

TRENS D'ANADA

L'ITINERARI DELS "BIBERONS" LLAGOSTERENCs A PARTIR DEL DIETARI DE RAMIRO LLOVERAS
I EL TESTIMONI DE VICENÇ MATEU I JOSEP MALLORQUÍ

ENRIC RAMIONET LLOVERAS

Enric Ramionet Lloveras (Llagostera 1958) està vinculat als mitjans de comunicació local i a la premsa comarcal. Col·labora habitualment al diari El Punt.

TRENS D'ANADA

*L'ITINERARI DELS "BIBERONS" LLAGOSTERENCs A PARTIR DEL DIETARI DE RAMIRO LLOVERAS
I EL TESTIMONI DE VICENÇ MATEU I JOSEP MALLORQUÍ*

TRENS D'ANADA

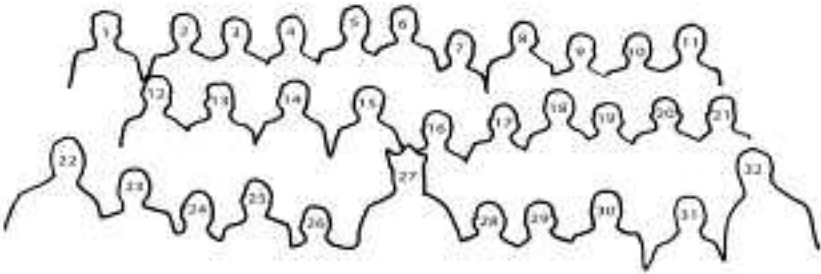
*L'ITINERARI DELS "BIBERONS" LLAGOSTERENCs A PARTIR DEL DIETARI DE RAMIRO LLOVERAS
I EL TESTIMONI DE VICENÇ MATEU I JOSEP MALLORQUÍ*

ENRIC RAMIONET LLOVERAS

Foto portadaComuni

Retrat de grup dels nois de la comuni solemne de l any 1932. El grup est format pels nens nascuts l any 1920 i l any 1921. Els de l any 1920 aguts per els biberons hauragafar les armes 6 anys?des pr s de fer?se aquesta fotografia. Els de l any 1921, tot i ser convocats en els darrers moments de la guer

1. Mariano Sureda	9.-Esteve Vall?lloseraVillanueva	24.? Vicen Carb
2. Rosendo Codolar	10.? Pere Masnou	25.? Teodor Rom
3. Gifre	11. Puig	26.? Enric Casanovas
4.? Josep Ragolta	12.?Vi oles	27.? Mn. Ramon Carb
5.? Ramon Matas	13. Pere Company	28. Joan Esteve
6. Ricard Mir	14. Josep Mallorqu	29.? Joan Sais
7. Puigdemont	15. -	30.? Joaquim Bartis
8.? Joan Breig	16 ? Benet Garriga	31.-
	17. Vicen Mateu	
	18.? Joan Valls	
	19.? Alfons Mora	
	20. Josep Aliu	
	21. Ricard Viadiu	
	22.-	
	23.-	

Col·lecció: MEMÒRIA. RECORDS I TESTIMONIS

Edició: Ajuntament de Llagostera. Arxiu Municipal

Amb la col·laboració del Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació. Memorial Democràtic

© del text Enric Ramonet Lloveras, 2007

Muntatge i impressió: Palahí Arts Gràfiques

Foto portada: V. Fargnoli

Dipòsit Legal: Gi-1.552-2007

ISBN: 978-84-922266-7-2

ÍNDIX

Presentació	11
Pròleg	13
Les raons de la memòria	17
L'hora dels biberons	21
Els biberons llagosterencs	31
La mobilització	37
La lògica de la guerra	45
El front. Els primers combats i les primeres derrotes	51
La batalla de l'Ebre	61
L'ofensiva franquista sobre Catalunya	75
La vida de presoner. Els camps de concentració de l'Espanya franquista	83
Els batallons de treballadors	99
I encara... el servei militar	121
El tren del 28 d'abril de 1938	127
Bibliografia	131

PRESENTACIÓ

Aquest és el tercer treball editat en la col·lecció *Memòria. Records i testimonis*. En aquesta ocasió s'explica l'experiència dels biberons llagosterencs. La joventut truncada, el pas pel front, els camps de concentració i els batallons de treballadors. Tots n'hem sentit a parlar, però si hi pensem una mica en adonem que en el fons en sabem ben poc.

El meu pare també va ser biberó. Amb només 17 anys ell i el seu germà, un any més gran, varen marxar al front. El meu oncle va ser ferit i durant uns dies donat per desaparegut. De fet ni un ni l'altre en parlaven gaire. Amb això només vull dir que les dramàtiques vivències que es recullen en les pàgines següents ens són a tots molt properes.

És hora de disposar d'estudis seriosos, serens i francs que ens ajudin a entendre uns fets que coneixem només fragmentàriament a través dels records que ens han transmès els seus protagonistes. I per això em satisfà especialment presentar aquest treball que recull testimonis de la gent del nostre poble però que al mateix temps ens explica el perquè de tot el que estan vivint.

La nostra intenció és continuar aportant elements per a l'estudi i el coneixement de la nostra història i desitgem continuar comptant amb aportacions com la de l'Enric Ramionet.

FERMÍ SANTAMARIA POSTIGO
Alcalde

PRÒLEG

No diré mentida si afirmo (malgrat que a molts no us coneixi, benvolguts lectors) que tots vosaltres, sense excepció, sou capaços de rememorar diferents episodis de la vostra vida, una quantitat d'experiències variable en funció de l'agudesesa de la vostra memòria, de les ganes, o de la necessitat, que tingueu d'exercitar-la, i, naturalment, dels anys que acumuleu sobre aquest planeta. Ara bé, els records de tots vosaltres, de tots nosaltres, i per extensió dels homes i de les dones sense excepció que han passat per aquest món, són Història?

La resposta és tan poc aclaridora com indiscutible: depèn. Intentem aclarir el dubte.

D'entrada, és innegable que els records de tothom, absolutament tots, són material històric. Fets històrics. Han tingut lloc en el passat i els seus protagonistes, o els testimonis d'aquells dies pretèrits, són capaços de relatar-los i situar-

los, amb més o menys precisió, amb més que menys subjectivitat, en un temps i en un lloc. Això no és Història, encara, sinó únicament vivències susceptibles de convertir-s'hi. Són històries. Quan és, doncs, que aquesta memòria passa a ser Història? O, si més no, material per a la Història amb lletres grosses? Els factors són diversos i mai depenen dels fets per ells mateixos. Qualsevol vivència ho pot ser si aporta informació valuosa en allò que s'estigui investigant.

Tothom té històries per explicar, però no pas tothom té qui l'escolti. Que l'escolti històricament. La majoria de nosaltres hem sentit explicar a familiars més grans anècdotes revelades sobre fets extraordinaris o aparentment intrascendents, grans proeses anònimes o petites vivències domèstiques i familiars, rastres de la quotidianitat, de la feina o de les relacions humanes. La majoria surten de boques que no han tingut mai presència pública en els escenaris princi-

pals, ni tan sols en l'àmbit més estrictament local. Records de gent que, en el seu anonimat, ha viscut. I d'aquesta experiència, sovint després d'anys de silenci, volgut o forçat, o una mica de tot plegat, n'ha retingut i transmès detalls, pinzellades, fotografies mentals que puntualment poden ser utilitzades pels investigadors com a testimonis d'una època. És, probablement, material de caràcter més antropològic que no pas històric. En tot cas, ens fa veure que qualsevol de nosaltres té una vida prou interessant per transmetre-la a la posteritat si hi ha algú, amb criteri analític i selectiu, que tingui capacitat de seleccionar el gra de la palla, de destriar què és realitat i què es fantasia (encara que sigui fantasia involuntària), d'espigolar per les memòries personals d'aquells que s'acosten a l'edat d'haver de començar a deixar-nos i endur-se'n amb ells el seu testimoni vital.

Entre tots els que viuen o han viscut, això no obstant, n'hi ha que, sigui per la seva agudesca descriptiva i analítica, sigui perquè han transitat per moments i llocs clau de la història col·lectiva, o una mica per ambdues coses, aporten una llum més intensa a l'hora d'enfocar l'estudi del passat. És el cas del material que trobareu en aquest llibre, les històries de Vicenç Mateu, Josep Mallorquí i Ramiro Oliveras, recollides i reproduïdes per la ploma didàctica i el discurs polític fins a la brillantor de l'Enric Ramionet.

Aquests tres testimonis, i els de l'Emili Pons, l'Emili Soler o en Pere Parés, els records dels quals també desfilaran per aquesta lectura, tenen un valor especial per almenys tres motius. Primer: perquè aporten una cara i uns ulls concrets a la història d'una època que aquells que no la vam viure coneixem d'una manera més o menys documentada però en tot cas força genèrica. En aquest llibre, quan es parla dels comitès antifeixistes, quan es rememora la batalla de

l'Ebre, quan es descriu l'esfereïdora realitat dels batallons de treballadors, es fa no pas amb estadístiques, dades documentals o generalitzacions, sinó amb testimonis de primera mà, amb alguns passatges que transporten brutalment el lector als escenaris que es descriuen. En segon lloc, aquests testimonis no són pas els de militars condecorats, primeres espases de la política o reporters famosos: són veus com la de la immensíssima majoria de gent que els va viure. Una aproximació el màxim d'arran de la realitat. Per últim, els dies i els fets viscuts pels biberons, precisament perquè són experiències compartides per tants i tants ciutadans d'aquest país, creen una empatia immediata amb els lectors, la majoria dels quals tenim un "biberó" (o un combatent de trajectòria similar) en la nostra memòria familiar. El tren d'anada que va conduir en Ramiro, en Vicenç i en Josep a aquell malson va fer molts viatges i va anar sempre molt ple. El testimoni d'aquests tres llagosterencs és una visita al passat però també un mirall on veiem reflectit el nostre propi passat.

"Aquest no és, ni intenta ser, un treball d'història sinó d'històries", escriu l'Enric Ramionet en les primeres pàgines del seu treball. Ja em disculparà si afirmo que s'equivoca. Aquest volum és un llibre d'Història amb tots els ets i uts. Teixit amb el fil dels testimonis particulars, però amb l'agulla de la contextualització rigorosa i didàctica. Històries individuals que l'autor fa encaixar amb un clic precís en la història general.

Més d'un expert que llegeixi aquest llibre, especialment aquells que valoren el fet que l'erudició i l'esforç d'investigació vagin acompanyats d'una prosa entenedora, més d'un d'aquests experts, dic, podria lamentar-se que un treball tan brillant com el que esteu a punt de començar a lle-

gir no hagi pogut ser publicat per una editorial de prestigi, per un segell que en permeti una difusió i una distribució pels grans circuits de comercialització. Personalment, em fa l'efecte contrari. Són precisament obres d'aquesta qualitat les que contribueixen a prestigiar l'edició local, a dignificar la imprescindible feina de proximitat que fan arxius i investigadors dels nostres municipis, i a reivindicar un tipus de publica-

cions on la modèstia no ha pas d'anar en detriment de la qualitat. El llibre de l'Enric Ramionet és un tren cap al coneixement d'un dels períodes més intensos de la nostra història recent, cada cop menys recent però més ben enfocada, que no podeu pas deixar passar de llarg.

CARLES RIBERA, GIRONA, DESEMBRE DE 2007

LES RAONS DE LA MEMÒRIA

En Llorenç va viure pràcticament sense deixar rastre. Ja únicament en resta una presència lleu, un rostre vague en la memòria de la seva germana que tenia cinc anys quan ell va morir. El dia en què varen rebre la carta comunicant la seva mort, això encara ho recorda, el seu pare es va enfonsar. Era el segon dels fills que se li emportava la guerra i després de llegir-la, va acotar el cap i va deixar de parlar i de menjar. I així es va mantenir durant dies fins que, ja se sap, la vida empeny i les guerres deixen supervivents. En tots els aspectes. Amb ferides o sense. Ell, com tantes persones d'aquest país, va haver d'aprendre les lleis de la supervivència, les més dures, les més abnegades i generoses però també les més íntimes, les més vergonyoses i inconfessables. No hi ha cap altra forma de superar les guerres i les derrotes.

En Llorenç no havia deixat cap fill, era massa jove, tampoc va escriure cap text que algú salvés per a la posteritat i en queden ja molt pocs dels que el varen conèixer. Ningú que ens pugui explicar quins eren els seus somnis ni les seves ambicions.

Aquell dolor intens, la brasa roent que la seva pèrdua va desencadenar a casa seva i que semblava que mai res podria apagar, ja únicament és un record esmortit en una dona de setanta-set anys, una remota ferida del passat, una lleu esgarrinxada del temps.

En Llorenç era de la quinta del biberó i va morir jove-níssim en alguna batalla desconeguda, una data imprecisa. A El Merengue ? A Baladredo? Potser

cobert per les aigües del Segre? Ja ningú ho recorda. I molts no sabrien explicar per quina raó. Tampoc ja ningú sap si va combatre estimulat per sòlides conviccions republicanes o simplement perquè la vida no li oferia cap més alternativa. Al capdavant, el govern del seu país l'havia convocat per sufocar la revolta d'uns militars colpistes.

A les guerres civils també es lluita per cada pam de terreny però amb la victòria final no s'incorpora un nou territori ni s'eixampla cap frontera sinó que es guanya un món. Els vençuts de la guerra civil espanyola varen perdre el món que cobejaven o que simplement defensaven perquè els havien forçat a fer-ho, i el varen perdre per a ells i per a nosaltres, però havien lluitat per salvar-lo, i molts, com en Llorenç, hi varen deixar la vida.

Miralles, el vell milicià de la cèlebre novel·la de Cercas, conservava a la memòria els noms dels companys que havia vist morir perquè sabia que era l'única forma de donar sentit al seu sacrifici i de mantenir-los mínimament vius. I sabia que haver mort sense deixar rastre, en va, és la més humiliant i cruel de les derrotes. És d'aquest desassossegant desordre, d'aquesta angúnia amb la qual cap societat decent pot viure, que sorgeix la força profunda, la necessitat que impulsa la recuperació de la memòria històrica. No es tracta d'obrir velles ferides, ni d'abandonar-se a cap ara ja absurda pulsio revengista, sinó de recuperar de la fossa de l'oblit els esforços, els patiments físics, els sacrificis de diverses generacions que varen morir o

viure dolorosament a repèl en unes circumstàncies que massa anys d'història adversa havien convertit en estèrils.

Són nombrosíssims els silencis familiars que no s'han trencat fins a l'actualitat, pràcticament seixanta-cinc anys més tard. Pares, avis, germans, marits tràgicament, dolorosament absents però sense història. Biografies seccionades, buits en la pròpia memòria personal, en la vida i circumstàncies de qui els envoltava. On va lluitar? Per a què? Per a qui? On va morir? Com va morir? On descansen, o potser, s'agiten, encara, les seves restes?

Quina societat pot ser adulta sense atrevir-se a formular aquestes preguntes? I quina va ser la societat que va impedir que es formulessin? Quins terrors, quines delacions, quina repressió i quina vulnerabilitat va imposar aquesta implacable llei del silenci?

Era la por, però molt més que la por, era també la culpabilització. Un pecat original que calia expiar eterna-

ment, el fruit pervers de la magnificació de les atrocitats del període revolucionari, la incriminació general, aquell cínic capgirament de les veritats històriques que permetia acusar *de auxilio a la rebelión* als que s'havien mantingut fidels a la legalitat. I una religiositat espessa, malaltissa, que propugnava el conreu d'una moral que separava el bé i el mal amb la simplicitat i la crueltat d'una espasa.

El nom complet d'en Llorenç era Llorenç Parés i Alcalà i era de la quinta del biberó, com els llagosterencs als quals es dediquen aquestes pàgines. Com en Ramiro Lloveras, en Josep Mallorquí i en Vicenç Mateu, que d'una o altra forma ens han ajudat a resseguir el seu dolorós itinerari. Va morir sense a penes haver tingut temps de viure, com milers de joves que varen combatre a la guerra civil, com quatre dels llagosterencs de la quinta del 41. Evocar el seu nom i els seus sacrificis és ja l'únic reconeixement, l'únic desgreuge i l'únic homenatge que ens permet la inexorable dictadura del temps.

————— **L'HORA DELS BIBERONS** —————

Són tan joves que encara podrien beure el biberó!
Diuen que Frederica Montseny va reaccionar amb aquesta exclamació sorgida d'una certa pruija maternal, quan va saber que la quinta de 1941 havia estat finalment mobilitzada. L'anarquista que va esdevenir Ministra de Sanitat i Assistència Social en plena guerra acabava de batejar la més tristament cèlebre de les quintes cridades a files durant el conflicte bèl·lic. Aquells joves que havien nascut l'any 1920 i que van participar en la guerra civil quan tenien 17 o 18 anys han passat a la història com la quinta del biberó.

L'evolució de la guerra, progressivament desfavorable al govern de la República, va provocar la mobilització d'homes cada vegada més joves i cada vegada més grans. L'exèrcit republicà necessitava més soldats per suplir les nombroses baixes sofertes a la batalla de Terol, per respondre a la caiguda del front d'Aragó i a l'augment de la pressió militar de l'exèrcit franquista sobre Catalunya. El mes de març de 1938 varen cridar a files la quinta de l'any 1940 i immediatament després, a l'abril, va arribar el torn dels joves que haurien fet el servei militar l'any 1941. Amb aquestes convocatòries ja s'havia mobilitzat tots els homes entre els 17 i els 37 anys.

Durant els dies 27 i 28 d'abril de 1938 la notícia, que ja feia setmanes que es covava, es va estendre ràpidament per tot el país. Els joves que havien nascut l'any 1920 havien de presentar-se al centre de reclutament que els corresponia portant manta, sabates, un plat i una cullera en bon ús. En aquests dos dies es

varen incorporar a files entre 27.000 i 30.000 joves catalans.

La situació de l'exèrcit republicà era desesperada i molts d'ells varen ser enviats de forma pràcticament immediata al front. Amb una preparació brevíssima o a vegades inexistent, es varen trobar a primera línia de foc, cara a cara amb la guerra. Diuen que es veien mares acompanyant els seus fills a les estacions, que molts pujaven a un tren per primera vegada a la seva vida i que pocs dies més tard ocupaven les trinxeres i participaven en alguns dels combats més cruentos de la guerra civil. Però no tot eren plors. De fet, molts d'ells quan han evocat aquell viatge que els conduïa cap a un dels escenaris més tràgics de la nostra història, admetien que, com ha succeït amb tants joves mobilitzats arreu del món i al llarg del temps, experimentaven una innegable excitació i aquella irreflexiva ànsia d'aventures que prové de la llegendària concepció de les guerres com un territori idoni per a l'exercici d'un cert romanticisme viril.

Els membres de la quinta del biberó varen participar en batalles de ressonàncies tan terribles com la de El Merengue o Baladredo, al front del Segre, i varen combatre a la tristament cèlebre serra de Pàndols, a l'Ebre, en un dels moments més dramàtics d'una de les batalles més determinants i més conegudes de la guerra civil espanyola.

La vida i la guerra anaven de veres i als de la quinta del biberó no se'ls va estalviar res. Un nombre importan-

Esteve Perxacs, Joaquim Bernis i els biberons Ramiro Lloveras, Vicenç Mateu i Josep Ragolta abans de ser mobilitzats.

tíssim dels que havien estat mobilitzats no va sobreviure al foc enemic i a les misèries de la guerra. I als que ho varen fer, encara els esperaven els efectes de la duríssima repressió i les penalitats de la postguerra. Els més afortunats varen encadenar el final del conflicte bèl·lic amb el principi del servei militar i després de passar a formar part de l'exèrcit contra el qual havien lluitat i que els havia derrotat, varen sumar sis o set anys lluny de casa. A d'altres, la sort adversa els va empènyer cap als camps de concentració francesos i varen transitar del drama de la guerra espanyola al drama de la guerra europea. Molts varen recórrer presons, batallons disciplinaris o camps de concentració d'una banda a l'altra de la península. Una part considerable d'aquells joves cridats a files l'any 1938 no varen tornar mai més a casa, i els que varen retornar,

Ramiro Lloveras, Emili Pons, Joaquim Boadella i Ramon Mestres passejant vora el pont de Pedra de Girona.

set o vuit anys més tard, ja no varen trobar ni el país ni la vida que havien abandonat.

Són uns anys que, com és natural, varen deixar a qui els va viure una empremta profundíssima, un record obsesiú que els ha acompanyat tota la vida. Molts dels testimonis actuals d'aquells temps a penes recorden episodis de l'adolescència o de la maduresa, però poden evocar fàcilment, amb una profusió sorprenent de dades, algunes de les experiències viscudes a la guerra.

La mobilització va afectar 31 joves llagosterencs, en una època en què a Llagostera la població no arribava als 4.000 habitants. Quatre d'ells varen morir. En Teodor Romà Vilallonga en combat al Pirineu de Lleida, en Francesc Salarichs Vall-llovera de malaltia al camp de concentració de Lleó, en Lluís Pigem

Costabella, a l'Hospital de Llagostera pocs mesos després d'haver finalitzat el servei militar que havia enllaçat amb la guerra, i en Francesc Llagostera Roig, al camp de concentració de Gusen (Àustria) a on el varen conduir els tràgics camins de l'exili.

Seixanta-nou anys més tard hem cercat el testimoni de dos membres d'aquella quinta que en l'actualitat ja han abastat els vuitanta-set anys. Són Josep Mallorquí i Vicenç Mateu. I hem seguit, també, el dietari de Ramir Lloveras, que la seva família ha conservat i ha cedit a l'Arxiu Municipal.

Seguint les seves anotacions i complementant-les amb el relat dels dos antics membres de la quinta del biberó, pretenem il·luminar un petitíssim fragment més del nostre passat recent.

Aquest no és, ni intenta ser, un treball d'història sinó d'històries. No es proposa fer cap aportació sobre episodis desconeguts ni, naturalment, reinterpretar-la a l'empara dels estudis històrics publicats en l'actualitat, sinó narrar les vivències personals, les circumstàncies i les peripècies d'uns joves llagosterencs que, batuts per forces i passions poderosíssimes encara que, certament, en molts casos alienes als seus interessos més immediats, es varen incorporar a files i varen combatre en una guerra fratricida convocats per un govern legítim que finalment va resultar derrotat.

Hem procurant contextualitzar els seus itineraris seguint les descripcions i les interpretacions històri-

ques més acceptades i ens hem aproximat al testimoni d'uns llagosterencs que varen viure i participar en la guerra civil formant part de la immensa majoria anònima però que la varen patir amb tanta intensitat o probablement més que molts dels seus protagonistes més destacats. Són veus que, naturalment, ens parlen des de la individualitat, de l'experiència personal, però que també expliquen, o exemplifiquen, o potser simbolitzen, la història de milers, de milions de sacrificis que no han transcendit.

La recuperació de la memòria històrica que aquests darrers anys s'ha impulsat al nostre país ha enriquit notablement el coneixement d'aquest període, s'han publicat nous treballs d'una ambició desconeguda i han vist la llum testimonis reveladors d'alguns dels protagonistes. És una molt bona notícia, indiscutiblement, que convé interpretar recordant-nos amb humilitat que, ara i sempre, la nostra concepció del món queda conformada per les nostres vivències, per l'experiència personal i per l'impacte de la vida a la història personal, però que també les nostres vivències, en un procés que es retroalimenta, les interpretem des del filtre ineludible de la nostra concepció del món.

Als nostres protagonistes els va tocar viure en uns moments culminants de la història del segle passat, en una societat traspasada per l'efervescència d'uns ideals conreats durant dècades en abstraccions rodones i distants. Era un període, aquell sí, en què semblava que tot estava per fer i tot era possible. Temps en què no espantaven les runes perquè el que s'invo-

cava no únicament era un món nou sinó fins i tot un home nou. Finalment, però, va ser una època dominada per la violència, per la precarietat i les misèries.

S'ha escrit moltíssim sobre la guerra civil espanyola. Sobre la dimensió simbòlica, sobre les causes, les passions i les sentimentalitats oposades que va despertar arreu. S'ha afirmat que va ser un dels esdeveniments més decisius del segle XX i que tothom sabia que en aquestes terres Europa i el món s'hi jugaven el futur. S'ha dit que va ser considerada pràcticament una guerra santa, no només perquè els rebels comandats pel general Franco combatien contra el comunisme, els sindicats, els pobres o els sense terra i ho feien en nom de Déu, sinó perquè a la vegada, els que es varen mantenir lleials a la causa republicana lluitaven contra les ombres de la tradició, contra l'hegemonia de l'església, contra la casta militar o els privilegiats, i també contra Hitler, contra una amenaça anunciadíssima que, malgrat això, amb el temps va acabar concretant-se.

A la guerra espanyola es varen assajar tècniques de guerra que després es varen utilitzar a Europa, aquí es va utilitzar per primera vegada l'incendi de ciutats senceres amb bombardejos aeris per abatre els ànims de la societat civil, aquí es varen concentrar voluntaris i intel·lectuals procedents de tot el planeta, majoritàriament per donar suport a la república. Espanya va ser el centre del món durant tres anys tràgics i després va ser abandonada a la seva sort, és a dir, a la seva dissort.

A l'abril de 1938, quan els membres de la quinta del biberó varen ser mobilitzats, ja havien passat moltes coses d'ençà la revolta de l'exèrcit al Marroc i l'esclat de la guerra els dies 17, 18 i 19 de juliol de 1936. Al front, naturalment, però també a rereguarda.

Les organitzacions obreres, fonamentalment anarquistes, que havien encapçalat la resposta a l'aixecament militar i que controlaven els comitès antifeixistes, varen esdevenir, fins a la seva derogació el 4 d'octubre del mateix any 1936, l'autèntic govern a Catalunya. De fet, en aquest període, els Comitès antifeixistes locals, tot i coexistir amb els ajuntaments, tenien el poder i el control de les polítiques municipals a moltes poblacions i varen impulsar transformacions radicals que perseguïen la creació d'un nou ordre social somniat durant dècades als ateneus o als sindicats per determinats sectors obreristes.

Municipalitzacions, col·lectivitzacions, tota una revolució que va esclatar a recés d'aquella oportunitat històrica, aprofitant l'afebliment i en alguns casos l'ensorrament de les institucions. Una revolució que ambicionava el capgirament de les estructures econòmiques, la superació d'un model social que en molts aspectes era profundament injust i obscenament desigual; que no temia les cendres, que propugnava sense manies la persecució i la depuració dels adversaris i que en molts indrets, durant uns mesos, va degenerar en un règim de terror i d'arbitrarietat. En aquest període, a Llagostera com a tants altres llocs, es varen assassinar quatre religiosos, espoliar molts veïns considerats

d'ideologia dretana i saquejar els centres de culte. Les imatges de l'església de Sant Fèlix es varen passejar pels carrers de la població i cremar en una foguera vora de l'actual plaça del Carril, en un aquellarre que va estremir, en un o altre sentit, tota la població. En aquella societat en què la intensitat del fervor religiós d'uns únicament era comparable a la intensitat del fervor anticlerical dels altres, es va viure o com una barroera i delirant catarsi alliberadora, o com una profanació imperdonable, com un sacrilegi esfereïdor, quasi tan horrible per a determinats sensibilitats com la pròpia execució dels capellans.

En Ramón Carbó de Girona i en Josep Puigdevall de Sant Miquel de Campmajor, que eren el rector i el vicari de la parròquia local, varen ser detinguts el 22 de juliol, assetjats durant dies i assassinats a Panedes un mes després. En Leandre Mir, capellà de can Boada, va ser assassinat el 3 de setembre a la carretera de Romanyà de la Selva. També va ser detingut i assassinat en Salvi Tolosà Alsina, originari de Cassà de la Selva i germà de la Salle.

El llagosterenc Emili Pons Serarols va deixar escrites les seves vivències durant la guerra civil espanyola. És un document que es va cedir a l'arxiu local i que proporciona la sempre valuosa informació dels testimonis directes.

L'Emili era de la quinta del 39, dos anys més gran que els biberons que protagonitzen aquest treball, però la seva experiència al front, el seu pas pels camps de concentració i els batallons disciplinaris és molt simi-

lar. Pràcticament idèntica. El seu relat ens serveix per situar-nos, a vegades amb molta precisió, en les circumstàncies que procurem descriure en aquest treball.

L'Emili, que aleshores treballava a Blanes, fa referència, també, a aquest període revolucionari i les seves convulsions.

... el Comitè Antifeixista de Blanes es formà immediatament, igual que a la majoria de pobles... de seguit varen anar per feina... per col·lectivitzar-ho tot, tot, tot, o sigui "romper la cadenas" que llavors es deia; els fusters varen trencar-les i van col·lectivitzar el seu treball; els barbers també formaren una sola barberia i per no ser menys els forners també les varen rompre. (L'Emili treballava de forner) Ens van dir que havíem de treballar per la col·lectivitat. La cosa no va anar bé; no; en lloc de preocupar-se per la guerra, seguien el lema de la CNT que deia que la guerra i la revolució eren inseparables i que si guanyàvem la guerra i perdiem la revolució ho perdiem tot, però no comptaven que si perdien la guerra tallarien el coll a molts d'ells mateixos...

... l'endemà ens vàrem assabentar que el desembarcament (L'Emili fa referència als rumors sobre un possible desembarcament feixista a Roses) havia estat una falsa alarma, però al cap del temps vaig saber que aquella nit resultà tràgica per molta gent catòlica o d'ideologia feixista. Varen succeir alguns crims... els esdeveniments dels primers dies d'esclatar la guerra no els comprenia del tot, no ho veia gens clar.

A tots els burgesos que tenien cotxe els hi varen requisar i els milicians s'hi passejaven, fent sortir els fusells per les finestres mentre corrien per Blanes com bojos, com si l'enemic el tinguéssim a sobre. Instal·laren uns controls que no sabíem que controlaven perquè al poble no passava res, el que passava era lluny, tal com llegíem a la premsa i sentíem per la ràdio: que sí que anava bé, que la guerra la guanyaria el govern, que el govern no perdria mai...

Un altre llagosterenc, l'Emili Soler Vicens, nascut l'1 de gener de 1911, també n'ha deixat un testimoni escrit. "L'autobiografia d'un combatent de segona línia" en el qual recull les vivències personals entre els anys 1923 i 1977 i descriu breument els esdeveniments polítics i socials que les contextualitzen. També ell va viure i parla de les passions desfermades durant aquest període.

...a Llagostera, el 18 de juliol varen instal·lar una de les poques ràdios que existien al poble a un balcó d'una casa de la plaça..... a Can Romeu i així la població es va assabentar que Franco havia fet un manifest des de Canàries.... va recalcar que s'havia alçat en armes "por Dios y por España..."

....la ràdio va canviar de signe i incitava als ciutadans amb grans crits: Catalans a les armes! A les armes catalans! Visca la República i Visca Catalunya!

..... alguns joves de Llagostera anaren a les ciutats i s'enrolaren per a la lluita.

Els Comitès dels pobles la majoria estaven formats per gent gran, amb representació de tots els partits polí-

tics i sindicats d'esquerra; però alguns.... s'enrolaren com anarquistes a la FAI i s'apoderaren del comandament de patrulles, guiats per desgràcia per extremistes....

... alguns d'aquests grups quedaren incontrolats i varen arrossegar caps calents i esbojarrats; cremaren els objectes sagrats i les obres d'art de les esglésies i empresonaren els capellans, frares i gent catòlica (a la vella presó de la torre de la muralla). Moltes vegades amenaçaven de mort els seus propis companys de comitè, si no toleraven la seva manera de fer la revolució... Perseguien els grans i mitjans industrials, els propietaris....

...al·legaven que Franco matava indiscriminadament mils d'obriers dels pobles que anava ocupant, molts capellans del País Basc, generals, oficials o Polítics que no volien secundar el seu aixecament.

Els Comitès eren l'única força coercitiva i armada a la reraguarda de tots els pobles i ciutats de la zona republicana...

L'Emili fa referència a la persecució, la detenció i l'assassinat del capellà de la família Boada, i al pànic que la possibilitat d'amagar-lo produïa a la gent que vivia a les masies.

..un dia de setembre de 1936 milicians del mateix poble s'endugueren el capellà a la presó local. Dos milicians armats fins les dents, que rellevant-se li feien guàrdia contínuament, es mofaven d'ell i les seves vestidures i amb paraules grolleres l'amenaçaven de mort. Al cap de quatre dies la majordoma va

trobar la presó buida.... L'Emili esmenta que ell mateix el va veure mort ... en un revolt de la carretera de Romanyà de la Selva a Salenys, prop del Mas Maymí.

...quan el Canàries va bombardejar Roses...(octubre de 1936) com que els comitès varen creure que era la preparació d'un desembarcament de tropes, molts milicians de reraguarda varen ser mobilitzats i amb els vehicles requisats de tots els pobles, conduïts per força pels seus antics propietaris, els feren concentrar a Girona...

... els milicians més esverats varen envair les presons i mataren molta gent.

A Llagostera, empresonaren una vintena de bones persones perquè eren catòlics, rics, de dreta o conservadors; una vegada comprovat que allò del desembarcament solament era una alarma, varen deixar anar els presos.

També, de forma molt il·lustrativa i evocant uns fets que ell mateix va protagonitzar, parla de la seva experiència amb les col·lectivitzacions, de la voluntat de suprimir les classes socials, i l'arbitrarietat que durant els tres mesos posteriors al cop d'estat franquista s'instal·là a moltes zones dominades pels comitès. També a Llagostera. Els posicionaments polítics estaven molt polaritzats, els ànims col·lectius excitadíssims i sota la pretesa recerca de la puresa revolucionària, els desacords entre les diverses fraccions republicanes a vegades degeneraven en delirants espirals de violència i autodestrucció.

A la majoria d'industrial, comerciants i agricultors no destacats, els mateixos Comitès els nomenaren encarregats de les respectives empreses que havien regentat. Com en el meu cas, que em convertiren, amb un altre company empresari, en Directors de la Col·lectivitat de la Construcció de Llagostera. Varem passar a guanyar 10 pessetes diàries, un bon sou en aquell temps, que era l'únic per a tots els obrers, encarregats, administratius, funcionaris, tècnics, arquitectes, enginyers,.. El diners per a totes les activitats locals sortien d'un impost revolucionari que feien pagar als ciutadans més adinerats i que encara no havien fugit.

... el meu company Ragolta, oficinista amb mi de la Col·lectivitat de Paletes estava sindicat a la UGT..... els milicians de la FAI se n'assabentaren i vingueren armats a destituir-lo.... jo li vaig fer costat i ens expulsaren a tots dos. ... dos milicians armats fins a les dents, el dia següents, ens feren presoners i ens varen sotmetre a Consell Popular, davant del Comitè, dintre del Cinema Casino. ... en quedar com a delinqüents davant de tot el poble, la gran massa enfervorida pels greus esdeveniments nacionals, cridava: Burgesos! Feixistes! Cremeu-los al mig de la plaça!...

El president del Comitè, camarada Escapa, va dir intel·ligentment, Calleu, Calleu! Gent del poble! ... morts no ens servirien de res, els castigarem juntament amb els sospitosos a pic i pala i així treballaran per la Revolució!

Senzillament ens va salvar la vida. . I ens portaren a obrir els fonaments de les escoles actuals al costat d'uns altres deu castigats....

Eren temps d'enorme excitació, d'inestabilitat, d'inseguretat i de radicalització extrema. Temps en què es pensava que el món es podia refer de cap a peus, però també durant els quals no sempre era fàcil distingir l'activitat i els objectius polítics dels baixos instints i dels rancors i les animadversions personals. Una fase de molta agitació que es va temperar sensiblement amb la incorporació de membres de la CNT al govern i la dissolució dels comitès.

Contràriament al que semblava en uns primers moments, la guerra es va allargar i va esdevenir progressivament desfavorable al govern de la República. En aquella societat que ja era pobre abans de l'esclat del conflicte, les condicions de vida empitjoraven. Augmentaven les dificultats per proveir-se de productes bàsics i el cost de la vida s'havia quadruplicat en uns moments en què moltes poblacions de reraguarda havien d'acollir contínues onades de refugiats. L'any 1937, a Llagostera, que aleshores era un poble de 3.795 habitants, n'havien arribat uns 500. Predominaven les tensions internes i les lluites pel poder, i a més de la commoció que produïen les successives mobilitzacions, calia destinar abundants recursos i esforços a les necessitats de l'exèrcit, especialment a les dels soldats que combatien al front. Òbviament la socie-

tat que abandonaven els joves biberons era una societat trasbalsada, un món en crisi i la guerra, les seves lògiques profundes, el sentit i les raons d'aquella guerra però també les misèries de qualsevol guerra, ja feia temps que havien ferit en major o menor mesura, en un o altre sentit, tots els habitants d'aquestes terres.

Els joves llagosterencs de la quinta del 41, com tots els membres de la seva generació, varen comparèixer a la cita amb el destí en un moment històric clau. El somni de la revolució i els seus excessos ja formaven part del passat, la República, amb tot el que havia comportat, ja havia iniciat el trànsit cap a la més absoluta de les derrotes. El món que havien de defensar amb convenciment o sense s'enfonsava inexorablement i els joves biberons varen descobrir molt aviat que la història no els convocava com a protagonistes sinó com a víctimes.

No resulta fàcil concloure si la mobilització forçada, els enormes sacrificis al front i la repressió posterior de la qual, com a membres de l'exèrcit vençut, varen ser objecte, tenien algun sentit, ni si tants anys després, damunt del sediment del seu dolor, la nostra societat ha construït algunes victòries, però en tot cas, és obvi que mereixen el nostre homenatge i el nostre reconeixement.

ELS BIBERONS LLAGOSTERENCs

Ramiro Lloveras Casadevall

Dona, filla i néta comenten que en Ramiro era una persona avesada als silencis. Callat en tot però molt especialment en allò que feia referència a la guerra civil. És fàcil d'entendre. També en aquesta casa, com en tantes famílies, el pas de la guerra hi va deixar un episodi tràgic i el silenci de qui conjuntament amb el pes de la tragèdia carrega amb el de la més profunda derrota.

En la postguerra, la veritat absoluta dels que havien resultat vencedors i els esforços exhaustius del règim per anorrear qualsevol possibilitat de resistència varen crear una atmosfera opressiva que arribava a tots els racons i en molts casos penetrava, fins i tot, en la pròpia consciència dels vençuts, en la seva mateixa voluntat.

A la família tots sabien de les cicatrius que travessaven l'esquena d'en Ramiro però mai ningú va sentir el relat que n'explicava l'origen. Havia estat un dels 31 llagosterencs que varen formar part de la quinta del biberó, mobilitzat quan encara no feia un mes que havia complert els 18 anys i ferit pocs mesos més tard a la batalla de l'Ebre. No era aquesta, però, ni l'única ni la més dolorosa de les ferides que la guerra civil va deixar a casa seva. El seu germà, en Josep Lloveras, que durant uns mesos havia estat membre del comitè antifeixista local i que estava afiliat al sindicat CNT, va ser afusellat el 22 d'octubre de 1939. La Rosa, neboda seva, filla d'en Ramiro, explica que sabia que el seu oncle havia mort durant

la guerra però no va descobrir fins seixanta-cinc anys més tard que havia estat afusellat i la seva viuda, la Carme, afegeix que en aquella casa mai es va sentir parlar de les circumstàncies en les quals va morir el seu cunyat, però que, en algunes ocasions, quan acompanyava la sogra al mercat de Girona, portaven flors a la fossa comuna del cementiri gironí on hi ha les seves restes i les dels centenars de republicans que entre l'any 1939 i el 1945 varen morir de matinada als peus de les tàpies. *El meu fill ha de ser en aquest forat*, era tot el que comentava la seva sogra. El seu era un dolor solitari, intransferible, que potser per la por o potser perquè s'havia tanyit d'una estranya i imprecisa sensació de culpa, no trobava la manera de compartir. *Va morir quan tenia 30 anys, massa jove per haver fet mal a ningú*, conclou la dona del seu germà amb els ulls pràcticament negats.

L'agost de 1939, quan ja se sabia condemnat a mort, va aconseguir treure de la presó i fer arribar a la seva família, entre la roba bruta, una carta terrible, escrita en castellà, en la qual s'adreçava al seu germà.

Prisión de Gerona en Agosto de 1939.

Querido hermano Ramiro: salud y felicidad para toda la vida te desea tu hermano que se va para no verte jamás.

Espero, hermano mío, que te darás perfecta cuenta de la causa que ha motivado mi muerte en plena juventud y por este motivo tengo que hacerte una advertencia y darte unos pequeños consejos.

Els biberons llagosterencs

- 1 Bartis Roquer, Joaquim
- 2 Blanch Vall-Ilosera, Pere
- 3 Bonadona Masot, Gaspar
- 4 Breig Mayol, Joan
- 5 Carbó Torrent, Vicenç
- 6 Cargol Comabella, Josep
- 7 Collell Rovira, Ferran
- 8 Companyó Viñolas, Pere
- 9 Domingo Alsina, Francesc
- 10 Domènech Vendrell, Antoni
- 11 Esparragó Dalmau, Lluís
- 12 Forns Ramon, Miquel
- 13 Fullà Vall-Ilovera, Joaquim
- 14 Llagostera Roig, Francesc
- 15 Lloveras Casadevall, Ramiro
- 16 Mateu Darder, Vicenç
- 17 Matas Coll, Ramon
- 18 Masnou Gironès, Pere
- 19 Mallorquí Mascort, Josep
- 20 Mestres Castellà, Enric
- 21 Mora Torrellas, Alfons
- 22 Mestres Fullà, Ramon
- 23 Pigem Costabella, Lluís
- 24 Rissech Planells, Joaquim
- 25 Romà Vilallonga, Teodor
- 26 Ragolta Serarols, Josep
- 27 Sais Carreras, Joan
- 28 Salarichs Vall-Ilovera, Francesc
- 29 Valls Caldas, Joan
- 30 Verdalet Burcet, Joaquim
- 31 Vila Torres, Tomàs

AMLLA. Expedients de quintes. Quinta de 1941

Tú eres joven en experiencia y sería muy fácil que cayeras en el caos de ambiciones, egoísmos e hipocresías que existe entre los hombres. Tu debes seguir tu camino sin escuchar a nadie, que ya te darás cuenta que la maldad puede anidar más que la bondad y por eso, debes estar alerta en todo momento sin fiarte ni de ti mismo.

Seguramente estas palabras no te harán ahora el eco que te harán después de varios años, cuando ya tendrás la plena experiencia de la vida.

Adiós hermano querido, tengo que hacerte un encargo que supongo que cumplirás como hermano y como hombre que eres, y es que en todos los momentos de tu vida te acuerdes que tienes unos padres a los que tienes el deber y la obligación de ayudar en todos los casos que les puedan pasar. Piensa siempre que son tus padres, hermano mío, sabes bien el sacrificio que han hecho por nosotros. Espero que lo cumplirás.

A los 30 años de edad muero fusilado por la causa de los trabajadores y víctima de cuatro desalmados depravados, sin más conocimiento que la maldad y sin más corazón que la tiranía, que hoy están al mando del pueblo... Pobre pueblo! Piensa siempre que te han fusilado un hermano que tu ya sabes quien era. Adelante pues, hermano, muy alerta por el camino de la vida, no pierdas nunca la serenidad, conocimiento y la condición de hombre.

Adiós para siempre hermano, acuérdate de mis padres y fraternalmente te da el último abrazo eterno, del que se va para siempre.

Salud hermano, hasta la eternidad.

J. Lloveras Casadevall.

En Ramiro va tardar temps a llegir-la. Poc abans d'aquell dia d'octubre en què el seu germà va morir afusellat, a ell, que ja havia estat fet presoner i havia estat destinat a diversos indrets de la zona nacional, l'havien traslladat a Salinas de Medinaceli, un poble petitíssim de la província de Sòria, on amb altres presoners republicans, feia de flequer d'un camp de concentració franquista.

En el dietari on en Ramiro va recollir la seva història durant la guerra, aquells dies, tan lluny de Llagostera

i de la tragèdia que es vivia a la seva família, simplement va anotar les activitats rutinàries que feia, a diari, al forn d'una fleca d'una població perduda a Castella i els intents, naturals en un jove de la seva edat, de buscar pels pobles del voltant oportunitats de diversió. És un dietari que, durant anys, va estar guardat a casa seva, *entre les coses de l'avi*, diu la seva néta. Era un més dels seus objectes personals i mai l'havien llegit i mai ell va animar cap membre de la família a fer-ho.

LA MOBILITZACIÓ

La vida d'en Ramiro abans de la guerra era la vida pròpia d'un noi de pagès de l'època, la d'un jove mosso ocupat en feines del camp, que es llogava per fer pallers o treballava a bosc. Quan va ser mobilitzat a penes si havia sortit mai de la comarca.

El dietari està escrit en llengua castellana. Els seus familiars expliquen que en Ramiro sabia escriure en català i que ho feia habitualment, però tot i que el contingut de les seves pàgines abraça un període que s'inicia l'abril de 1938, quan deixa Llagostera per incorporar-se a l'exèrcit republicà, i acaba l'any 1944, pocs mesos després d'haver-se llicenciat, segons tots els indicis el va començar a escriure quan ja havia estat fet presoner i es trobava a la zona controlada pels franquistes. Per altra banda, en els textos, en tot moment s'eviten els comentaris sobre posicionaments ideològics i, per tant, no sembla aventurat afirmar que l'opció de la llengua es va fer condicionada per les circumstàncies.

Per quina raó el va escriure? Per quina raó s'escriuen les pròpies vivències? Per fixar la memòria, naturalment; per vèncer l'oblit, per evitar que amb el temps aquells episodis extraordinaris, tant determinants en la seva vida, aquella quotidianitat inesperada, llarga i difícil però que considerava passatgera, li abandonés la memòria. Per lligar la vida i vèncer l'oblit. El seu dietari està escrit amb molta contenció i tant quan evoca el passat, precipitant els esdeveniments que l'han portat al moment en què n'inicia l'escriptura, com quan la manté, monòtona-

ment, dia a dia, les vivències s'anoten amb fredor, des d'una certa distància testimonial. La mobilització, el trajecte cap al front, els primers combats, les ferides, el moment en què cau presoner, els diversos destins a la zona franquista, la fi de la guerra, el camp de concentració, els batallons de treballadors, el servei militar, les guàrdies, tot plegat és molt probable que en Ramiro ho escrivís simplement per combatre el buit de la desmemòria. I qui sap si més la seva pròpia que la dels futurs lectors: nosaltres o la seva família. Per derrotar el temor i la desesperació de saber que aquells moments, aquell llarg període dolorós i excepcional de la seva vida, durant el qual va combatre i patir lluny de casa i dels seus, els vivia en va.

Història de un pobre soldado (fragment del dietari)

Sali de mi casa el 28 de abril a las 7 de la mañana. Cogi el tren para Gerona y al llegar me presenté al cuartel para ingresar en el ejército. Estuve en Gerona tres o cuatro días. La primera noche dormimos en el cuartel, la segunda en la estación. Nos levantamos y me fui por el mercado de Gerona; por la noche nos fuimos a dormir a casa y a la mañana siguiente otra vez en Gerona. Vamos al cuartel i nos mandan a la Devesa, pasan lista y nada más, otra vez a dormir en la estación. Al día siguiente, por la tarde, nos envían al Cine Gran Vía y allí nos sortean. Me destinan a la 60 División. Salí, nos dan ropa de suministro y por la noche, en tren, viajamos de Gerona a Barcelona.

Història de la 1938 pobresa i llibertat

Vaig de mi casa al 28 de febrer a les 7 de la ma-
 tina, vaig al tren para Girona, al llegar me presento al comitè para
 inscriure en el exerciti, estant en Girona tres o quatre dies, la primera
 de les diligències es el comitè, la següent en la estació, més tardant
 ja que fui per el mercade de Jorona per la noche me fuere a dormir
 en casa de la meua mare, següent otra veg a Girona, haviendo al comitè,
 següent mandant a la Daltor para la lista, y a continuació, otra veg arribant
 en la estació, al dia següent, per la tarde me mandaren
 en el carrer Gran Via y allí me inscribieron, me destinaron a
 la 6025, allí me daban ropa nummida y per la noche me
 mandaren en un tren y salíam de Girona para Barcelona a
 las 12 de la noche, llegamos a Barcelona a las 6 de la ma-
 ñana, pasamos a la estacion desde las 6 y media, luego me
 mandaron con el mismo tren dirección al Alague hasta Llorenç
 allí baje del tren y me mandaron junto con un cartón
 de cobertes per una carretera y luego andas hasta llegar a
 Girona a las 12 de la tarde, al llegar me mandaron a una casita
 y me repartieron comida en frío, por la mañana me mandaron
 y otra veg andando pasando por Bell Pujol, Castell y otros y
 llegamos a Girona, al llegar me meten a la iglesia allí me
 daban otra veg comida en frío al poco rato me dan la noche
 de marcha, y otra veg andando hasta que llegamos a la Cardenera
 que es andando, llegamos al poble mand a Daltor nos truen
 el número y luego nos daban comida en frío, luego me mandaron al
 mundo de la segunda compañía y de allí nos llaman a mi papa
 y me llaman.

4

Salimos a las 12 de la noche y llegamos a Barcelona entre las 5 y las 6 de la mañana. Pasamos en la estación hasta las 10'30h y después nos mandan con el mismo tren dirección Norte. Llegamos a Tàrraga, bajamos del tren y a mi me mandan, junto con un centenar de hombres por una carretera sin saber donde. Andamos unos 12 kilómetros hasta llegar a Guimerà. Nos encierran en una cuadra y nos reparten comida en frío. Por la mañana nos levantamos y otra vez andando pasamos por Vallfogona y Ametlla hasta llegar a Granyena de Segarra. Al llegar nos meten en una iglesia, allí nos reparten otra vez comida en frío y al poco rato nos viene la orden de marcha y otra vez andando hasta llegar a la Curullada cuando ya anochece. Llegamos al puesto de mando del Batallón, nos toman el nombre y después nos dieron otra vez comida en frío, luego nos dejan al mando de la segunda compañía y desde allí nos llevan a un pajar a dormir.

Les vivències que descriu en Ramiro les va compartir amb els quasi trenta mil joves catalans que es varen incorporar a files entre els dies 27 i 28 d'abril de 1938 i que varen formar part de la quinta del biberó. D'aquests, 32 eren llagosterencs. Tres d'ells varen morir en combat i un a Gusen.

El 28 d'abril, amb ell, pujaven al tren a l'estació de Llagostera tres joves de la seva quinta que seixanta-nou anys després poden donar-ne testimoni: Josep Mallorquí, Ramon Mestres i Vicenç Mateu.

Vicenç Mateu Darder

En Vicenç Mateu és un home vital, loquaç i amb bona memòria. Segurament no ha estat sempre així però ara li costa poc parlar dels seus anys de guerra i d'aquells temps duríssims. Ho fa, aparentment, sense cap inhibició, saltant d'un tema a l'altre, d'un període a l'altre, seguint el fil que en la seva memòria desperta un nom o un indret, però finalment, anant i venint pel curs dels seus records s'acaba descobrint una xarxa que a còpia d'evocar-la ha esdevingut molt sòlida.

En Vicenç explica que de fet, fins i tot abans de ser tan prematurament mobilitzat amb la quinta del biberó, ell conjuntament amb altres amics de més o menys la seva edat ja s'havia adreçat a Girona per oferir-se voluntari i incorporar-se a l'aviació republicana. Els animava, és clar, el coratge propi de l'edat, l'ànima d'aventures, l'èpica que pensaven que els podia oferir la guerra, més que no les motivacions ideològiques però, per fortuna, diu, no els varen acceptar. Setmanes després, el xoc que li va produir la crua visió d'un home mort al camp d'aviació de Vidreres pels efectes d'un bombardeig li va refredar totalment l'entusiasme. En Vicenç va adonar-se de la sordidesa que il·lumina la veritable cara de la guerra i des d'aleshores va agafar por als bombardejos i patia pels rumors que circulaven sobre la necessitat d'enviar al front la seva quinta. I no obstant això, aquell 28 d'abril en què, finalment mobilitzats, pujaven al tren per incorporar-se a

Com 30 nois més de la seva quinta, Josep Ragolta va rebre el 25 d'abril de 1938 aquesta ordre per incorporar-se a l'exèrcit signada per l'alcalde Agustí Coll Planella. AMLLA. Expedients de quintes. Quinta de 1941.

l'exèrcit de la República, no ho va viure com una tragèdia. Pot evocar perfectament, segons explica, els primers dies a Girona, i com a Calella de la Costa varen separar-ne alguns, i l'estada a Barcelona abans d'arribar a les terres de Lleida, a un pas del front, a engruixir les files del cos d'infanteria. El viatge es feia majoritàriament en vagons de càrrega, apilonats, amb poc menjar i poca aigua.

Els mobilitzats llagosterencs pujaven als vagons acompanyats per l'angoixa dels seus familiars, però

l'edat imposava caràcter i a desgrat del que comportava el comiat i del veritable significat del llarg viatge que havien d'emprendre, predominava un cert bon humor arrauxat i els joves s'enriolaven i feien bromes als seus familiars. *Adéu!, potser no ens veurem mai més*, diuen que va fer un dels nois. El seu pare, amb les mans al cap, li va demanar que callés, que això no ho repetís *ni en broma!*

La ràfega de por, el sotrac que l'ocurrència va provocar en el seu pare, amb el temps s'acabaria per con-

vertir en un tràgic presagi. Aquell anunci irreflexiu formulat com una broma lleugera, es va acomplir fatalment. Era en Teodor Romà, un dels llagosterencs membres de la quinta del biberó que varen morir al front.

Josep Mallorquí Mascort

També en Josep Mallorquí guarda en un espai preminent de la memòria el record d'aquells dies i evoca amb esperit minuciós el gruix de les primeres hores d'un episodi de la seva vida que durarà anys i que arrenca amb la sortida del tren que portava els membres llagosterencs de la quinta de 1941. És obvi que en Josep estima el rigor i que no cedeix en l'evocació fins trobar la dada precisa, l'esdeveniment determinant, l'indret exacte on va ocórrer. I també ho és que ho explica amb ponderació, que avalua el que diu i els seus efectes, convençut que malgrat els anys i que són ja escassíssims els testimonis directes dels fets que relata, segueix tractant-se de material sensible. La revolta franquista va esclatar quan tenia 16 anys i era un vailet que treballava a pagès. Aleshores, explica, tenia la impressió que tot plegat li quedava molt lluny. Sovint es descriu la guerra civil espanyola com un conflicte passional, dominat per animadversions i ressentiments profundíssims i per concepcions del món irreconciliables, però en la vida que portava en Josep abans de la guerra no hi havia cap implicació. *A casa, afirma, no ens ficàvem en embolics.* En Josep parla sovint de la sort, de la determinant

influència de l'atzar durant aquells anys en què, com pràcticament tothom, va viure dominat per forces que no controlava. *T'enviaven a un o altre destí sense saber què comportava, t'oferies voluntari amb l'esperança de millorar la teva situació però tampoc sabies si el que t'esperava era bo o dolent.* Ell té la impressió que, en general, la va tenir de cara.

El varen destinar al 39 batalló de metralladores K i va ser dels que varen abandonar el tren a Calella de la Costa, conjuntament amb en Ramon Matas Coll i amb en Miquel Forns Ramon, que ell recordi. En aquesta població hi vivia una tia seva i durant els aproximadament dos mesos en què hi va fer la instrucció li permetien anar-hi a menjar i a dormir. Varen ser un dies durant els quals segons les seves paraules: *va viure sense problemes i, fins i tot, va disposar de temps per anar a la platja.*

Després d'aquest període i abans que els enviessin cap al front del Segre, novament els varen traslladar en tren fins a Picamoixons, a les comarques tarragonines, i posteriorment a les Borges Blanques i a Torregrossa, ja a terres de Lleida, però ocupant, encara, uns quarters, lluny dels combats, on seguien fent instrucció.

En el relat de l'Emili Pons es descriu la seva mobilització, que es va produir tres mesos abans que la dels biberons, d'una forma que resulta especialment reveladora i que ens aproxima a l'estat d'ànim i a l'atmosfera que evoquen els nostres protagonistes. *Com que tot ho vèiem amb ulls nous, el camí era una*

aventura. Jo no m'havia mogut mai, el més lluny que havia estat era Barcelona. Vàrem travessar l'Ebre i al travessar-lo tot el nostre tren de reclutes cantava l'Emigrant. Vàrem creuar amb un tren de la Creu Roja, atestat de ferits, embenats de caps, braços i cames i

els saludàvem eufòrics amb el puny enlaire dient-los que nosaltres derrotàriem el feixisme...

Pensàvem.... que contestarien amb entusiasme les nostres salutacions i crits, però aquells nois sols ens miraven silenciosos, tristos i demacrats.

LA LÒGICA DE LA GUERRA

Ramiro Lloveras Casadevall

Allunyats definitivament de la quotidianitat que havia regit la seva vida fins aleshores, els joves mobilitzats es distanciaven del poble, de la família, d'un món que, de fet, mai més recuperarien per endinsar-se progressivament en el que havia de governar la seva vida durant els anys següents. Passaven a formar part de l'exèrcit de la República, en efecte, però sobretot quedaven sotmesos a les lògiques primàries de la guerra. Les milícies havien desaparegut el desembre del 1936 i amb elles les disputes entre els partidaris de derrotar el feixisme fent alhora la revolució i els que entenien que s'havia de centrar tots els esforços a guanyar la guerra i defensar la República. Comunistes i republicans es varen acabar imposant als anarquistes i als partidaris del POUM, sense estalviar, tampoc en aquest cas, l'ús de la violència. Segui com sigui, quan els biberons varen ser incorporats ho varen fer a l'Exèrcit Popular de la República, aleshores organitzat i comandat pel general Vicente Rojo, un prestigiós militar que s'havia mantingut fidel. Era però un exèrcit amb greus dèficits d'armament i d'equipament derivats de la política de no intervenció seguida per les democràcies europees. Mentre que Alemanya i Itàlia donaven suport desinhibidament a l'exèrcit feixista, la República únicament va obtenir-lo, obertament, de Mèxic i després de la Unió Soviètica. Un exèrcit escassament equipat i amb poca experiència militar dels comandaments mitjans, sovint gent coratjosa i idealista, que havien guanyat grau en combat però amb insuficient preparació,

especialment en comparació amb els comandaments nacionals, tots ells militars de carrera.

El relat d'en Ramiro manté sempre una certa distància fins i tot quan evoca els moments difícils, però permet entendre fàcilment quines eren les regles i quines varen passar a ser les preocupacions essencials. El desconcert, l'acompliment d'unes ordres el sentit de les quals se'ls escapava absolutament i la lluita per la vida, per la supervivència, que en aquelles circumstàncies no es limitava als combats amb l'enemic.

Fragment del dietari: *Ya hemos llegado al segundo día. Mateu, Mestres, Bohigues, Ramot y yo no cortamos el cabello al cero. Todos los días nos levantamos para desayunar y hacer la instrucción de guerrillas. Por la tarde teórica, y después casi todos los días íbamos a un pueblo cercano a comprar almendras, avellanas y vino, y así pasábamos los días hasta que vino la orden de marcha.*

Salimos de la Curullada y andando pasamos por Cervera. Cerca de esta población pasamos una noche y todo el día siguiente. Por la noche, a las 11h. llegó la orden de marcha. Andando bajo la lluvia llegamos a un monte cerca de Cubells. Allí pasamos el día durmiendo y calentándonos y por la noche otra vez de marcha. Andando entre los montes hasta llegar cerca de Camarasa. Allí nos metieron en un valle y así pasamos el día y nuevamente por la noche fuimos a relevar a un batallón que estaba en las posiciones de Camarasa. Allí me hicieron enlace del

Capitán, con lo que pude quedarme con él y con otros de la plana mayor en una casa detrás de las posiciones.

De día iba a llevar algún parte y otras veces salía con el cocinero del capitán a buscar patatas y habas en los puestos cercanos. Así pasé unos ocho días, hasta que vino otro batallón a relevarnos. Por la madrugada salimos de Camarasa de nuevo andando entre montañas volvemos a Cubells, donde descansamos en un pajar. Y otra vez orden de marcha hasta llegar a Montgai. Allí nos dan comida y reparten cartucheras, que hasta ese momento no teníamos. Por la tarde otra vez de marcha hasta Cubells. Nos paramos en un olivar cerca de esa población y allí estuvimos unos dos o tres días hasta que emprendimos otra vez la marcha por la carretera general hacia Lleida. Llegamos cerca de la primera línea y nos hacen dejar los macutos y por la noche nos mandan cerca del frente donde notamos mucho olor de muerto

En l'evocació que en Ramiro inclou en el dietari, quan arriben al front el relat es precipita. Els joves de la quinta del biberó, amb més o menys eficàcia i rigor i més o menys equipats segons cada experiència personal, havien passat els primers dies dedicant-se a la instrucció i, tal com relata ell, a caminar de nits, sota la pluja, entre muntanyes i no gaire lluny del front. El 27 de maig, un mes després d'haver sortit del seu poble, després d'aquella nit en la qual va percebre la fortíssima i desassossegadora sentor de mort, es troba a l'interior d'una trinxera sota els obusos de l'artilleria franquista.

Són diverses les cançons populars que evoquen, amb un bon humor no exempt d'una certa amargor, la mobilització dels joves de la quinta del biberó.

Som la quinta del quaranta
Que és la quinta del biberon
I ara ens volen desmamar
Per enviar-nos al front.
Ens donaran llet cada dia,
Que serà llet de pot,
I quan anem a lluitar,
Ens posarem la gorra de cop.

(tot i que, estrictament la quinta del biberó és la del 41, a vegades la del 40 també s'hi ha considerat)

Vicenç Mateu Darder

Arribats a Tàrraga, que era, conjuntament amb Mollerusa i Bellpuig, un dels pitjors destins possibles, els nous soldats de quinta, dividits en grups, caminaven, en aquells dies molt sovint sota la pluja, fins arribar als voltants de la Curullada, a unes cabanes on el pagesos guardaven les eines i la palla. Tots tenen el convenciment que la instrucció rebuda va ser mínima. Per una part l'exèrcit republicà necessitava cobrir desesperadament les nombroses baixes al front del Segre i, per tant, no es disposava de gaire temps per preparar nous soldats, i per l'altra la carència endèmica d'armament explica les raons per les quals molts

dels joves biberons varen aprendre a disparar al front mateix. Aquells dies, al voltant de la Curullada, feien exercicis de tir però gastant molt poques bales i exercicis amb bombes de mà sense cap bomba de mà. I moltes formacions amunt i avall, marcant el pas i marxant nocturnes per acostumar-se a la foscor i resistir les llargues caminades.

En Vicenç guarda a la memòria la imatge de les formacions de soldats fent la instrucció a través del camp i aixafant tot el que hi naixia i la sensació de recança que això provocava als que, com ell, venien del món rural. *En temps de guerra tot es sacrifica, també les collites*, conclou conscient de les dimensions de la sentència.

Sap que alguns dels mobilitzats de la seva quinta varen fer tota la instrucció i tota la guerra amb la roba i amb les espadenyes amb les quals havien sortit de casa, però als de la seva companyia, comenta, els varen equipar i els varen donar uns fusells nous d'origen txec.

En Vicenç no es recorda com un jove fràgil i espantadís i, tot i que també passaven por i notaven el cansament, pensa que els joves que com ell venien de pagès ja s'havien avesat a les asprors de la vida. *Vaig aprendre a fangar quasi abans de caminar*, afegeix per explicar-se.

Del viatge cap als escenaris de la guerra, d'aquella progressiva aproximació als acarnissats combats que

es mantenien al front del Segre, recorda l'entrada a Camarasa. *Era com un poble fantasma*, diu. *Va impressionar trobar-lo totalment destruït i sense ni una ànima pels carrers ni les cases*. Les brutals lluites que s'havien mantingut a la zona havien fet fugir tot-hom.

Ells, quan encara no disposaven d'armament, consumien els dies fent instrucció, banyant-se als canals quan se'ls oferia l'oportunitat i procurant apagar la gana amb tot el que trobaven i era comestible. Ens *vàrem fer tips de menjar fruita*, explica.

Josep Mallorquí Mascort

En Josep va romandre pràcticament tres setmanes a Torregrossa fent instrucció però finalment els va arribar l'ordre de sortir cap a Lleida. Emprengueren la marxa durant la nit i, de matinada, ho recorda a la perfecció, va veure amb les primeres llums la ciutat a l'altra banda del Segre. Lleida ja eren en mans dels franquistes i, per tant, el significat d'aquella visió que guarda a la memòria era clar: havia arribat al front.

L'exèrcit de Franco havia ocupat les ciutats de Lleida, Balaguer, Tremp i havia aconseguit el control dels pantans de Camarasa i de les centrals elèctriques dels Pirineus.

Als carrers de Lleida i rodalies la lluita havia estat acarnissada i la derrota, per als republicans, a més de les nombroses baixes, va desencadenar un profund

desànim. Va ser una de les raons per les quals s'havia cridat a files les quintes del 27, 28 i la del 41: els biberons.

A aquelles alçades, quan la consigna ja no era: *No passaran!*, sinó: *Resistir és vèncer!*, la línia del front havia quedat situada a la banda dreta del riu Segre i de la Noguera Pallaresa. A una banda els franquistes, a l'altra l'exèrcit republicà i els joves biberons que en formaven part.

El mateix riu s'havia convertit en un instrument militar, en una arma. En Josep relata la colpidora imatge dels morts arrossegats per les aigües que, veien passar entre capses, fustes, deixalles i tot tipus d'embalums. *Vàrem veure molts morts baixant pel Segre. Vestits, la roba els frenava, però quan anaven nus, quedaven*

absolutament rígids i seguien el corrent del riu surant com un tronc.

Les tropes nacionals dominaven tots els pantans que regulaven les aigües del Segre i la Noguera Pallaresa, la qual cosa, a més de dotar-los del control del subministrament de l'energia elèctrica, els permetia alterar el cabal dels rius i utilitzar-los militarment. La importància del control de la presa de Camarasa va ser fonamental durant la batalla de l'Ebre, però també en els combats que es mantenien a determinats indrets del Segre. Aquesta possibilitat i les estratègies militars que se'n derivaven han passat a la història com "l'artilleria hidràulica". Les riuades que es varen provocar obrint les comportes s'enduïen els ponts provisionals, les passarel·les, les barques i els soldats, i varen ser les causants directes de nombroses baixes.

— EL FRONT. ELS PRIMERS COMBATS I LES PRIMERES DERROTES —

Ramiro Lloveras Casadevall

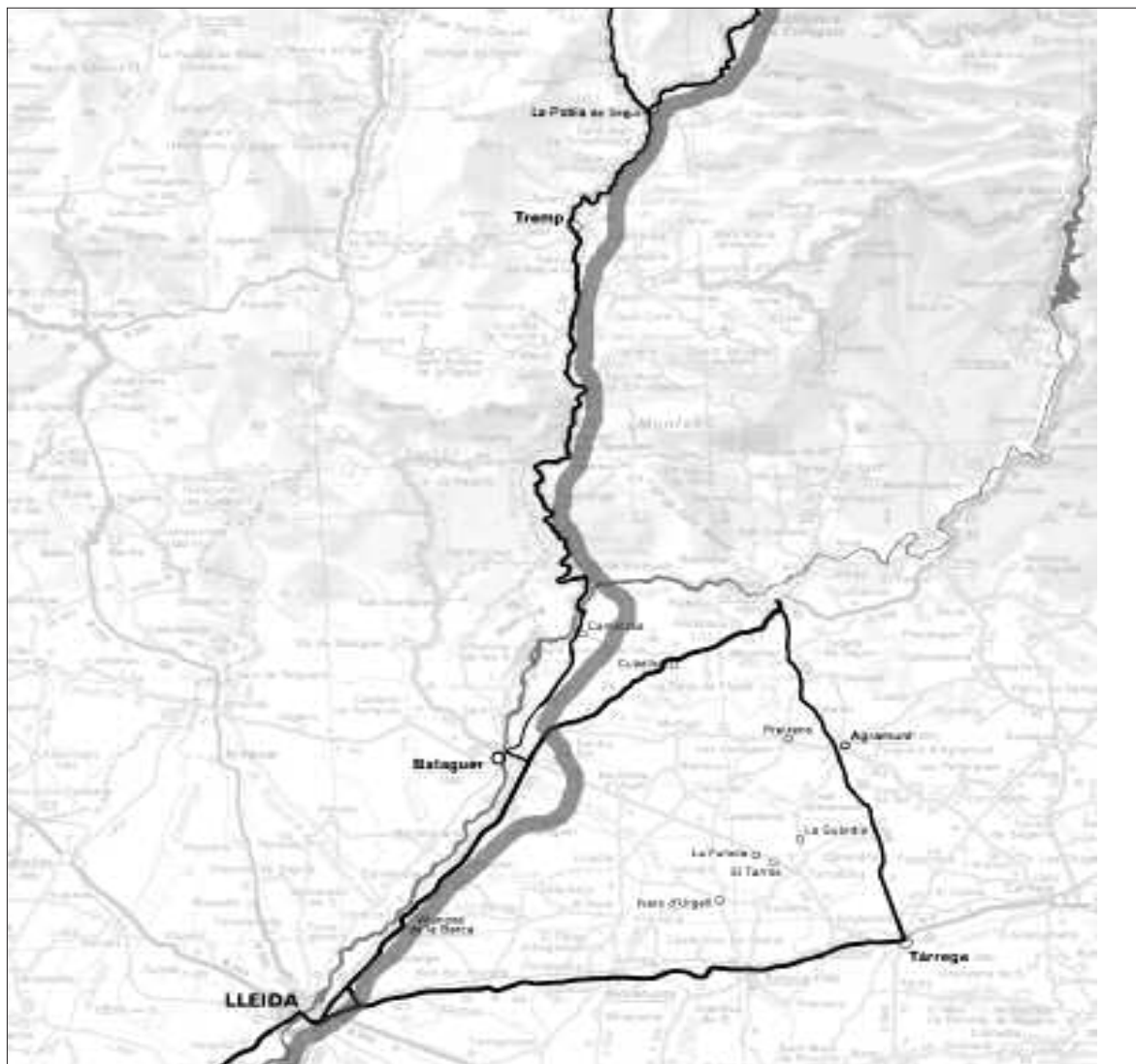
En Ramiro descobreix aviat la crueltat del front, la duresa i la brutalitat de la vida i la lluita a les trinxeres. L'exèrcit republicà havia enviat les tropes més joves al front del Segre i Camarasa per iniciar una ofensiva i recuperar el terreny que continuament anaven perdent. Aquí, en unes circumstàncies molt adverses, lluitant a la desesperada, molts biberons varen viure el bateig de foc. La superioritat de l'artilleria i de l'aviació nacionals era determinant i, de fet, el mes d'abril del 38 les tropes franquistes s'havien aturat quan semblava que podien conquerir fàcilment Catalunya. Justament això va proporcionar un cert temps a l'exèrcit de la República per reorganitzar-se i incorporar nous contingents, entre els quals hi havia la quinta del biberó. Aquests combats, en els quals varen participar en Ramiro i en Vicenç, formaven part d'un ambiciós pla que es proposava contactar amb les forces republicanes a Llevant, deixar aïllades les tropes nacionals de la Vall d'Aran i recuperar el control de les centrals hidroelèctriques.

Fragment del dietari: ... *pasamos la noche cerca de primera línea y a la mañana siguiente, el 27 de mayo, ya nos vemos en una trinchera. A las 12 cae un obús de artillería que hirió a tres compañeros. Pasa un rato y a las 3 de la tarde nos mandan atacar y ya nos tienen con los cojones en la garganta. Salimos y a los pocos pasos un herido, luego otro y otro. Poco después un muerto y luego otro y un teniente. Nos paramos a unos 50 metros de la trinchera y esperamos*

que se hiciera la noche para replegarnos. Cuando llega la noche nos replegamos y nos mandan otra vez a la trinchera para dormir.

L'ofensiva de finals de maig va acabar fracassant absolutament. Els republicans, després d'haver patit un elevadíssim nombre de baixes, a penes si havien recuperat terreny. L'esforç havia estat inútil i dos dies després que en Ramiro hagués entrat en combat, abandonen l'ofensiva.

Fragment del dietari:... *cuando habíamos empezado a dormir nos llega la orden de marcha. Nos llevan a descansar y a la mañana siguiente, por la tarde, después de darnos mucha comida, nos llevan otra vez a Cubells. De nuevo, por la noche, emprendemos la marcha y andando pasamos por varios pueblos y cuando ya empezaba a clarear llegamos a la Fuliola y luego a Terrós y al final a la Guardia, donde nos mandan a una casa de campo que hace de cuartel. Todos los días hacíamos instrucción de guerrillas y por la mañana nos bañábamos en el Canal de Urgell. A los pocos días el capitán me nombra cabo de la compañía y salí de enlace. Después ingresaron en la compañía algunos soldados de aviación a los que habían quitado el enchufe. A los pocos días viene la orden de marcha. Y a nosotros? A donde nos llevarán? Pues poca cosa. Nos destinan a Berbens, a unos 7 kilómetros y allí nos meten en una casa de pueblo. Estuvimos dos o tres días. Hacíamos instrucción de guerrillas por el campo y cuando terminábamos recorriamos las casas para comprar almendras y pan y también los huertos,*

Línia del front del Segre el maig de 1938.

requisando cerezas y otras cosas de comer. Pasados tres días nos llega la orden marcha y volvemos otra vez a la Guardia. De allí nos mandan a Tarasó, a una masia muy grande donde nos hacen fortificar. Por las tardes íbamos de operaciones por los montes. También estuvimos tres días. Después emprendemos la marcha y llegamos a Terrós, donde pasamos la noche. A la mañana siguiente, nos forman y nos llaman a cinco individuos y nos dicen que nos destinan a Agramunt, a una compañía especial que formaba la 60 División. Vamos al puesto de mando donde han reunido a cinco o seis de cada batallón y nos suben a un camión camino de Agramunt. A llegar nos presentamos a un capitán ... nos forma a todos y nos clasifica. Primero no hizo un discurso de lo que era la Compañía, luego pregunta quienes eran los voluntarios de guerra i después los voluntarios que se querían quedar. El caso es que nos quedamos la mitad, nada más... unos 40 individuos.

Allí, por la mañana, un poco de instrucción, por la tarde igual y por la noche al cine. Cuando teníamos libre íbamos por el pueblo de puerta en puerta pidiendo pan o lo que sea para comer.

Entre el 22 i el 31 de maig la major part dels soldats de la quinta del biberó ja havien entrat en combat i participat en la frustrada ofensiva del front del Segre. El llarg període de guerra i les pugnes que es varen viure en aquest front no han passat a la història amb la mateixa transcendència ni han estat considerades amb la mateixa gravetat que les del front de l'Ebre, sobretot durant la cèlebre batalla que s'hi va iniciar

l'estiu de 1938 i que va significar el principi del fi de la República. I no obstant això, els combats que es varen mantenir al Segre, a la Noguera Pallaresa i als Pirineus lleidatans també varen ser d'una duresa extrema i varen comportar un nombre de baixes similar.

En aquest front (que n'hi hagi constància) varen perdre la vida 6 del total de 65 llagosterencs morts en combat durant la guerra civil. Es tracta de Joaquim Barcons Xirgu, de 36 anys, Benet Brunet Gorgoll, de 19 anys, membre de la quinta del 40 (l'anterior a la dels biberons), Enric Comas Comas, de 36 anys, Joan Rigau Trias, de 28 anys, Teodor Roquet Vergés, de 24 anys i Gerard Virgili Barnés, de 33 anys.

I també al front del nord, a la zona del Pirineu lleidatà, va morir Teodor Romà Vilallonga, als 18 anys, un dels membres llagosterencs de la quinta del biberó.

Vicenç Mateu Darder

A Balaguer, en Vicenç, enrolat com en Ramiro a la 60 Divisió, 84 Brigada Mixta 2n. Batalló 2ª Companyia (encara ho recita de memòria i d'una tacada) participa en els primers combats. I va ser allà, a les trinxeres, on els joves biberons llagosterencs varen trobar els primers veterans del seu poble. D'aquelles primeres hores al front, dels primers contactes amb tot l'esforç destructor que s'hi viu, en Vicenç recorda la impressió que li va causar la visió, damunt del seus caps, mentre avançaven ajupits seguint el traç d'un rec que els protegia, d'uns pollancres que havien per-

dut absolutament totes les fulles pels efectes del tiro-teig de les metralladores.

També l'Emili Pons descriu en el seu relat el xoc que li produeixen els primers contactes amb el front i la moral que ja aleshores predominava a l'exèrcit republicà

... vais a ingresar en una brigada que en veinte días ha tenido el 80% de bajas... Nosaltres vàrem notar que era un oficial antic.. i no el vàrem creure pensant que era un derrotista (en aquells moments n'hi havia molts) però per desgràcia al cap d'uns dies arriben les restes de la Brigada. No hagués imaginat mai veure aquells nois amb sang a la roba, cabrejats, bruts, sense afaitar, que llençaven les armes... aquells soldats eren la imatge de l'exèrcit derrotat, morts de gana, glaçats de fred. Els ferits embenats amb venes brutes i mal xirgades, inclús varem saber que a alguns els internaven malalts del cap. Un amic meu va reconèixer entre ells un seu company...però el soldat no va ser capaç de recordar-lo.

El baptisme de foc a l'infern de les batalles del front del Segre

Al front del Segre, amb pràcticament 300 quilòmetres des de Mequinensa fins als Pirineus, es varen succeir els enfrontaments des de l'abril fins al desembre de 1938 amb la intervenció de 180 a 200.000 soldats per bàndol i amb múltiples epi-

sodis sagnants, com els que es varen viure a les batalles lliurades a Vilanova de la Barca, a “El Merengue”, a Sant Corneli o a Baladredo.

Aquests varen ser els escenaris on els joves biberons varen viure el baptisme de foc poques setmanes després de ser mobilitzats.

“El Merengue” és el nom amb què es coneix el turó que fins aleshores s'anomenava el tossal de Déu (305 m) prop de Balaguer, que havia estat ocupat pels franquistes a primers d'abril. El va rebatejar el comandant republicà Cabrera que quan va rebre l'ordre d'atacar-lo va comentar als seus homes “muchachos esto nos lo vamos a comer como si fuera un merengue”. La companyia encarregada de l'atac estava formada per biberons en la majoria, i en la majoria varen caure morts intentant guanyar el cim. “El Merengue” ha passat a la història com una carnisseria absurda, un fracàs estrepitos, un infern que va deixar, després de set dies de combats, del 22 al 28 de maig, l'esgarrifosa xifra de 2.000 baixes entre morts i ferits a l'Exèrcit Popular, 800 dels quals eren de la quinta del biberó. Bona part dels morts varen ser enterrats allà mateix, en una gran fossa. L'any 1987 l'Agrupació de Supervivents de la Quinta del Biberó la va obrir per traslladar les restes al cementiri de Camarasa. Un dels seus membres, Josep

Massamunt, explica que “quan van aparèixer les primeres restes vaig veure que el que quedava dels uniformes, el corretjam i les cartutxeres amb bales d'origen txec, eren com les que havia utilitzat a la zona del Merengue el maig de 1938”. L'armament d'origen txec que en Vicenç Mateu evoca en el seu relat.

“Els esquelets de Sant Corneli” Mesos més tard, finalitzada la guerra civil, veïns del Pallars varen descobrir a Sant Corneli (un turó i una ermita situats prop de Tremp) la imatge esgarri-fosa de nombrosos esquelets de soldats atrapa-ats a les filferrades esteses pels franquistes. Els escassos testimonis que varen sobreviure a l'assalt fallit dels republicans que es va iniciar el 22 de maig de 1938 relataven que havia estat un suïcidi, que durant tres dies i tres nits varen intentar endebades conquerir la plaça fortament fortificada pels nacionals que, a més, de nit llençaven tantes bengales lluminoses que semblava de dia. El nombre de baixes republicanes va ser altíssim. Una matança terrible i inútil, provocada per la desesperant necessitat del l'exèrcit republicà de recuperar terreny, de guanyar alguna plaça davant d'un exèrcit molt més equipat, que els superava folgadamment en artilleria i aviació.

Al front del Segre l'arribada dels soldats de la quinta del biberó va coincidir amb una ofensiva de l'exèrcit republicà d'intencions molt ambiciosos però que, en primer lloc, s'havia proposat eliminar els caps de pont que els rebels mantenien a Serós, Balaguer i Tremp, i recuperar el control de les centrals hidroelèctriques. Per fer-ho l'exèrcit republicà hi havia concentrat mol-tíssims homes (de 160.000 a 200.000 segons les fonts).

Va ser aquest l'escenari on en Ramir i en Vicenç varen viure el bateig de foc. El balanç de l'ofensiva va resul-tar totalment decebedor. No es va aconseguir cap dels objectius plantejats i el desgast va ser remarcable en tots els aspectes. El nombre de baixes a les primeres línies va ser molt alt i aquestes, cada vegada més, s'havien de suplir amb els inexperts joves de la quin-ta del biberó.

La superioritat en artilleria i aviació de l'exèrcit nacio-nal continuava essent determinant. Llevat d'alguns metres a la zona de Balaguer i Tremp, l'exèrcit fran-quista va resistir perfectament l'ofensiva republicana i va quedar en disposició de seguir avançant cap a l'in-terior de Catalunya en el futur.

Frustrada aquesta ofensiva i a l'espera del darrer intent republicà a l'Ebre, als mesos de juny i bona part de juliol es va mantenir, en general, una certa tran-quil·litat al front del Segre.

Josep Mallorquí Mascort

En Josep parla sovint de la importància de la sort. Deu ser natural quan a diari comparteixes la vida amb milers d'homes que no dominen el seu destí, quan, sumit en el desconcert, descobrint-te fràgil i vulnerable, has de resistir en una guerra cada vegada més perduda. Quin pas fer? Cap a on? Quina és la millor decisió? On t'espera el tret? Quina paràbola dibuixarà el morter enemic?

Al front s'explicava la història d'un coratjós soldat a qui li varen concedir dues setmanes de permís per haver-se encarat i abatut un caça enemic d'un hàbil tret al dipòsit de combustible. Aquell soldat, mentre gaudia del permís a Barcelona, va morir víctima d'un bombardeig.

En Josep considera que ell va tenir, sovint, la sort de cara. *Alguns de la meva quinta, diu, varen morir amb la primera carta, només varen tenir temps d'enviar-ne una.* Ell va arribar al front del Segre a finals de juny, quan la violència s'havia assossegat i els dos exèrcits es recuperaven de l'enorme desgast dels combats de finals de maig. I va quedar situat sempre a segona línia, lluny dels riscos i dels combats cos a cos. Formava part del 38 batalló de metralladores K del XVIII Cos d'exèrcit, i armat amb un fusell feia guàrdia, de nits, en un dels nius de metralladores situats entre Lleida i Torres de Segre, distribuïts en formacions d'un caporal i quatre soldats i situats al marge esquerre del riu Segre, que havia esdevingut la línia del front.

L'enemic queda a l'altra banda, present però a una certa distància. *Recordo que en alguna ocasió, al matí, a punta de clar, explica, havíem abandonat les trinxeres i sortit a menjar préssecs per uns camps pròxims, sota la boira i sentint xiular les bales que a cegues ens dirigien des de l'altra bàndol.*

Durant aquest període al front del Segre predomina la inactivitat, que només es trenca puntualment amb algun tret o algun duel d'artilleria de costat a costat del riu, o durant les maniobres de distracció relacionades amb els xocs entre els dos exèrcits que es mantenen amb extraordinària virulència al front de l'Ebre. En Josep, des de l'emplaçament al qual havien destinat la unitat, percep el brogit apagat i els esclats lluminosos de les bombes a la llunyania.

Ramiro Lloveras Casadevall

Entre ofensiva i ofensiva, durant el breu lapse que transcorre entre els combats del front del Segre i la batalla de l'Ebre que l'esperava, en Ramiro descriu en el dietari un període d'una quotidianitat centrada en la instrucció, en les maniobres de reorganització i desplaçament de tropes i en la constant preocupació pel menjar.

A finals de juliol tot canvia. L'exèrcit republicà prepara l'ofensiva de l'Ebre i mentre una part de les tropes de l'exèrcit de l'est que havien ocupat el front del Segre cedeixen unitats a l'exèrcit de l'Ebre, com la 60 Divisió

en la qual estaven en Ramiro i en Vicenç, per l'altra cal iniciar maniobres diversives per tenir ocupades les tropes franquistes. Batalles tan sagnants i tràgiques com la de Baladredo o la de Vilanova de la Barca formaven part d'aquestes maniobres.

Fragment del dietari:un día fui a suministrar a Puigvert (de Agramunt) y otro, con toda la compañía fuimos a cambiar el armamento que teníamos porque allí había todo el mando de la División. Otro día, mientras hacíamos un simulacro de ataque con bombas de mano de piña, un soldado hirió un compañero en la rodilla. Tras 15 o 20 días en esa Compañía nos mandan otra vez para el batallón al que pertenecíamos. nos destinan a la 1ª compañía y a los pocos días nos mandan a Montalé, a una masía cerca de El Tarrós y La Fuliola. Allí pasamos unos cuantos días. Por la mañana instrucción, luego teníamos libre hasta las cuatro de la tarde y después hacíamos un poco de teórica. Un día nos fuimos a Ivars (Ivars d'Urgell), un pueblo muy cercano, a ver si tenían comida. De Ivars cogimos la carretera y llagamos hasta Barbens. Pasamos la tarde allí y al regresar pasamos por unos campos y nos hartamos hasta la cabeza de ciruelas, de peras, de todo lo que encontrábamos. Así pasábamos los días.

Un día, el 19 de Julio, que era la conmemoración del inicio de la guerra, nos levantan por la noche y formados en el patio. Escogen a unos cuantos y nos mandan para un desfile que hacia la Don (División). Bueno, nos dan rancho frío, subimos en un camión y pasamos por Agramunt y hasta Préixens. Allí nos hacen bajar y

empezamos a andar hasta llegar a un campo de fútbol construido por los mismos militares. ... Pasamos la noche y a la mañana siguiente es el desfile. Como a mi me dolía un pie me quedé de cuartelero en el campo. Al terminar el desfile fuimos a bañarnos al canal y a la mañana siguiente emprendemos la marcha. Antes de llegar a Préixens nos paramos y nos dieron otra vez comida en frío.. Sobre las doce pasó un coche de esos pequeños, cerrados, y la mitad subimos. Llegamos al batallón hechos una balsa de sudor. En el batallón encantados de la vida pero a los pocos días por la noche de nuevo nos llega la orden de marcha. Formamos y pim, pam, llagamos a la carretera general. y kilómetros y más kilómetros hasta Valls. Allí paramos un poco y luego otra vez en marcha hasta que llegamos a una avellaneda, bajamos y lo encontramos todo lleno de chabolas. Era de los internacionales que habían descansado allí.

En Ramiro fa referència a les brigades internacionals. De trenta a cinquanta mil (segons les fonts) coratjosos voluntaris procedents de diversos països que lluitaven a favor de la República (o que formaven part dels serveis sanitaris) i que varen combatre en pràcticament totes les batalles importants de la guerra civil. La XV Brigada havia participat en l'ofensiva fracassada del mes de maig i també ho faria a la batalla de l'Ebre en lluites acarnissades al puig de l'Àguila o a la serra de Pàndols. A aquestes alçades i després de la caiguda del front d'Aragó, de fet, a les brigades internacionals ja s'hi havien incorporat molts soldats espanyols per substituir les nombroses baixes sofertes.

A l'Ebre la brigada Lincoln va tenir un paper heroic fins al darrer moment. El mateix 23 de setembre, hores abans que fossin retirades en compliment dels acords internacionals i tot i saber que els quedava molt poc per abandonar el front, varen resistir els embats dels franquistes i es varen llançar a un contraatac frontal que els va comportar un gran nombre de baixes.

Un cèlebre historiador va afirmar que després del cop d'estat contra la República, Espanya s'havia convertit en el "centre de les passions i les decepcions de la humanitat". A molts països, a França, a Anglaterra, als Estats Units, a Suïssa, es varen crear Comitès d'Ajut a la República Espanyola que trametien aliments i roba a la reraguarda republicana, fonamentalment per atendre els refugiats. Els membres de les brigades internacionals eren conscients que la guerra civil espanyola transcendia la dimensió local. No tots eren comunistes, ni stalinistes, però sí que eren homes i dones d'esquerra, internacionalistes, gent amb causa, partidaris dels pobres, afectats per somnis transformadors i que estaven convençuts que calia combatre el feixisme arreu. El seu emotiu comiat es va celebrar a Barcelona el 29 d'octubre de 1938. Els brigadistes supervivents (aproximadament uns 10.000 havien mort en les múltiples batalles en les quals varen participar) varen desfilar per la Diagonal entre una multitud que el victorejava, que els llançava flors i els abraçava.

Malgrat les vinculacions internacionals de la guerra espanyola, des de les illes britàniques es va impulsar un pacte de no intervenció al qual França es va acollir

i, malgrat que en algunes ocasions el va vulnerar per oferir armament a la República, el suport ofert al govern legítim va ser molt inferior al que varen rebre els insurgents d'Itàlia i Alemanya, que en tot moment varen aportar abundant armament i homes. La República espanyola únicament comptava, obertament, amb l'ajut de Mèxic i posteriorment de la Unió Soviètica. I la guerra, finalment, es va decidir per aquesta raó. En moments determinants, com durant els quatre mesos de la batalla de l'Ebre, la frontera francesa va romandre tancada i va sumir l'exèrcit republicà en una desesperant manca de subministrament.

Fragment del dietari: ... *allí hacíamos teórica y tiro. Un día fuimos a Falset, que estaba a 4 kilómetros, a comprar avellanas y vino. Aquel día, el cabo de mi escuadra llegó borracho. Lo querían fusilar, pero pasó... A los pocos días ya viene la orden de marcha, llegan los camiones y nos llevan cerca del Ebro. Allí nos apeamos y empezamos a andar y andar hasta que llegamos al río. Lo atravesamos por un puente ambulante y al llegar a la otra parte ya empezamos a encontrar caballos muertos y olor raro. Pasamos por un pueblo con un olor de aceite y vino derribado.... Era de noche y no veíamos nada. Al amanecer llegamos a un bosque y allí descansamos. Encontramos un moro muerto. El teniente y otro soldado lo enterraron. Nos dieron comida y esperamos la noche. Por la noche otra vez andando llegamos a otro bosque más cerca del frente. Allí pasamos el día comiendo avellanas verdes y por la noche de nuevo a andar hasta llegar a otro bosque. ...*

LA BATALLA DE L'EBRE

El riu baixava tenyit de sang. Diuen que aquesta frase ha estat present durant anys en tots els relats de la gent de la Matarranya, de la Ribera d'Ebre, del Baix Ebre o de la Terra Alta quan evocaven la batalla que l'estiu de 1938 es va iniciar en aquelles terres. La batalla més present en l'imaginari col·lectiu català de la guerra civil i la que, probablement, va resultar més dramàtica i determinant. 116 dies de lluita, del 25 de juliol al 16 de novembre de 1938, combats terribles per un pam de terra, pobles absolutament devastats per tones de material bèl·lic, un enorme patiment físic dels que hi varen participar, milers de víctimes mortals, ferits i mutilats. Una xifra de baixes que se situa sobre els 110.000 homes, 70.000 entre els republicans i 40.000 a l'exèrcit nacional. Aquest colpidor escenari és al qual ens aproximen els relats d'en Ramiro i d'en Vicenç.

Aquí varen perdre la vida (que n'hi hagi constància) 7 dels 65 mobilitzats llagosterencs de totes les quintes que varen morir durant la guerra civil. En Pere Amargant Tarrè, de 31 anys, en Ricard Colom Arbusé, de 22 anys, l'August Maymí Tarrè, de 32 anys, en Josep Miquel Domingo, de 23 anys, en Josep Oliveras Corominas, de 32 anys, en Domènec Sala Madí, de 33 anys i en Pere Vila Sureda, de 30 anys.

El mes de juny els franquistes havien arribat fins a Castelló i partit en dos el territori republicà. Catalunya quedava separada de València i Madrid i les tropes de l'exèrcit nacional arribaven a l'Ebre, on el front va quedar estabilitzat durant uns mesos. La República havia de reaccionar, havia d'aturar l'ofensiva franquista sobre

València i guanyar temps fins que la situació política europea evolucionés cap a posicionaments més favorables als seus interessos. Aquestes són les raons que sembla que varen impulsar el govern presidit per Juan Negrín i el general Vicente Rojo, cap de l'estat major republicà, a decidir i a dissenyar el suprem esforç militar que va acabar esdevenint la batalla de l'Ebre. Una operació tan desesperada com audaç a la qual es varen destinar les millors tropes, sabent que se'ls encomanava una llarga i intensa missió de sacrifici. L'evolució de la batalla i sobretot la firma del pacte de Munic va comportar una nova decepció per als republicans. Dissortadament havia quedat clar que França i Anglaterra no combatrien les ambicions annexionistes d'Alemanya sobre Txecoslovàquia i que, per tant, es frustrava l'esperada internacionalització de la guerra espanyola i la vinculació de la seva sort al de l'imminent conflicte europeu.

Els preparatius feia mesos que s'havien iniciat. Es varen requisar 250 barques dels pobles de mar, se'n varen construir de noves, i també passeres, ponts flotants i comportes per intentar evitar les riuades. Un desplegament de recursos que havia de permetre el transport de 8.000 homes per hora. Esperaven per creuar el riu nou divisions: L'exèrcit de l'Ebre, comandat per Modesto, amb tres cossos encapçalats pels antics milicians: Líster, Vega i Tagüeña. Eren uns 100.000 homes armats i equipats amb material soviètic que havia travessat la frontera francesa entre març i juny. Malgrat això no hi havia fusells per a tots, faltaven avions i l'artilleria era escassa. Els serveis de contrainformació havien treba-

llat per confondre l'enemic sobre el moment, les intencions i les característiques de l'atac, per sorprendre les tres divisions del cos de l'exèrcit de regulars marroquí comandada per Yagüe que defensava l'altra banda.

La batalla es va iniciar a les 0'15 hores del dia 25 de juliol, festa de Sant Jaume, en una nit serena i sense lluna. L'exèrcit republicà que va creuar el riu per guals, nedant o en barques en diversos punts entre Mequinensa i Amposta i que ràpidament va construir ponts per permetre el pas d'homes i vehicles, va sorprendre els franquistes i va guanyar terreny a l'altra riba en direcció a Gandesa. Després del primer dia l'operació es podia considerar un èxit. S'havia aturat l'ofensiva franquista sobre València i s'havien obtingut diversos caps de pont més enllà de l'Ebre i amb molt poques baixes.

Ramiro Lloveras Casadevall

Fragment del dietari: *Por la noche nos viene el comisario y nos dice: muchachos ha llegado la hora, tenemos que ir a relevar a la primera línea. Tener en cuenta que es una noche de..... Cuidado al llegar que además es una cota donde no hay fortificación. Empezamos a andar y andar y llegamos a cierto punto y nos paramos y al poco rato otra vez andando hasta que por fin llegamos.*

Al llegar formamos un poco de ruido y se lió un tiroteo que pa qué. Hubo dos heridos. Bueno, entramos como pudimos y esperamos al amanecer para ver como

estaba todo aquello. Llega el día y vemos que nos encontramos a 500 metros de Villalba de los Arcos y todo rodeado de trincheras enemigas. Por la noche vino una compañía de fortificación y así todos los días. El primer día hirieron a un compañero y era raro el día en que no herían a nadie. El día 2 de Agosto y el día 9 por la tarde, el enemigo empezó a tirar morteros y uno de ellos me hirió en la espalda. Me voy al botiquín y allí me curan pero me mandan al médico del batallón, y del médico del batallón al médico de la brigada y allí me evacuaron para el hospital. Subí a una ambulancia y me llevan unos kilómetros a retaguardia. Llega un médico y nos visita a los que íbamos en la ambulancia, nos dan una inyección y subimos a otra ambulancia que nos lleva a Mora la Nueva. Allí bajamos nos dan otra inyección y un vaso de leche... luego con una barca pasamos el río. Al llegar a la otra orilla encontramos a un batallón de fortificación y allí empezamos a hablar. Unos de ellos nos invitó a coñac, y a los pocos momentos llega una ambulancia y subimos a ella. No lleva a la estación de (els) Guíamets. Allí había un tren hospital en un túnel. Subimos pero no pudimos marchar hasta la mañana siguiente porque tenía que esperar que fuera lleno.... Por la noche del 12 emprendemos la marcha y por el camino...pasamos Falset, Valls, Tarragona, donde paramos y subieron más heridos y Hasta que llegamos a Barcelona ¡qué alegría! ...

L'alegria d'en Ramiro estava plenament justificada. Superat l'efecte sorpresa dels primers moments, l'exèrcit franquista, que ja disposava d'un nombre important de reforços, es va dedicar, tenaçment, a intentar recuperar el terreny perdut. En realitat s'afir-

ma que a l'endemà, el dia 3 d'agost, l'ofensiva republicana ja ha fracassat i que després ja únicament queda resistir. Aguantar durant pràcticament 4 mesos amb un sacrifici desesperat, impressionant, i una enorme xifra de víctimes.

Vicenç Mateu Darder

La 60 Divisió d'en Ramiro i d'en Vicens va creuar l'Ebre i va quedar situada prop de la Fatarella, damunt Villalba dels Arcs, població que estava en poder dels franquistes. Una de les zones on els embats enemics eren continus.

En aquest front en Vicenç va coincidir amb en Lenso (Joaquim Fullà Vall-Ilosera, membre també de la quinta del biberó), un llagosterenc de qui conserva un gran record. *Era un home molt valent en totes les situacions. Vaig estar amb ell també a Lleó, al camp de concentració. Ell es jugava la vida per anar a buscar ranxo i després el compartia. Érem com germans, o potser més que germans. Vàrem viure junts moments molt difícils.*

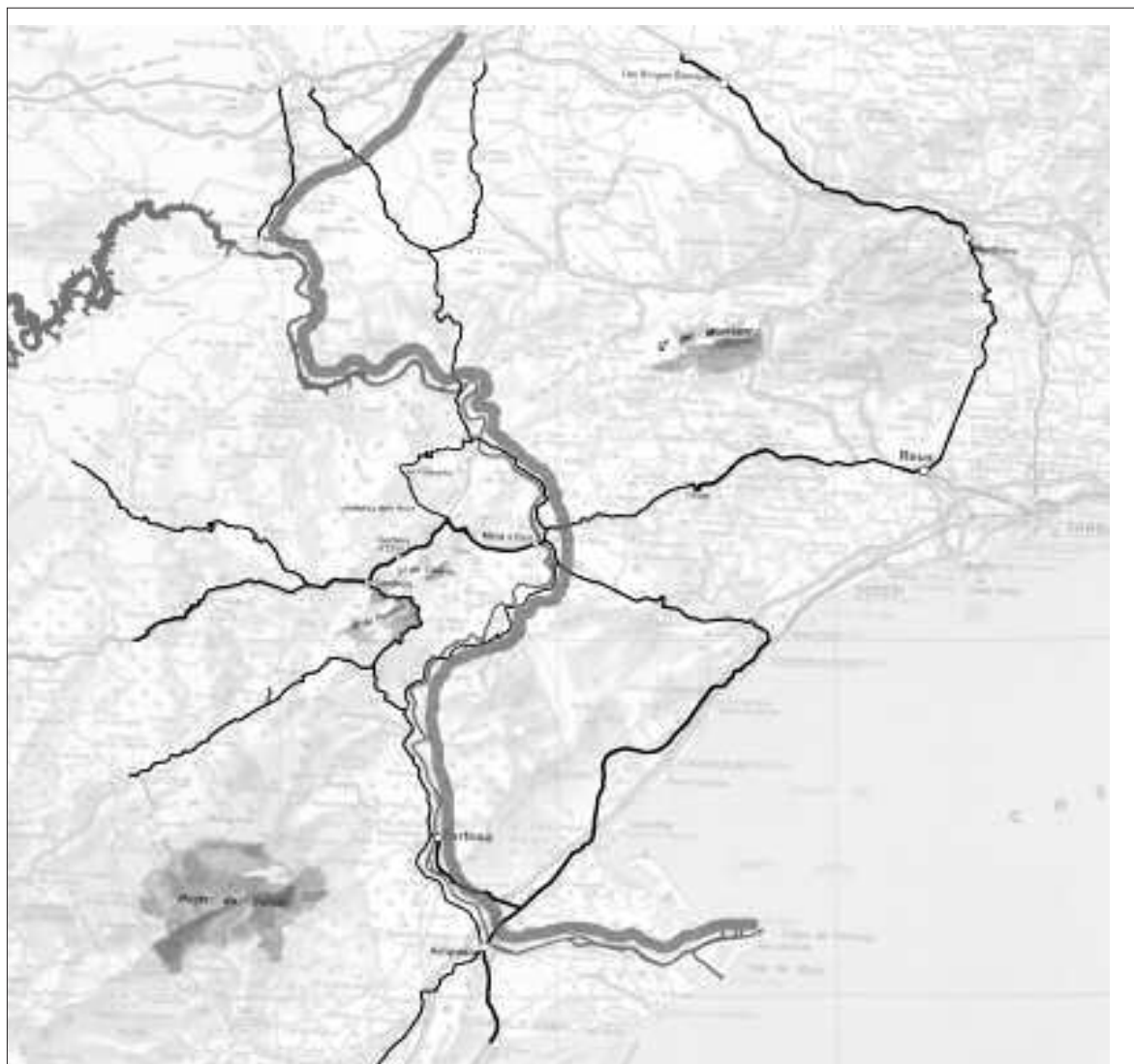
La lluita per la pròpia terra afegia un plus de dramatisme i de coratge als combatents republicans, que en la immensa majoria eren catalans, però aquells poc més de trenta-cinc quilòmetres quadrats en els quals es combatia es varen convertir en un immens escorxador. Els republicans, afectats de greus problemes d'abastiment, passaven gana i set. Sense pràcticament cobertura de blindats, amb una superioritat arti-

llera de l'enemic de 10 a 1, sense camions, amb moltes dificultats per travessar el riu, que era contínuament sotmès a bombardejos i a riudes provocades per l'obertura dels embassaments dominats pels franquistes, lluitaven en unes condicions extremes.

El domini aeri dels facciosos amb la legió Cóndor alemanya i la Legionària italiana va ser absolut, i en determinats moments varen abocar 4.500 quilos diaris de bombes, una pluja de foc que fins i tot va modificar l'orografia del terreny.

L'escenari era dantesc. La descomposició dels molts cadàvers provocava una pudor asfixiant i la presència de moltes rates. En alguns punts els soldats combatien amb boles de naftalina al coll per resistir-ho. Amb molts homes afectats de malalties infeccioses i tots sotmesos a un esforç físic extraordinari, es va anar estenent la convicció que la guerra estava perduda i que el seu era un sacrifici estèril. I no obstant això els nombrosos testimonis que ens han relatat aquesta llarga batalla en la qual varen participar tants catalans, han parlat de múltiples episodis heroics i de lluites fins al darrer moment.

En Vicenç parla de la calor i de la manca d'aigua i del perill que comportava sortir a buscar-ne i evoca el testimoni d'un soldat que quan va tornar a la trinxera amb l'aigua va trobar tots els seus companys morts. *Veies morir molta gent. A la meua trinxera mateix, no massa lluny de mi, un company de Reus va morir per l'impacte d'un obús que el va deixar totalment des-trossat. Tot depèn de la sort...*

Línia del front de l'Ebre el juliol de 1938.

Serra de Pàndols, cota 705

A la Punta Alta de la serra de Pàndols, que va ser coneguda durant la batalla de l'Ebre com la cota 705, s'hi troba un monument per a la Pau promogut per la quinta del biberó i dedicat "a tots els que varen combatre a la batalla de l'Ebre". És en aquest indret on l'Agrupació de Supervivents de la Quinta del Biberó-41, fundada l'any 1983 i que va rebre la creu de Sant Jordi l'any 1999, celebra l'acte culminant de la seva activitat anual cada 25 de juliol coincidint amb la data en què els republicans varen travessar el riu.

El 10 d'agost de 1938, a les cinc del matí, es varen iniciar les operacions d'un dels episodis més cruels de la llarga batalla de l'Ebre. Un xoc terrible que va enfrontar dues de les millors unitats d'ambdós exèrcits, l'11 Divisió d'en Lister republicana, que en aquella batalla va ser comandada directament pel general en cap republicà Vicente Rojo, i la 4ª Divisió Navarra de l'exèrcit franquista, sota les ordres del mateix Franco.

La batalla va acabar cinc dies després amb les dues divisions absolutament delmades. Els assalts eren incessants, les cotes eren conquerides i perdudes continuament per les unitats d'un i altre exèrcit. La constitució rocosa del sòl impe-

dia l'excavació de trinxeres i a la vegada multiplicava els efectes devastadors de les explosions, que provocaven una pluja de fragments de roca convertits en metralla. Els atacs eren sovint frontals, com si es tractés d'una guerra medieval i l'obstinació d'uns i altres aferrant-se a cada pam de terreny, impressionant.

Els comunicats de guerra d'aquelles interminables jornades, la lluita brutal i sagnant per les seves cotes varen convertir la serra de Pàndols en un indret tristament cèlebre a tot el món. En combats en aquesta serra mítica hi va morir el llagosterenc Domènec Sala Madí als 33 anys.

Recorda perfectament, com si encara ho veiés, diu, el moment en què es varen emportar en Ramiro amb una ferida a l'esquena. Veies molt ferits i molts morts. Soldats que havies vist arribar. Passaves por i en veies passar molta. No només en els soldats més joves. Un dels tinents, per exemple, un mestre que era un tros de pa, no podia superar la por. No s'atrevia a sortir de la trinxera quan hi havia foc creuat i quan l'artilleria enemiga ens castigava amb una pluja de foc, només podia exclamar: ens mataran a tots!

I també afirma, immediatament, com si valorés l'efecte de les seves paraules i busqués el contrapès que "en canvi un dels altres tinents, que també era un gran

home, era molt valent. Sempre era el primer, sempre estava disposat a anar a davant. Aquest, diu, al principi tenia treballs per fer sortir de la trinxera dos nois d'Hostalric. Els havia d'amenaçar de treure'ls per la força.

Però en general, afirma en Vicenç amb seguretat, els més joves érem més insensats i això ens feia ser més valents. I diu que recorda alguns dels soldats més grans amb les fotos de la família, de la dona i dels fills, plorant perquè els enyoraven. I també es notava, segueix, que els que veníem de pagès i ja havíem treballat al camp estàvem més fets a les penalitats, més endurits que molts dels joves que venien de la ciutat.

Tot i que les onades de contraatacs franquistes per recuperar el terreny varen ser pràcticament contínues, en determinats moments, al front, es va arribar a mantenir una breu inactivitat durant una de les quals en Vicenç va viure un episodi curiós:

Entre les guàrdies que havíem de fer de nit, fora de la trinxera, a vegades ens tocava fer d'escolta. Calia situar-se pràcticament a tocar de les línies enemigues, a l'interior d'un rec, per controlar els seus moviments. I una vegada, estant jo en aquesta posició d'escolta, de cop va iniciar-se el foc creuat. En Vicenç explica que va romandre immòbil, amagat i en silenci, tement el moment en què es fes de dia i el descobrisin. Però quan ja em veia intentant retornar al matí, a camp obert al mig del foc, de manera sorprenent i després de diversos trotejos, tot de cop es va fer el

silenci, com si s'hagués acabat la guerra. Aquell matí fins i tot ens vàrem intercanviar els diaris amb l'enemic.

Quan el tinent ho va saber, ens va esbrincar a tots i ens va recordar que a l'altra banda hi teníem l'enemic.

De fet, pocs dies després d'aquest episodi els combats varen ser terribles i aquells amb els quals ens havíem intercanviat els diaris varen llançar moltes bombes a l'interior de les nostres trinxeres...

Per a ambdós exèrcits, com és obvi, resultava essencial mantenir l'ànim, la motivació i la moral de lluita. Aquesta és una funció que a l'exèrcit republicà anava a càrrec dels comissaris polítics i a l'exèrcit franquista dels capellans castrenses. De fet, al front, l'ús de la propaganda per minar la moral dels adversaris i animar les desercions era continu, especialment durant la batalla de l'Ebre. Per aconseguir-ho es servien de la megafonia, els fulls volants o l'intercanvi de premsa o de béns com el tabac.

Entre els dies 6 i 27 d'agost els nacionals varen llançar una ofensiva duríssima. En Franco estava decidit a "extirpar el tumor del Ebro" i hi va desplaçar nombroses divisions procedents d'Extremadura, València i Aragó. Conquerir la serra de la Fatarella, la zona on estaven en Vicenç (i en Ramiro abans que el ferissin) es va convertir en una de les prioritats.

El dia 18 d'agost els franquistes varen obrir novament les comportes dels embassaments i l'Ebre va créixer quatre metres, va arrossegar ponts i passeres i va deixar incomunicades les unitats de l'exèrcit republicà que havien travessat el riu, i el dia 19 d'agost, després de la pluja de foc de la artilleria i d'un bombardeig intensíssim, varen iniciar una escomesa que es va allargar durant 8 dies. Malgrat l'aclaparadora desproporció de forces, els franquistes no varen aconseguir culminar amb èxit l'operació. Varen trencar la línia republicana de la Fatarella, però Punta Targa se'ls va resistir. Aquí, el terç de Requetès de la Mare de Déu de Montserrat, format per catalans que havien passat a la zona franquista, va protagonitzar un dels episodis més dramàtics de la llarga batalla de l'Ebre. El republicans, molt ben fortificats, els varen impedir l'avanç i els varen sotmetre durant hores a una contínua pluja de foc. Quan es va fer de nit els defensors de Targa, que s'havien adonat de l'enorme nombre de baixes causades als milicians carlistes, els varen permetre la retirada dels morts i ferits, sense hostilitzar-los.

Les baixes durant aquesta ofensiva (morts, ferits i presoners) varen ser molt altes, 5.000 de l'exèrcit nacional i 8.000 a l'exèrcit republicà.

En Vicenç Mateu va ser una d'aquestes baixes. El dia 19 d'agost, tot just començada l'ofensiva, la seva companyia va ser encerclada i ells fets presoners. La vida d'en Vicenç tornava a fer un gir espectacular i, tot i que abandonava un infern, encara havia de viure els moments més durs dels seus anys de guerra.

Ramiro Lloveras Casadevall

Dos dies abans de la brutal ofensiva franquista a la zona de la Fatarella, el 17 d'agost de 1938, en Ramiro arriba ferit a Barcelona.

Fragment del dietari: *a las dos de la tarde llegamos a la estación ... a los pocos momentos ya comienzan a llegar ambulancias . Iban preguntando la herida que tenias y te subían a las ambulancias.... Me llevaron al Hospital Militar que está en la calle Tallers (antic convent dels pares Paüls, que havia estat primer hospital, després fàbrica de tabac i novament hospital, abans de ser desmantellat als anys 40 per construir la plaça Castella, i de deixar únicament l'església, que en l'actualitat és la de Sant Pere Nolasc). En el hospital nos toman el nombre y nos destinaron. A mi me toca la sala B cama 9. Al llegar a la cama nos cambiaron toda la ropa y a dormir hasta la mañana siguiente.a las 7 me despertaron las enfermeras que limpiaban la sala. Qué tranquilo que había descansado sin el rumor de aviones, cañones, ametralladoras, fusiles y sin dormir en el suelo. ... Al poco rato me trajeron una taza de café y a las 9 empezaron a repartir el pan y a las 11 otra taza. De leche. A las 12 la comida, a las 5 de la tarde otra vez leche y a las 7 la cena y a dormir. De 9 a 10 de la mañana pasaba visita el médico.*

És obvi que en Ramiro se sent tractat a cos de rei. Aquelles atencions que des de la perspectiva actual es podrien considerar austeres, per als soldats que no feia gaire havien abandonat les dramàtiques condi-

cions de vida del front, eren pràcticament unes vacances al paradís.

Els esforços de les autoritats republicanes i de tota aquella societat en guerra varen ser extraordinaris i l'assistència als soldats ferits es considerava una prioritat. Barcelona aleshores (agost de 1938) era freqüentment bombardejada. De fet, va estar assetjada per l'Aviazione Legionaria italiana i la legió Cóndor durant pràcticament dos anys fins al mateix gener de 1939. El més de març anterior els bombardejos s'havien mantingut durant tres dies consecutius i la ciutat ja acumulava 1.300 morts i 22.000 ferits entre la població civil. I durant els mesos de juny i juliol encara va patir quinze bombardejos més. A això calia afegir l'arribada contínua de ferits del front i l'enorme quantitat de refugiats procedents d'altres indrets, per entendre les dimensions del repte al qual s'enfrontaven els serveis sanitaris de la reraguarda.

Malgrat tot la ciutat procurava mantenir l'aparença de normalitat i en Ramiro, quan els metges li ho permeten, aprofita per passejar-hi.

Fragment del dietari: a los pocos días salí, fui a la plaza de la Universidad a tomar un café, luego a la Plaza de Cataluña y me encontré con otro herido del hospital. Nos justamos y... por la Rambla hasta llegar a Colón donde en un quiosco tomamos dos vasos de vino y una ensalada ... luego un poco más arriba unos caracoles y un refresco. ... luego a otro café a tomar una especie de sidra y un vermut con caracoles y luego nos marcha-

mos al hospital. Llegamos, cenamos y a dormir.

... me hicieron una radiografía para ver la metralla que tenía. Pasados unos días me vinieron a visitar mi madre y mi prima Isabel. Por la tarde salí de paseo con mi madre por la Rambla...

... otro día salí con mis compañeros de trinchera al cine Capitol. Otro nos hicieron un "beneficio" para los heridos en el teatro Romea y luego en el Hospital también nos dieron una fiesta. (Les gales benèfiques es varen prodigar als teatres barcelonins del moment. En homenatge a la República, o a la URSS, o a l'Hospital de sang de la Creu Roja, o als ferits de guerra...)

Ahora viene la parte lastimosa. Un día, después de pasar lista nos empeñamos en salir y el centinela nos dejó. ... salimos, tomamos unas copas y al cine Goya. ... serían cosa de la 1 de noche cuando llegamos al hospital y estaba cerrado. ... al final nos abren Y a la mañana siguiente el cabo de la sala, por orden del Comandante nos hizo entregar toda la ropa y nos quedamos sin ropa durante 6 días.

A los pocos días ... un Comandante de sanidad nos pregunta de qué División éramos y a los de mi división nos destinaron a Montserrat... el 7 de septiembre.. Al salir no nos querían dar el pan. Fuimos a reclamar y nos lo dieron. Subimos a una ambulancia y directos a Montserrat.

....allí encontramos heridos y más heridos. Parecía un campo de batalla... según la herida te destinaban a diferente sala.

... me preguntaron si tenía metralla dentro y si me estorbaba y yo les dije que sí y me dijeron que me presentara.. a Rayos X.

... al día siguiente me trasladaron a la sala G donde operaban... me llevan al primer piso cama 105. Estuve cinco o seis días curándome, pero vino un día que... me dijeron: bueno muchacho, ha llegado la hora y... a la sala de operaciones....encima de una tabla... tendido. ..me dieron una inyección en la columna vertebral, quedé con la espalda dormida, empiezan a cortar y sacar y a los pocos momentos ya habían terminado.

Durant els primers mesos després de la sublevació militar, quan bona part del país està sumit en l'excitació revolucionària que ambicionava la destrucció del vell ordre i els seus símbols, Montserrat va ser saquejada, els monjos varen haver d'abandonar el monestir i vint-i-tres varen morir assassinats. Posteriorment quan el Govern català recupera el control se n'impeideix la destrucció i es converteix en hospital per atendre els ferits de guerra.

...subí a la habitación y encontré un plato de lentejas y dos trozos de bacalao y me lo comí todo, pero por la noche: quién dormía con aquel dolor! ... a la mañana siguiente...la fiebre es de 39º.... Por la tarde de 38º, y al día siguiente igual... hasta que fue de baja.

....vino mi madre a verme. Durante el tiempo que estuve en esta sala ...jugábamos con mis compañeros al subastado y a la brisca y cuando hacía sol nos íbamos al patio. Allí encontré a Bimbo, a Moisés y a un músico de Sant Feliu.

... cuando estuve curado me mandaron al Cuartel (que decían) ... hacíamos teórica y gimnasia y por la tarde de paseo. Cada día salía una excursión por la montaña.

....el día 13 e Noviembre del 38 me dieron el alta del Hospital... y me fui a casa a pasar 15 días. .. Salí a las 11 de la mañana con el aéreo del Monestir... y a pie hasta la primera estación... Llegamos a Barcelona que ya era de noche. ... cogimos billete, subimos al tren y llegamos a Caldas de Malavella... y andando me fui hasta mi casa. Llegué a las 5 de la mañana del 14 con un hambre que no veía....

... pasé 15 días en mi casa... Los domingos iba al baile. El 26 de Noviembre fui a Sant Feliu y por desgracia cuando estaba en la Cruz Roja vino la aviación y bombardeó todo el pueblo. Tiró una en la Fonda del Comercio, otra en Correos, otra en la zapatería Darna y otras muchas.

En el bombardeig que esmenta en Ramiro varen morir dos nens, de 5 anys i 7 mesos. Sant Feliu de Guíxols va ser durant la guerra civil una de les poblacions gironines més castigades per l'aviació alemanya i italiana, que actuava en suport de l'exèrcit franquista. Del total aproximat de 5.000 víctimes civils que durant tota la guerra varen morir a Catalunya a conseqüència dels bombardejos, unes 70 eren guixolencs. Anant i venint de Mallorca on la Legió italiana hi tenia la base, descarregaven bombes damunt les poblacions de la costa, amb absoluta llibertat ja que la República no disposava de mitjans militars per impedir-ho.

Mentre en Ramiro seguia de permís el seu exèrcit era definitivament derrotat a l'Ebre. En aquell front els mesos de setembre i octubre havien estat terribles per

als combatents. Després de la sorprenent ofensiva republicana del mes de juliol, l'exèrcit franquista va llançar fins a sis contraofensives per aconseguir ensorrar les línies republicanes. Finalment, amb l'exèrcit de l'Ebre absolutament desgastat, castigadíssim pels brutals efectes de l'artilleria i l'aviació enemigues, el contraatac iniciat el 30 d'octubre de 1938 va ser el definitiu.

Varen caure les serres de Pàndols i de Cavalls, on un i altre exèrcit hi varen deixar milers de víctimes, també la Fatarella, on en Ramiro i en Vicenç havien lluitat, i progressivament tot el territori que el republicans havien ocupat aquella nit del 25 de juliol. El 16 de novembre els últims homes de l'exèrcit de l'Ebre varen creuar el riu en retirada i varen dinamitar els ponts i les passerres. El 17 les tropes faccioses entraven a Flix.

Aquest va ser el desenllaç de la batalla de l'Ebre, la conclusió de 116 dies de lluita, de milers d'homes morts, de nombroses poblacions absolutament devastades. El darrer gran esforç republicà després del qual la guerra es va convertir, pràcticament, en un replegament constant de les esgotades i deprimides forces governamentals.

Malgrat tot en Ramiro havia de tornar a la seva brigada.

Fragment del dietari: ... *el día 29 a las 12 de la noche salí de casa para Barcelona. Allí fui a casa de mi prima, comí un poco y luego, con ella, fui a presentar-*

me... a la Brigada. ...cuando íbamos a atravesar...un coche atropelló a mi prima. Con el mismo coche la llevamos a la casa de socorro, la curaron y la llevamos a su casa...

Luego fui a la Brigada y me dijeron que tenía que esperar....me dijeron que la Brigada estaba en El Perelló... a la mañana siguiente un camión que iba por aquel lado nos llevó ... y otro coche hasta el mismo el Perelló. ...

Llegamos al mando ... me presento ... y me preguntaron de dónde venia...y yo les dije del Hospital... a ver la baja... y en la baja la fecha era del 13 y estábamos a 30 y me dijeron dónde has estado estos días. En mi casa convaleciente...y los papeles dónde están...hasta que por fin me mandan al mismo batallón ... y la misma compañía

... a la mañana encontré amigos de antes, nos vamos a desayunar, nos leen la orden del día y salí con 15 días de arresto y el 50% de descuento.

Después de desayunar a fortificar y así todos los días...cuando terminábamos por la tarde... a veces nos íbamos a primera línea a coger naranjas. Fui dos veces... también comíamos algarrobas ... un día hicieron un festival todo el Batallón.

... me pusieron de antitanquista y todos los días de 10 a 12 hacíamos prácticas.

El día menos pensado nos viene la orden de marcha y ...a las 5 de la tarde emprendemos la marcha, empezamos a atravesar bosques y montes...hasta que llegamos cerca de l'Ametlla de Mar...

...al día siguiente , por la noche,...en un tren a... Barcelona. Llegamos ...y otra vez en marcha hasta

*llegar a una estación cerca de Monistrol. Allí... fuimos al pueblo a comprar papel de escribir, pan y otras cosas y otra vez en marcha... llegamos a Manresa y allí nos reparten carne frita y avellanas, la que queríamos.... Salimos de Manresa y.....hasta.... Tàrraga. Bajamos y emprendemos la marcha hasta la Fuliola, al llegar nos meten en una casa y allí... pasamos unos días.... Nos repartieron ropa, nos dieron un abrigo, unos zapatos y toda la ropa que nos faltaba...
 ... un día ...dos de información me dijeron si quería entrar de información y les dije que sí.
 ... nos viene la orden de marcha ... y aquella misma noche....pasamos varios pueblos y llegamos a*

*Montgai ...pasamos de largo y venga a andar y andar...el capitán y el comandante se perdieron y por fin nos acostamos en un momento cualquiera y al despertarnos por la mañana nos encontramos cerca del punto destinado... aquella noche llovió y la pasamos al raso pudiéndola pasar bien.
 ... pasamos dos o tres días y otra vez orden de marcha... y venga a andar, quedé descalzo y ...dejé un jersey.... Andando llegamos a Montgai otra vez...y nos acampan ..cerca...en una casa y con chavolas. Un día fuimos a Bellmunt a ver si tenían pan y no encontramos nada...luego encontramos remolacha dulce y la cocinábamos...*

— L'OFENSIVA FRANQUISTA SOBRE CATALUNYA —

El batalló d'en Ramiro és novament enviat a la zona del Segre i la Noguera Pallaresa per contenir l'esperada ofensiva franquista sobre Catalunya. La seva 60 Divisió del XVIII cos de l'exèrcit republicà havia de cobrir el front de Balaguer.

Tot i que durant l'estiu del 38 els esforços d'ambdós exèrcits i els combats més acarnissats s'havien concentrat a la batalla de l'Ebre, a la zona del Segre els republicans varen impulsar algunes ofensives puntuals per mantenir l'enemic pendent d'aquell front i evitar el traspàs de tropes a l'Ebre. Els xocs que es varen produir a Vilanova de la Barca o a Baladredo en són exemples destacats i particularment dramàtics. La 133 brigada mixta adscrita a la 62 Divisió va sacrificar en aquestes maniobres diversives més de 380 homes a Baladredo, la immensa majoria de la quinta del biberó.

Durant el mes de novembre, del 6 al 23, per facilitar el replegament a l'Ebre i per mantenir, encara, una certa iniciativa, els republicans varen intentar una ofensiva al Baix Segre que, després d'un breu èxit inicial, va esdevenir un nou fracàs i on l'exèrcit republicà hi va perdre uns 15.000 homes entre morts, ferits i presoners. També aquí molts d'ells eren biberons.

Un mes més tard, el 23 de desembre de 1938, pocs dies més tard del moment en què en Ramiro s'havia reincorporat a la seva brigada, i que s'encomanés a la seva divisió la cobertura del front de Balaguer, l'exèrcit franquista començarà l'ofensiva final sobre Catalunya que ja feia setmanes que s'esperava.

Fragment del dietari: ... *hicieron un concurso de antitanques y ganamos el 4º Batallón. Luego fuimos a la División.*

... en Navidad... comimos un cordero, nos dieron postres y coñac. A la mañana siguiente orden de marcha y nos llevan cerca de la primera línea en un monte... por la noche otra vez orden de marcha y nos llevan a 3ª línea, a una fortificación muy bien hecha. Estuvimos dos días y el tercero por la mañana nos meten delante de la fortificación y allí esperando ... que vinieran, que ya habían roto el frente. A las 10 de la mañana vemos una bandera nacional que avanzaba por el flanco derecho y ya nos dejaba atrás, luego a los pocos momentos otra delante de nosotros, en una cota a unos 200 metros, ya empezamos a tirar y a retroceder y a los pocos momentos otra bandera por la izquierda y ya empezamos a desmoralizarnos y ya me tienes que me camufló en una trinchera y esperando que vinieran. Nos reunimos unos 12 allí quietos hasta que por fin a las 6 de la noche oímos unas bombas de mano encima de la trinchera y nos cogen prisioneros. Al salir de la trinchera me dieron un tiro de pistola en la punta del dedo mayor de la mano derecha. Fue el día 30 de diciembre de 1938.

En molts moments i a molts indrets sota la boira i un fred vivíssim, enfrontant-se a un exèrcit molt superior, amb un estat anímic que ateses les circumstàncies no podia ser ni entusiasta ni esperançat, la resistència d'algunes unitats de l'exèrcit republicà va ser èpica.

Perdudes a l'Ebre, les millors divisions republicanes i trencades al Segre la resta de les reserves, Catalunya queda a l'abast dels franquistes. El 23 de desembre, una nit abans de la nit de Nadal, franquejaven el front pels camps de pont de Trep i Serós. El 28 les tropes de Moscardó (l'heroi facciós de El Alcázar) aconseguix esfondrar les defenses de Balaguer, on hi havia la divisió d'en Ramiro i s'estén pel Pla d'Urgell. El cos de l'exèrcit de Navarra, a la zona de Serós, travessant la zona que en aquell moment ocupaven les tropes on estava adscrit en Josep Mallorquí. Quan el 6 de gener de 1939, dia de Reis, finalitza la primera ofensiva franquista, en Ramiro i en Josep ja han estat capturats.

Josep Mallorquí Mascort

La sort va seguir jugant a favor d'en Josep durant aquest període en què els enfrontaments s'havien incrementat. *Una vegada, explica, una bomba va caure a uns trenta metres d'on estàvem nosaltres, però no va esclatar. Una altra, a Torres de Segre, estava fent guàrdia a un pont, de nit, quan els nacionals varen bombardejar. Els nostres comandaments varen pensar que ens havien mort a tots, però vàrem tenir sort i ens en vàrem lliurar i ràpidament vàrem rebre l'ordre de retrocedir.*

De fet, explica en Josep, la seva ofensiva era aclaparadora, quan vaig veure la primera bandera de l'exèrcit nacional ja estàvem rodejats i ens vàrem rendir.

Els regulars.

Els soldats marroquins de Franco.

Explica en Josep Mallorquí que en l'ofensiva final franquista sobre Catalunya va ser capturat pels "regulars".

En Josep fa referència a les tropes africanes que Franco va traslladar des del Marroc a la península. Un exèrcit d'indígenes que s'havia creat l'any 1911 i havia estat instruït pels militars africanistes a les guerres colonials.

Ja abans de la guerra civil, l'any 1934, algunes tropes de regulars havien estat cridades per reprimir la revolta dels miners asturians conjuntament amb la Legió.

Durant la guerra civil es varen convertir en tropes de xoc especialment temudes, sobretot entre la població civil. Dels 70.000 que varen creuar l'estret en varen morir uns 5.000.

Havien estat comandades per Juan Yagüe, un dels mites del franquisme. A Catalunya varen participar a la batalla de l'Ebre i al front del Segre en els combats als caps de pont de Vilanova de la Barca i Balaguer.

Quan va acabar la guerra varen tornar al Marroc llevat d'una part que varen ser elegits per formar la Guàrdia Mora del dictador (fins a l'any 1957).

Haviem passat la nit refugiats en una barraca i quan, al matí, ens vàrem despertar, havíem quedat envoltats per les tropes nacionals. No va tenir temps ni de lluitar. El varen capturar el dia de Nadal els regulars, prop d'Almatret i el varen portar, a peu, fins a Fraga (quasi 40 kms.) i des d'allà, en tren, encabits en vagon de càrrega i sense baixar, fins a Lleó, al terrible camp de Sant Marcos, on hi va arribar per Cap d'any.

L'acompanyaven uns quants llagosterencs membres de la seva quinta: en Ramon Matas, en Vicenç Carbó i en Miquel Forns.

Després de les dues setmanes de la primera ofensiva franquista, l'exèrcit de l'Ebre havia quedat pràcticament anorreat i l'exèrcit de l'Est trontollava. Les desercions eren importantíssimes, especialment entre els reclutes acabats d'incorporar. Els soldats, escassament equipats, havien de suportar unes condicions climàtiques extremes i la seva alimentació es limitava a mig quilo de pa i una llauna de sardines.

L'Emili Soler va ser testimoni d'aquesta societat en procés de descomposició, del progressiu ensorrament d'un món que des de feia mesos es mantenia en precari i de com es vivien aquests moments a Llagostera. En fa referència a la seva autobiografia, especialment quan evoca les peripècies viscudes durant un accidentat permís que li varen concedir per visitar la família. L'Emili estava destinat a València, a l'altra banda de les línies enemigues que separaven l'Espanya republicana en dues parts.

..... al final vàrem arribar a Barcelona el 20 de desembre de 1938... jo vaig agafar el tren cap a Caldes de Malavella, els vagon eren reblerts de gent, sobre dels enganxaments, estrets i sobre dels teulats també. La gent sortia de les ciutats per anar a recollir menjar pels pobles i masies. La policia no podia controlar res i això afavoria a tothom. Molts anaven sense bitllet. Pel camí haguérem de baixar tres vegades a causa de l'intens bombardeig i metrallament que ens feien els hidroavions (zapatonas) que venien de Mallorca, per la qual cosa els passatgers havíem d'amagar-nos als recs i marges dels camps. Des de Caldes de Malavella a Llagostera encara hi havia l'autobús de la Col·lectivitat del Transport i vaig arribar a casa amb penes i treballs.

La gent del poble estava desmoralitzada, les notícies del front, tot hi haver-hi censura, eren pèssimes, moltes famílies havien perdut els seus homes, tenien fam, no tenien proveïments, medicaments, ni gaire roba per abrigar-se; les noies, ja dones, continuaven cosint per confeccionar roba pels combatents sota l'organització de "La Dona de la Reraguarda", però algunes estaven inflades com un globus de menjar solament patates, naps, verdures, cols, herbes i arrels. Sense greix ni proteïnes. La majoria estaven malaltes, algunes morien de la terrible tisi; la gent de mitjana edat i els més grans estaven secs com un clau....

...la meua xicota treballava 12 hores diàries per ajudar els seus pares... cosia com totes les modistes amb un llum d'oli a la nit, ja que no hi havia electricitat, carbur pels llums de gas, ni gasolina als "petromax" o els de ble.

Vaig anar a l'Ajuntament... el Conseller de Proveïments, Comas, no tenia pa ni cap més menjar per repartir a la població i estava desesperat. Oficialment tenia l'obligació d'alimentar en primer terme uns 426 refugiats, dones, criatures i vells del País Basc, Extremadura, Madrid i Andalusia..... El Casino de Llagostera servia per hospital de Guerra, igual que els balnearis de Caldes de Malavella. ...ja tothom considerava que, havent perdut la Batalla de l'Ebre, tot estava perdut. Els milicians joves i de mitjana edat havien anat a combatre, solament quedaven quatre vells per guardar l'ordre, encara que armats, havien perdut tota eufòria revolucionària...

... vàrem passar un Nadal molt trist, conformats de la misèria que es passava.

A Catalunya la guerra ja es donava per perduda i els camins i les carreteres es varen començar a omplir de gent que, carregant amb tot el que podia, s'adreçava cap a la frontera francesa a la recerca de refugi.

Mentre les tropes franquistes s'endinsaven en territori català, Juan Negrín, president de la República espanyola, va decretar la mobilització de tota la població masculina des dels 17 als 55 anys. La immensa majoria no es varen presentar, però els pocs que ho varen fer no varen poder ser enviats al front per manca d'armament i d'uniformes.

Entre els dies 7 i 26 de gener l'exèrcit nacional va projectar una segona ofensiva que el va portar fins a

Barcelona, ciutat que varen conquerir sense resistència. Els defensors o varen retirar-se cap el Besós o es varen lliurar a les tropes marroquines de Yagüe i navarreses de Solchaga, que ocupaven la ciutat victorejades per milers de partidaris. Els òrgans de govern i administració catalans s'havien traslladat a Figueres.

El 2 de febrer durant la retirada dels republicans, l'aviació i l'artilleria franquista va bombardejar Llagostera, que fou ocupada i saquejada per les tropes italianes el dia 3. L'endemà les tropes franquistes arriben a Girona. El dia 5 el president del govern català Lluís Companys i el president de la República espanyola Manuel Azaña travessaven la frontera francesa. El 6 ho feia el president del govern Juan Negrín. A Catalunya la guerra s'havia acabat el 9 de febrer. Uns 100.000 civils i 200.000 soldats republicans havien aconseguit passar a França perseguits fins al darrer moment per l'artilleria i l'aviació franquistes. Algunes fonts eleven les xifres d'aquest èxode impressionant a més de mig milió de persones, de les quals unes 160.000 eren catalanes. Entre gener i febrer de 1939 des de Llagostera es pot contemplar aquest espectacle dantesco. Una processó infinita de persones extenuades, ferides per la gana i a vegades també pels combats en els quals havien participat, que s'adreçaven cap al nord amb totes les migrades possessions que havien pogut aplegar. A peu, amb cotxes, carretons o carros, una multitud que desbordava els camins, que havia dipositat les darreres esperances més enllà de la frontera i que aviat descobriria fins a quin punt el destí havia esdevingut advers.

Aquests combats finals, que varen acabar amb la conquesta de Catalunya per part de l'exèrcit nacional, també aporten una xifra notable de combatents llagosterencs morts. Que n'hagi quedat constància, són en Guillem Ayach Pujol i en Josep Xirgu Arbusser, que varen morir el mateix dia, a la serra de Prades (Baix Camp), a l'edat de 36 i 37 anys respectivament, en Joan Martí Aragol, mort a Pont de Molins als 27 anys, en Miquel Nicolau Iglesias, mort a l'edat de 32 anys a Agramunt (Urgell), en Pere Pujadas Xifre, mort a Fonollosa (Bages) als 34 anys, i en Josep Llinàs Fullà afusellat el 12 de gener del 39 a Tarragona, als 36 anys.

Josep Llinàs és un dels tres germans del mas Sabater que varen perdre la vida a la guerra. A més d'ell, en moments, circumstàncies i indrets desconeguts, varen resultar morts els seus germans Francesc i Joaquim, de 23 i 27 anys respectivament. El de la seva família és, no cal dir-ho, un dels drames més lacerants que es varen viure a Llagostera durant la guerra civil.

La magnitud de l'èxode cap a França desborda les previsions de les autoritats franceses, que opten per recloure els refugiats en diversos camps de concentració que no reuneixen cap condició per resistir les cruïses de l'hivern. Fred, gana, pols, disenteria, tuberculosi i una actuació brutal i humiliant dels soldats francesos. Aquestes són les circumstàncies descrites pels que varen viure aquella experiència a Argelers, Sant Cebrià, Barcarès o Ribesaltes, i aquest és el depriment i absolutament decebedor caràcter de l'acollida que més enllà de la frontera es va concedir

als soldats i civils que havien fugit de l'exèrcit franquista per por a les represàlies. En aquells moments la profunditat de la derrota i de la desmoralització republicanes és abismal.

Els més afortunats (en general l'elit republicana) varen aconseguir embarcar-se cap a l'exili americà i molts varen tornar, amb ganes o sense, cap a l'Espanya franquista. D'altres varen encadenar la guerra espanyola amb l'europea, enrolant-se en batallons de treballadors per poder abandonar els camps o, més endavant, quan França ja havia caigut sota la dominació alemanya, combatent amb la resistència (entre les tropes de la divisió Leclerc que varen alliberar París onejaven unes quantes banderes de la República espanyola)

Uns 10.000 republicans espanyols, atrapats a la ratonera francesa, varen ser traslladats als camps de concentració nazis. Dels 6.000 que hi varen deixar la vida tres eren llagosterencs. Emili Puigmolé Magrià, mort a Mauthausen el 22 d'octubre de 1942, Joan Mascort Rissech que va morir a Gusen el 14 de desembre de 1941 i Francesc Llagostera Roig, un dels membres de la quinta del biberó, que també va morir a Gusen el 14 de gener de 1942.

Gusen era un camp austríac situat a la ribera esquerra del Danubi. Un dels camps annexos al conegut camp de Mauthausen, tristament cèlebre per la seva pedrera de granit on varen morir molts republicans espanyols. A Gusen hi enviaven els presoners més dèbils i malalts.

~~LA VIDA DE PRESONER. ELS CAMPS DE CONCENTRA-~~
CIÓ DE L'ESPANYA FRANQUISTA

En Vicenç Mateu va caure presoner el 18 d'agost del 38, durant els primers combats de la batalla de l'Ebre. En Josep Mallorquí, el dia de Nadal, al front del Segre, en plena ofensiva final franquista sobre Catalunya, cinc dies abans que en Ramiro Lloveras que, en el seu dietari, relata com va ser capturat el dia 30 de desembre prop de Balaguer.

Durant la guerra els membres de l'exèrcit republicà capturats pels franquistes i totes aquelles persones considerades desafectes de la zona nacional són ingressats als camps de concentració que progressivament es varen anar creant. Són espais de molt diversa naturalesa que s'utilitzen per concentrar i classificar els hostils al *Alzamiento Nacional*.

L'existència dels camps de concentració i dels batallons disciplinaris durant el període bèl·lic i la llarga i dura repressió de postguerra, malgrat haver significat una dolorosa experiència per a centenars de milers de persones que encara en poden donar testimoni, segueix essent un dels episodis més desconeguts de la guerra civil i les seves conseqüències. I no obstant això, les xifres que han quedat per a la història ens aproximen a la veritable transcendència. Varen arribar a existir 141 camps de concentració escampats per tota la geografia peninsular, pels quals hi varen passar mig milió de presoners. Hi varen morir per inanició, el tifus o la malària uns 10.000 reclusos i l'últim camp a tancar-se es va mantenir obert fins l'any 1947.

S'empresona aquells que s'han oposat a la rebel·lió militar allà on ha triomfat, (tot i que bona part d'ells són immediatament afusellats), però també els que per conviccions o actuacions durant el període republicà són considerats enemics. Des dels càrrecs polítics de rellevància als militants de base. Els objectius són clàssics: per una part castigar els presumptes responsables de crims durant el període revolucionari, amb judicis sumaríssims que no respecten cap principi jurídic, i per l'altra anorrear la possible oposició futura. Per fer-ho es compta amb la col·laboració dels sectors de la pròpia població ressentits, empesos per les ànsies de revenja que havien deixat les hostilitats de les quals havien estat víctimes, especialment durant els primers mesos després de l'esclat del conflicte.

Òbviament les presons es desborden i cal utilitzar instal·lacions militars, ajuntaments, convents, escoles o places de toros. Edificis reconvertits o simplement grans espais envoltats de filferrades que a vegades sorgeixen durant la caiguda d'un front a les grans campanyes militars. Alguns com el de Miranda de Ebro o Reus duraran molts anys però d'altres únicament uns dies. El de Figueres, que es va obrir l'any 1939 quan els franquistes varen ocupar Catalunya i es va mantenir actiu fins l'any 1942, es va crear reconvertint uns antics magatzems coneguts com la Carbonera. Era, com tots, un centre de classificació i distribució de presoners, en aquest cas dels milers de soldats i civils que retornaven, voluntàriament o no, de França. La major part d'ells cansats de les misèries i del tracte humiliant dels camps de reclusió francesos.

L'Emili Pons, al seu relat, evoca el moment en què va ser capturat i els rudimentaris procediments que s'utilitzaven per fer una primera classificació de presoners:

...al cap de pocs moments ja tinc un soldat que m'a-puntava amb un fusell i un oficial amb una pistola. Em varen dir que m'aixequés... i que llancés el fusell, cosa que vaig fer immediatament. L'oficial va ordenar al soldat que em portés cap a les seves línies. ...aquell soldat em va demanar la caçadora de pell...i no li vaig voler donar i mentre anàvem caminant insistia però estàvem a prop d'oficials feixistes i jo pensava que per la força i al costat d'ells no gosaria agafar-me-la. Em va lliurar a uns soldats i a uns oficials que ajuntaven altres presoners. Després ens varen fer entrar d'un a un dins una casa que a la porta, un sergent amb un posat de pinxo, ens feia dir: "Arriba Espanya! Viva Franco! Saluda a Espanya! I saludar a la moda feixista. Entre aquells presoners n'hi havia que no sabien com era aquest saludo ritual i aixecaven el puny tal com estaven acostumats a fer. El sergent els contestava amb una bona clatellada. Al davant meu, a un soldat alt i gros, el sergent li va donar un cop de puny tant fort que el va fer caure a terra ...ens ficaren en una habitació que s'hi entrava per un forat que comunicava a una espècie de sala on hi havia uns falangistes que hi tenien el seu despatx. Anaven molt ben pentinats, amb les corretges brillants, les pistoles també i la camisa blava. Passàvem davant d'ells d'un a un. Pels que sortien ens assabentàvem que preguntaven si coneixíem algú que hagués cremat esglésies, si érem voluntaris, etc...

A finals de maig de 1939, segons un recompte fet per les noves autoritats locals, segurament a requeriment d'instàncies superiors, 80 llagosterencs estaven internats en camps de concentració, 12 dels quals eren de la quinta del biberó.

Sis del total de 65 llagosterencs que varen perdre la vida durant la guerra varen morir en camps de concentració, afusellats o com a conseqüència de les condicions de vida extremes que hi predominaven. Joaquim Blanch Vall-llosera va ser fet presoner el 4 d'abril de 1937 i traslladat a Saragossa on va ser afusellat el dia 14 del mateix mes als 19 anys d'edat. Joan Corominas i Conrad Soler Horta, afusellats a Saragossa en una data desconeguda. Llorenç Puigmolé Vall-llovera, que havia estat comissari polític, i Esteve Vall-llosera Bosch varen morir als 20 anys en camps de concentració no identificats. I Francesc Salarich Vall-llosera, membre de la quinta del biberó, que havia estat empresonat conjuntament amb Josep Mallorquí i altres llagosterencs, va morir al camp de concentració de San Marcos a Lleó.

Vicenç Mateu Darder i Josep Mallorquí Mascort

En Vicenç Mateu, després d'haver estat fet presoner i d'un breu pas per un centre de reclusió a Saragossa, va ser traslladat al camp de concentració de San Marcos de Lleó on, segons explica, hi va viure les experiències més terribles dels anys de guerra. Uns mesos més tard però sense coincidir amb en Vicenç, hi arriba en Josep Mallorquí, que

relata que va ser fet presoner “*per Nadal del 38 i per Cap d’any del 39 vaig arribar en tren a León, sense baixar dels vagons de càrrega on estàvem tancats*”.

San Marcos, que en l’actualitat és un parador nacional, havia estat hospital dels peregrins del camí de Santiago, presó (en Quevedo hi va fer estada) i quarter. Durant tot el període de la guerra civil es va convertir en un dels camps de concentració més grans d’Espanya, amb una població reclusa que rondava els 7.000 homes i 300 dones. Més d’un miler d’ells varen morir afusellats i les restes varen ser inhumades a les fosses comunes del cementiri de Lleó.

Les condicions de vida dels presoners a San Marcos eren espantoses. Constantment famèlics, dormien en quadres o picadors que no superaven els cinquanta metres quadrats, on hi encabien, amuntegats, més de cent homes.

En Josep ho explica i ho resumeix afirmant que era *un indret de garrotades, maltractaments i misèria absoluta. Dormíem de quatre en quatre, dues mantes a sota i dues a sobre per intentar protegir-nos del fred. Molt apilonats. Ens feien marcar l’espai que ens corresponia posant-nos drets, en formació i separats, uns dels altres, tan del davant com del que teníem al costat, amb la distància que marcàvem aixecant el colze.*

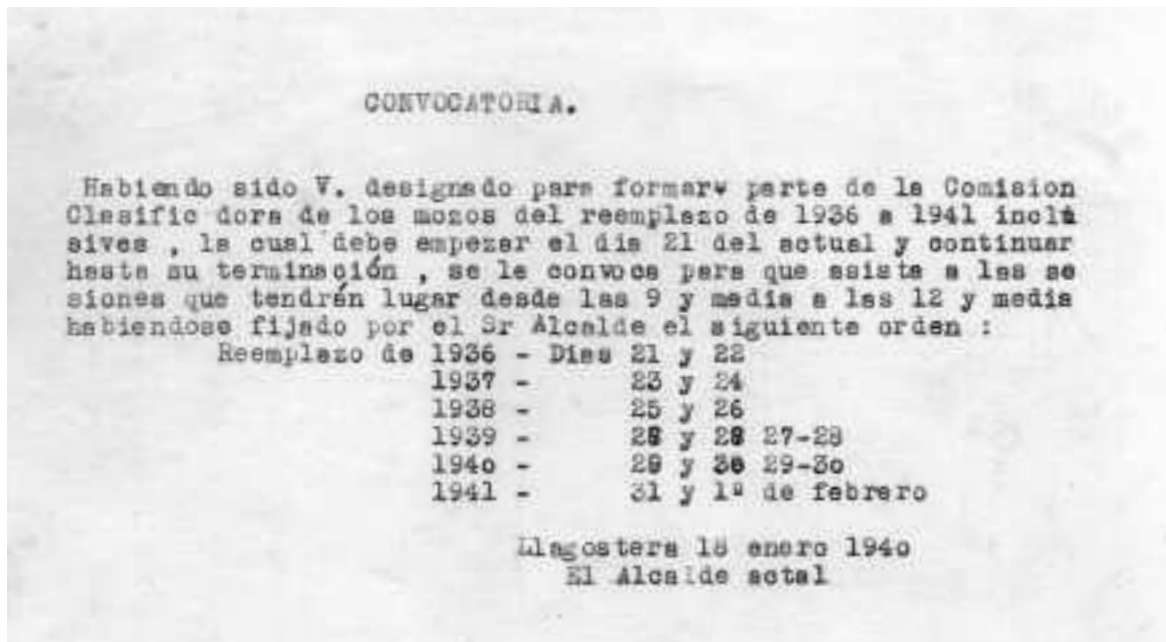
En Victoriano Crémer, un poeta burgalès que va ser presoner a San Marcos durant aquest mateix període, ho descriu en el *Libro de San Marcos* amb aquestes paraules:

... los momentos verdaderamente graves del programa del día: la higiene a carrera, contra reloj, el rancho y sus complicaciones, dada la enormidad de hambre almacenada, y el acomodo nocturno de ciento y más yacentes sobre espacio en el que anteriormente tan solo se alojaban dos caballos...

¡Comeos los unos a los otros!”, nos aconsejaban piadosamente los guardianes, “y así tendréis más sitio”; y aunque no a tales extremos de antropofagia llegáramos y no por falta de hambre, sí se prodigaban los incidentes a la hora de acoplamientos nocturnos; y allí el cabo y su autoridad antes de que la impusieran extraños a golpe de culata; pero salvadas esas extremadas circunstancias y las no menos extremadas a que obligaban las digestiones nocturnas producidas por la puerca y parca colación, a base de mondas de patatas entrecocidas que imponían en los descompuertos una alucinante tournée hacia los recipientes previstos para el caso, pisando durmientes, el resto de la jornada, si no se producían salidas para “prestar declaraciones”, de las cuales no se regresaba o se volvía “como para no prestar”...

En Josep confirma el relat de Crémer explicant que *disposàvem d’uns dipòsits de 200 litres per fer les necessitats. Els teníem situats a una banda de l’habitació, amb els reclusos apilonats dormint al costat mateix i per arribar-hi havies de passar per sobre la gent estirada i a la matinada ja estaven plens i vessaven.*

En Josep recorda haver-hi estat un mes i mig aproximadament, fins a finals de febrer. Després de consul-

Convocatòria dirigida a un membre de la Comissió Classificatòria Municipal, que ha de classificar els nois de les quintes del 36 al 41 i decidir si són afectes, indiferents o desafectes al Glorioso Movimiento Nacional. AMLLA. Expedients de quintes. Quinta de 1941.

tar-ho amb altres presoners llagosterencs, tots ells membres de la lleva del biberó, en Matas, en Carbó, en Forns, varen decidir presentar-se voluntaris per a un batalló de treballadors presoners. No sabien què els esperava però *“pitjor, diu, no podia ser”*. Va ser en aquest moment que es varen separar de Francesc Salarich, que estava malalt i no es va sentir amb forces per fer front a les previsibles exigències d'un batalló de treball, i que va morir poc després a San Marcos.

Mentre era a San Marcos, diu en Josep, vaig rebre un aval que els amos de Casa del Puig (la casa de la qual la seva família eren masovers i que va ser enderrocada per a l'ampliació de l'actual CEIP llagosterenc) varen obtenir d'uns amics que tenien en la jerarquia religiosa, però quan em varen cridar per dir-m'ho i em varen preguntar si els coneixia, els vaig dir que no i l'aval no va servir. Si hagués dit que sí, probablement hauria tornat a casa En Josep ho comenta, de nou, per reiterar la

importància de la sort. Perfectament conscient de fins a quin punt, l'atzar, molt més que la voluntat, el coratge o la lucidesa, guiava les seves vides.

Les funcions dels camps de concentració es varen regular entre els mesos de març i juliol de 1937. Es va fer sota la coartada moral que impregnava el Movimiento i totes les justificacions del Alzamiento Nacional i se'ls va atorgar una missió redemptora. Els presoners havien de redimir-se dels pecats comesos. Depenien de la ICCP (Inspección de Campos de Concentración de Prisioneros), un organisme estretament vinculat al Cuartel General del Generalísimo.

Eren fonamentalment un instrument classificador i de càstig. Un indret on es seleccionava i depurava els captius per després reutilitzar-los, en funció dels seus antecedents, com a treballadors o soldats. Els classificaven en quatre categories diferents: En primer lloc, els addictes, que podien acreditar que havien estat forçats a formar part de l'exèrcit republicà, que si estaven en edat militar els incorporaven a les files de l'exèrcit nacional i si no els deixaven en llibertat. Seguidament, dos grups de desafectes en graus diferents. Per una part els voluntaris a l'exèrcit republicà i afectats de responsabilitats socials o polítiques, que quedaven detinguts fins a nova ordre, i per l'altra els caps i els oficials republicans i els dirigents de partits i organitzacions polítiques, als quals se'ls acusava, paradoxalment, de delictes de rebel·lió i traïció, i que conjuntament amb els del darrer grup, que eren els acusats de delictes comuns, quedaven a disposició de les auditories de guerra.

La classificació, d'entrada, es feia a la mateixa unitat on havien estat detinguts però posteriorment quedaven a disposició d'un organisme anomenat Comisión Clasificadora de Prisioneros y Presentados formada per militars que procuren obtenir informació i demanen avals. A totes les caixes de reclutes de l'Espanya nacional s'exposaven llistes de presoners per denunciar-los o avalar-los.

Era un procés lent, encara poc sistematitzat i que generava una complicadíssima tramitació burocràtica, però que amb el temps i la victòria definitiva, les autoritats franquistes refinarien moltíssim.

L'Emili Pons va deixar escrita la seva experiència:

...ens varen transportar a la "Auditoria de Guerra". Ens varen fer les mateixes preguntes: com ens dèiem, d'on érem, si érem voluntaris, si coneixíem algun incendiari d'esglésies o d'altres malifetes.

En aquests moments eren sovint els propis reclusos els que havien de procurar obtenir avals. Certificats emesos per la Falange local, la Guàrdia Civil, l'Ajuntament, el rector de la parròquia o persones addictes al règim que informessin positivament sobre la seva actuació en el període revolucionari. Sempre, naturalment, que procedissin de zones ja dominades pels franquistes.

L'església, compromesa profundament amb la revolta franquista, hostil al laïcisme republicà i, per altra banda, víctima de múltiples atrocitats durant el període revolucionari, va mantenir un protagonisme nota-

ble i una participació activa en tot el sistema repressiu, al qual va donar la justificació i la cobertura moral.

En Vicenç Mateu havia arribat a San Marcos el mes d'agost de 1938 i hi va romandre fins que, segons explica, el varen destinar a un batalló de treballadors ... *si ens varen treure del camp de concentració va ser per fer-hi entrar d'altres presoners que venien d'Andalusia i del País Basc.*

També en Vicenç fa un relat estremidor del temps que va passar al camp

...morts de gana, menjats pels polls i la sarna. No teníem altra roba que la que portàvem al damunt, bruta i esparracada. Vàrem sobreviure perquè érem joves.

Dormíem apilonats, escalfant-nos uns als altres i quan un es girava ens havíem de girar tots. El menjar, a més, no arribava enlloc. Hi havia lluites terribles per les restes que quedaven enganxades a les parets del perol. S'hi abraonaven, hi posaven el cap, es barallaven i es colpejaven per quatre fideus. ..

Sempre que en Vicenç evoca l'estada a San Marcos, la fam i les condicions terribles del captiveri, esmenta la seva amistat amb en "Lenso" (Joaquim Fullà Vall-Ilosera) i el coratge i el valor d'aquest membre de la seva quinta amb qui també havia estat al front. ... *de nit, després del "silenci" s'atrevia a robar men-*

jar de la cuina i després el compartíem. Si l'haguessin atrapat l'haurien matat immediatament. En Lenso, però, era molt valent i es jugava la vida per nosaltres.

...una vegada, explica en Vicenç, vaig tenir una infecció a l'ull, i em varen demanar vuit duros per curar-me'l. Vuit duros que, naturalment, no tenia. Em varen dir que no hi havia res a fer, que el perdria, però al final em vaig curar. Novament coses de la força de la joventut, conclou.

Estàvem carregats de polls i sarna i teníem la pell plena de crostes. La fred i els polls no et deixaven viure. Sembla impossible però al pati veien centenars de presoners asseguts, lluitant contra els polls, buscant-los i matant-los un a un. Els guardians eren molt salvatges. Hi havia un sergent sense braç que amb un dit de bou (nervi de bou que s'empra com a fuet) ens colpejava per qualsevol motiu...

En Vicenç relata que els vigilaven alguns ex-presoners que els havien convertit en guardians, gent que es comportava amb molta duresa i sovint amb crueltat.

...acabada la guerra vaig sentir explicar que gent que, com jo, havien estat a San Marcos, varen reconèixer prop de Caldes de Malavella un home que havia estat un guardià, un dels més cruels. Vaig sentir a dir que es varen reunir uns quans ex presoners en secret i que, sense que ell els pogués identificar, el varen apallissar.

Els mantenen detinguts generalment sense cap acusació formal, més enllà de la d'haver format part de

l'exèrcit enemic. Reben sovint, i amb terror, la visita de falangistes que també aquí acabaven amb les famoses “sacas o els paseos” per desfer-se dels adversaris polítics.

En Victoriano Crémer, al seu *Libro de San Marcos* en fa referència.

*.....también solíamos recibir visitas de gentes, naturalmente adictas, o sea, muy de derechas.... que nos contemplaban desde la puerta o desde la ventana como si fuéramos monos, y es de suponer que por nuestro aspecto, pelados al cero, barbudos, andrajosos y malolientes, no cabría la equivocación de suponerlos seres humanos. Cuando se cambiaba la guardia, los nuevos responsables de nuestros cuidados, ... solían someternos a sagaces interrogatorios...
...lo que no impedía que la máquina represiva funcionara inapelablemente, rigurosamente y que fueran desapareciendo, por misteriosos turnos, los unos y los otros...*

Els llagosterencs presos a Lleó també parlen d'aquestes visites.

Cridaven sovint algun nom i se'ls emportaven. Moltes vegades no tornaven, afirma en Josep, i en Vicenç, que ho ratifica, afegeix que s'hi va executar molta gent i que ells sentien els trets dels afusellaments.

També recorda que *Senyors i senyores molt mudats assistien a les misses setmanals, com nosaltres. Bé,*

nosaltres a baix i ells a dalt, des de la mateixa tarima des d'on cridaven aquells presoners que mai tornaven o que tornaven estomacats. ... Els de falange, explica, a vegades venien a esmorzar i ho feien, contemplant-nos des d'uns passadissos enlairats. I des d'allà llançaven rosegons de pa i reien de les batusses que hi havia per agafar-los.

Els que podien disposar d'algun cèntim, explica en Vicenç, podien pagar als sentinelles perquè entressin alguna barra de pa, però nosaltres no en teníem. Hi havia, afegeix en Josep, qui es venia aquell miserable “xusco” diari que ens donaven, per poder escriure una carta a la família. O que ja tenien venut el de tres o quatre dies.

L'Emili Pons, que durant el llarg període de presoner de guerra va estar en diferents indrets i viure sorts molt diverses, va passar per un camp de concentració similar al de Lleó, també tristament cèlebre per la seva duresa, el de Miranda de Ebro. Ho evoca a les seves *Memòries de guerra*.

...el 19 de febrer de 1939 ens varen traslladar de Trujillo a Miranda de Ebro. Havia caigut Catalunya. Era un camp en el que deien hi havia 8.000 presoners. (de fet és el camp amb la vida més llarga, que es va mantenir obert fins l'any 1947 i per on varen passar més de 65.000 presoners republicans. A partir de 1941 es va convertir en un camp per a presoners estrangers, on s'hi va recloure els brigadistes internacionals primer i després d'esclatar la guerra europea, refugiats de països ocupats pel Tercer Reich alemany.)

En tot el recinte sols existia una aixeta amb aigua corrent Els cèlebres “cabos de vares” repartien moltes garrotades amb un gaiato bastant gruixut que portaven i una corretja que se la posaven al canell.... A les més mínima excusa en baixava sense contemplacions... A l'entrar en aquell camp vaig veure un magatzem obert on hi havia una pila de caixes de morts, el que donava a entendre la mortalitat que deuria produir-se en aquell lloc tenebrós. M'instal·laren en un barracó dels més antics, atestat de presoners. Tots drets amb prou feines hi cabíem, ajaguts per dormir era impossible, de manera que s'havia d'estar a l'aguait i a la que tocaven silenci tirar-se a terra de seguit i mirar d'estirar les cames o sinó havies de passar-te la nit recolzat a la paret de fusta sense dormir. Si necessitaves fer les feines, els treballs era per sortir. Inevitablement trepitjaves algun cos estirat.

Tots els que vàrem passar per aquell camp de concentració de Miranda o el de San Marcos de Leon, sabem el que allò va representar. ...

Jo portava un tros de manta a damunt les espatlles i a sobre una manta entera. Cada dia mirava de repetir el ranxo tot i que m'exposava a les garrotades....

... anava a poc a poc, sense córrer mai, feia veure que estava malalt, ara un pas ara l'altre i així em vaig escapar dels cops de pal...

L'estada en aquell camp de concentració era molt més difícil per la gent de més edat. Allà hi vaig trobar a en Rosendo Soler, un veí de Llagostera. Per als homes grans a més de les penalitats tenien de suportar el neguit de la família abandonada, dona i fills. Eren

menys soferts als polls i a les infeccions. Aquella gent començaven a arronsar-se, a arrodrejar-se i s'abandonaven...

L'Emili fa esment a una de les conseqüències del conflicte i del seu desenllaç que més varen afectar la crua realitat de la postguerra i que, probablement, menys es recorda a l'hora d'exercitar la memòria històrica: les condicions de vida de les dones i dels fills, en aquella societat en què l'home era, clarament, qui sostenia l'economia familiar. El 1940 a Catalunya hi havia 200.000 vídues i un nombre indeterminat d'orfes. Milers de dones, a més, tenien els homes a la presó o a l'exili. Unes i altres, ineludiblement, en un país i en una economia destrossades, amb l'amenaça de la fam sempre present, sumides en la misèria i les privacions en un món en el qual, a més, el paper de la dona quedava restringit per les estretones puritanes del catolicisme hegemònic, varen haver d'assumir tota la responsabilitat en la lluita per la supervivència.

Les dones republicanes, amb l'home mort, empresonat o a l'exili, varen viure, especialment durant el primer període de la postguerra, la hostilitat, la marginació, la discriminació social o directament la revenja dels sectors socials que havien resultat victoriosos i regentaven tot el poder. És natural doncs que, com comenta l'Emili, el captiveri dels homes amb dona i fills fos doblement dolorós.

Els polls... ens martiritzaven... qui no sortia a rentar-se i matar-los, els polls el mataven... Jo cada dia en

matava 50 o 60... els tirava dins una llauna buida de sardines que em feia de plat i els cremava.

...a vegades hi havia algun càstig... al presoner el posaven en un lloc que en deien "la missa" amb els braços en creu que no podia baixar fins que l'anaven a treure...

En el lloc que donaven el ranxo era al descobert. Si queia alguna cosa per terra, fesoles o alguna patata, la gent la recollia del mig del fang.... I un cop la perolla buida, sempre hi havia qui es ficava dins per rascar-hi el poc aliment que hi quedava....

...alguns dels captius no tenien sabates, portaven els peus embolicats en un tros de manta. Els diumenges malgrat nevar o plovisquejar es deia la missa al pati; un feia paraigua al capellà que deia la missa, i la gent suportava les inclemències amb aquella misèria.... no li hagués costat res dir la missa dins d'un barracó ... doncs no senyor, a suportar fred i pluja per sacrifici del seu Déu. Ell ja estava a sopluig....

Ja a partir del mes de maig de 1937 es promulga un decret que regula el dret a treball dels presoners dels quals únicament en queden exclosos els afectats d'acusacions greus, que eren sotmesos a consells de guerra sumaríssims i condemnats a presó o a mort.

Al juliol s'elabora un pla detallant les múltiples obres que hauran de desenvolupar els treballadors forçats i se simplifiquen els procediments de classificació incorporant-hi la categoria de "dudosos", que són aquells presoners, sobretot procedents de les zones republicanes, dels quals no es disposa d'informació suficient per saber si són addictes o hostils.

A l'abril de 1939, cinc dies després de la victòria franquista, es proclamen noves normes. Els "dudosos" són alliberats però queden sota les ordres de les autoritats locals de la seva població, que han de fer una classificació més exhaustiva. A la vegada s'ordena que tots els soldats republicans lliures es traslladin als seus municipis per sotmetre's a la classificació. Per fer-ho es varen facilitar unes fitxes per emplenar i que conjuntament amb els informes sobre la conducta, han d'elaborar l'alcalde, el cap de FET i les JONS i el comandant de la Guàrdia Civil i que s'han de remetre a la Comisión Clasificadora de cada regió. Les potestats repressives queden en mans de les autoritats i forces locals, amb tot el que això comporta. Les animadversions personals, els conflictes familiars, els ressentiments, les revenges o els interessos més mesquins se sumen a la voluntat de castigar, reprimir i anorrear els adversaris polítics.

Malgrat la publicació d'aquestes instruccions, existien múltiples exemples de presoners sense classificar que segueixen en els camps de concentració o en els batallons disciplinaris fins que el mes de maig de 1940 es dona l'ordre d'alliberar tots aquells que portin més d'un any detinguts.

La Ley de Responsabilidades Políticas del febrer de 1939 considerava penalitzables no únicament els que s'havien oposat a la rebel·lió militar sinó fins i tot aquells que simplement no hi havien donat suport. En realitat es culpabilitzava tothom que no s'hagués revoltat contra la República. Aquest era el marc jurídic,

una justícia a la inversa que criminalitzava qualsevol que no fos addicte i que va esclafar tota possibilitat de resistència interior. Posteriorment es va completar amb lleis com la de Represión de la masoneria y el comunismo de l'any 1940 i la Ley de seguridad del Estado de l'any 1941.

De fet, s'havia encarregat als ajuntaments una depuració políticossocial pràcticament generalitzada que afectava tota la població entre els 16 i els 45 anys. A les diligències s'hi incorporava, a més dels informes de la Guàrdia Civil, el propi Ajuntament i la Falange, la declaració de partidaris del règim, en moltes ocasions familiars de les persones que havien estat assassinades o assetjades durant el període revolucionari. D'aquesta manera les noves autoritats sistematitzen i legitimen les més profundes pulsions revengistes.

Els que finalment resulten inculpats queden sumits en una absoluta vulnerabilitat i amb molta freqüència les seves confessions són obtingudes després de ser sotmesos a pallisses brutals i rudimentàries tortures. Com és natural en aquestes circumstàncies, el sistema judicial estava col·lapsat i les presons i els camps de concentració pleníssims.

Ramiro Lloveras Casadevall

Fragment del dietari: ... serian la 6 de la tarde del 30 de Diciembre del 38 cuando caí prisionero. A los pocos momentos... ya me encontraba, junto con diez com-

pañeros, en presencia de un Teniente Coronel,... que nos hizo unas cuantas preguntas. Después nos manda un sargento moro ... y empezamos a andar hasta que llegamos al puesto de mando... De allí nos mandan a... una enfermería de campaña. Allí me curaron la herida y..... andando hasta una casa grande cerca de la carretera donde encontramos más prisioneros. ... Nos tomaron el nombre y el cuerpo al que pertenecíamos y nos quitaron las navajas y mecheros. Cuando terminaron salimos todos juntos y otra vez, andando, ...llegamos a Balaguer. Nos meten en un convento muy grande...nos dieron una lata de sardinas individual y un bote de mermelada para dos. Después a dormir. A la mañana siguiente, 31 de Diciembre, llaman a todos los heridos... y nos llevan a la Cruz Roja... nos curan y al salir encontramos una tienda de comestibles y compro chocolate y membrillo y más contento que unas pascuas llegué al cuartel y nos lo repartimos con mi primo Luís. También ... cambié una cazadora de piel por una manta y un jersey.

El día 1 de enero me volví a curar y.... a las 4 de la tarde...nos montaron a un camión y nos llevaron a Almacelles (municipi de la comarca del Segrià situat a uns 50 kms de Balaguer) . Llegamos al anochecer y nos metieron en un pajar muy pequeño y mientras íbamos entrando nos daban el suministro en frío, como siempre,...bueno, dormimos como pudimos. El día 2 nos levantamos y nos hacen formar y nos llevan a un campo de fútbol

..... hacia las tres de la tarde empezaron a llegar camiones de prisioneros que venían de Fraga. Nos reúnen a todos y..... nos llevan a la estación.

Encontré a Blanch (Pere Blanch Vall-Ilosera, llagostenc membre, com ell, de la quinta del biberó) ... nos suben a un vagón, donde éramos 45 y a andar...

Por fin llegamos a Bilbao... nos llevan a otra estación... donde un compañero dio un duro para comprar un pan y... ni pan ni duro....

... un tren pequeño... nos lleva a Santoña (Santander). Llegamos a las 10 de la mañana del día 3. Nos meten en un instituto... y nos hacen formar. Mientras estábamos formados encontré un amigo mío: Narciso Vila...

... nos reparten un chusco pequeño y un trozo de chocolate para almorzar... la comida un cazo de garbanzos y por la noche de guisantes. .. Así durante un mes.

... nos levantábamos a las 6 y al patio, allí formábamos y ponían la bandera, luego cantábamos el Cara al Sol. Había días, por la mañana o por la tarde que... duraba una hora..

... así pasábamos el tiempo con un hambre que nos mataba. Un día cuando estábamos en el patio, salió el jefe de mi centuria y nos llama a mi y al compañero Mascort y nos dicen que teníamos que salir. Llamaron a doce panaderos... a las 4 de la tarde... nos dieron plato , manta y cuchara, aunque mala. Salimos a las 7 de la noche del 2 de febrero y... en tren... llegamos a Santander.

... nos llevan a unos chalets de las afueras, que dicen que era donde el rey iba a pasar el verano... y a la mañana siguiente, día 3.... Subimos al tren y ... llegamos a Venta de Baños. Hacemos traslado. Tuvimos que esperar más de cinco horas Y por fin llegamos

a Aranda del Duero, por la mañana del día 4 y... nos llevan a un campo de concentración donde había unos 3.000 hombres.

Seguint el reglament que s'havia redactat a instàncies del comandament de la Inspección de Campos de Concentración, els presoners havien de formar al matí per hissar la bandera i al capvespre quan es recollia. Estaven obligats a saludar, braç enlaire, a cantar els himnes i a fer els tres "vivas" de rigor. A tots els camps (com a tots els batallons de treballadors) hi havia un capellà castrense i l'assistència a missa, els diumenges, era obligatòria i als presoners se'ls mantenia en formació.

En Ramiro segueix relatant el seu pas pel camp de concentració d'Aranda de Duero (província de Burgos) i, tot i que més tard la seva sort va canviar, les condicions de l'internament, que es va mantenir des del dia 4 de febrer fins al 18 de març, no diferien gaire de les que han descrit els seus companys de quinta.

....nos llevan delante de la oficina y empiezan a rodearnos y empezamos a conocer amigos... cuando nos habían tomado el nombre fuimos a hablar con los conocidos, allí encontré a muchos amigos de la compañía que estaban en el ejército rojo, luego conocí a Masgrau, Xargay Puget, Roca, Fuentes, Coris... luego nos metieron en el barracón 9. Por la comida formábamos los que habíamos llegado por la mañana aparte. Nos dieron medio kilo de pan, un cazo de patatas y unas cuantas sardinas. .. Así pasaban los días, por la mañana al subir bandera salíamos fuera y cantábamos

Els camps de concentració franquistes

En Ramiro, en Vicenç i en Josep varen passar pels camps de concentració franquistes, com tots els soldats de l'exèrcit republicà derrotat. Quan eren capturats se'ls internava en un camp provisional on se'ls prenia la filiació i sovint se'ls interrogava. Després en transports militars i generalment en condicions desastroses, se'ls enviava a camps estables on eren classificats. Si se'ls considerava responsables d'algun delictes, passaven a la presó i se'ls sotmetia a un judici sumaríssim. Els afectes al Movimiento Nacional eren reintegrats a l'exèrcit rebel. Els que quedaven situats entre un i altre extrem se'ls mantenia internats i posteriorment se'ls enquadrava en un batalló de treballadors.

Els camps de concentració franquistes no eren camps d'extermini però eren indrets on sovintejaven les tortures i els assassinats i on molta gent va morir víctima de les condicions a què estaven sotmesos.

Les condicions de vida dels presoners depenien, fonamentalment, del comandament superior del camp, del capellà i dels caps i guardians. El director del camp podia permetre o no l'estraperlo amb el menjar que teòricament s'havia de destinar als presoners, podia imposar un règim dominat per les brutalitats o més suau. Per aquesta raó en uns camps es menjava millor que

als altres o les pallisses eren més o menys freqüents.

Els objectius essencials eren la classificació dels presoners, la reeducació quan no eren adeptes i la preparació per a la posterior explotació laboral als batallons de treballadors. Naturalment sense cap cobertura jurídica.

Des de l'eliminació física fins a l'internament, les humiliacions, la submissió o el treball forçós, tot formava part d'un enorme esforç repressor que perseguia l'aniquilació de qualsevol resistència, física i anímica, el control social, la consolidació de la victòria i la degradació de la memòria republicana. Eren instruments per separar els recuperables dels irrecuperables, el bé del mal, els homes de Déu dels sense Déu, l'Espanya de l'anti-Espanya.

Mig milió de persones varen passar per algun dels 141 camps de concentració franquistes i 10.000 hi varen morir per malaltia o inanició.

Sis del total de 65 llagosterencs que varen morir durant la guerra varen perdre la vida a camps de concentració. Un d'ells era Francesc Salarich Vall-Ilosera, membre de la quinta del biberó, empresonat conjuntament amb Josep Mallorquí i altres llagosterencs al camp de concentració de San Marcos a Lleó.

el Cara el Sol con el brazo en alto, y luego a parar el sol y matar piojos, pero había días que hacía mucho frío...

Nos daban el café a las 7 de la mañana y la comida a las 2 de la tarde y la cena a las 8 de la noche. Cuando teníamos que ir a mear teníamos que andar con las manos en alto...

El día 18 de Marzo a las 10 de la noche tocaron a formar el batallón. Nos ponemos el traje, recogemos toda la ropa que teníamos y a formar... estuvimos formados en el patio hasta las 12 de la noche con un frío que helaba y teníamos que aguantar el tipo.

...cuando nos encontramos fuera de las alambradas parecía que nos habían quitado 10 años de encima...

— ELS BATALLONS DE TREBALLADORS —

Després de la traumàtica estada als camps de concentració, els presoners de guerra aptes per al treball i que en la classificació haguessin estat considerats com a hostils o, simplement, com a no addictes, si no tenien causes pendents amb la justícia franquista, eren destinats a un batalló de treballadors. Els destins i les condicions de treball que se'ls assignaven eren, òbviament, molt diversos, però la finalitat era constant. Es perseguia la submissió total a les noves autoritats i a uns i altres se'ls forçava a treballar “per reparar el mal que havien fet”, segons la cínica doctrina del règim. Els batallons estaven formats per 600 o 700 treballadors a càrrec d'un comandant, quatre companyies a càrrec d'un capità i tres tinents. Un tinent metge, cinc alferes, un brigada, vint sergents, cinquanta-dos caporals, un corneta i seixanta-vuit soldats escoltes. Un capellà per als serveis religiosos i dos més per a les tasques de propaganda. Absolutament tot estava reglamentat. Des de l'uniforme amb una T al braç, passant per la gorra cilíndrica al cap o els grams de menjar que pertocaven.

Els batallons de treballadors de presoners de guerra s'ha definit com unitats disciplinàries militaritzades on es realitzen treballs forçats. Se'n varen crear uns dos-cents fins que varen desaparèixer a la segona meitat de 1940, substituïts pels batallons disciplinaris de soldats treballadors. Es destinen a feines de suport als fronts de guerra, fent trinxeres a primera línia o recuperant material i posteriorment a la reraguarda franquista, construint infraestructures o treballant a les fàbriques.

Acabada la guerra, l'aprofitament econòmic dels vençuts sota una duríssima disciplina militar es manté. De fet, la feina dels batallons va resultar fonamental per a la reconstrucció de les infraestructures destruïdes, i també per als treballs de fortificació i defensa de la península durant la segona guerra mundial, fins que les autoritats franquistes varen tenir la certesa que la victòria dels aliats no comportava cap risc per al règim. El fruit del seu treball va ser immens. Milers de quilòmetres de carreteres, vies, centenars d'embassaments, aeroports, hospitals, ports, canals, estadis de futbol, fàbriques, pobles sencers, edificis militars, túnels o convents es varen fer en unes condicions de treball forçat, en molts aspectes similars a l'esclavitud.

Vicenç Mateu Darder

Els presoners destinats als batallons de treballadors seguien sotmesos a duríssimes condicions de vida i a les arbitrietats dels comandaments. En Vicenç va transitar amb el batalló, el número 155, per Peñarroya, a la província de Còrdova, Vélez a la de Màlaga i d'altres poblacions andaluses treballant en la reparació de carreteres, en uns moments en els quals, als fronts del sud, els exèrcits republicans del centre i d'Extremadura encara varen intentar algunes ofensives. A Peñarroya, en una zona de l'estat espanyol que aleshores, explica en Vicenç, estava sumida en la misèria, els varen tenir allotjats en una església i ell amb el seu grup es varen situar a la sagristia. La

incorporació als batallons permetia allunyar-se de les cruces dels camps de concentració, però tot i això no en guarda, precisament, un record amable. Estant en formació, explica, i per una nimietat, va ser colpejat per un dels caporals de la companyia. *Em va salvar el capot nou que m'havien donat al marxar del camp de concentració. Aquell home em picava amb el vit de bou amb tanta força que em va fer saltar tots els botons. Les garrotades eren el pa de cada dia, i estranya era la nit en què algun presoner no sortís en "camilla". Només havien de sentir-nos parlar en català i ja rebíem. "El club de los rusos" ens deien.*

En aquella zona, aleshores, la repressió era molt viva. *Més d'una vegada, diu en Vicenç, quan anàvem a la població de Peñaroya trobàvem gent morta pels carers, desafectes al nou règim.*

I la fam, tampoc aquí podien alliberar-se de la ferida continua de la gana, de la permanent recerca d'aliments per completar la dieta de fam que predominava a tots els batallons. A Andalusia vaig menjar moltes aglans, diu en Vicenç. Eren molt amargues però amb alguna cosa havíem de calmar la gana.

Després d'Andalusia el seu batalló va ser destinat al País Basc. A Irún i a Hendaia. A Irún, explica en Vicenç, *un llagosterenc de can Gros va escriure en una carta adreçada a la seva família que en el ranxo que els donaven només hi havia un cigró. Que tot era suc i un cigró solitari. El varen cridar i el varen fer travessar pel mig de dues fileres de soldats que l'havien de*

fuetejar amb el cinturó. No cal dir que les cartes dels soldats eren sistemàticament controlades i que la censura es practicava de forma establerta i organitzada.

Després del País Basc el seu batalló va ser destinat a Madrid, per treballar en la reparació de carreteres no gaire lluny del palau de El Pardo, la residència oficial de Francisco Franco des de 1939 fins a la seva mort l'any 1975. *Allà vàrem veure la vigilància que hi havia al seu voltant i que el protegia. Hi havia molta Guàrdia Civil i la Guàrdia Mora sempre pendents de la seva seguretat. Una vegada el camió que ens transportava va quedar avariament al mig de la carretera per on estava previst que passés en Franco. Tothom va tenir un atac de pànic al pensar que si s'acostava la comitiva ho podrien considerar com una emboscada. Tots sabíem que aquella gent no tenia cap mirament.*

Josep Mallorquí Mascort

El batalló de treballadors d'en Josep va ser destinat a Villaverde de Abajo i posteriorment a les tasques de preparació de la gran desfilada de la victòria que es va celebrar a Madrid el 19 de maig de 1939. Un acte impressionant d'exaltació de la figura de Franco, el "caudillo", una apoteosi d'adulació pública, que anunciava el caràcter intensament personalista del nou règim, i que es feia, deliberadament, a la castigada ciutat del "no pasarán" de la qual s'havien ocultat les

múltiples cicatrius.

La parada militar va recórrer el Paseo de la Castellana, la principal artèria de la ciutat, on s'havia alçat un ampul·lós arc de triomf a la part superior del qual s'hi havia escrit amb lletres enormes tres vegades el nom de Franco. Dos-cents mil homes varen desfilar per davant de la tribuna que el Generalíssim ocupava envoltat d'unes desenes d'homes uniformats. Sota l'escut imperial i les banderes de la Falange, la bicolor nacional i les tradicionalistes que onejaven per tota la ciutat, joves falangistes, requetès carlistes, legionaris, camises negres feixistes, la legió Cóndor alemanya, components tots ells dels exèrcits que l'havien conduït a la victòria, varen desfilar durant cinc hores en una formació que s'allargava més de vint quilòmetres.

Les celebracions varen durar tres dies i culminaren amb l'entronització de Franco en l'església madrilenya de Las Salesas, on va entrar "bajo palio" per rebre les benediccions del bisbe de Madrid.

En Josep va ser destinat després a Illescas, a la província de Toledo, on novament i per uns dies els varen tenir reclosos. *A aquell indret, explica, no ens maltractaven però ens feien cantar el Cara al Sol agenollats sobre la graveta i amb el braç enlaire.*

Varen sortir d'Illescas per ser, novament, tancats a Albacete, en una plaça de toros. *Mentre érem a la plaça de toros varen demanar treballadors, explica, i*

ens vàrem presentar amb l'esperança de millorar les nostres condicions de vida. I a mi no em va anar malament, però també és cert que als que els va tocar netejar les vies, varen haver de passar un calvari.

A uns sis o set, sempre acompanyats per un escolta, ens varen destinar a un col·legi que havia estat un hospital de sang. Allà hi fèiem feines de reparació i manteniment. La directora era una monja que havia estat a Catalunya i que entenia el català i que es va portar molt bé amb nosaltres.

En una ocasió varen desaparèixer 100 pessetes de la jaqueta d'una infermera. Immediatament varen acusar-nos. Per força el batalló dels "rojos" havia de ser el culpable. Ens temíem el pitjor, vàrem passar dos dies molt espantats, però finalment la dona de la neteja va confessar que havia estat el seu fill. I la veritat és que, després d'aquest episodi, la "madre" encara ens va tractar millor. Ens deixava descansar, ens donava algun cèntim i ens podíem permetre algun porró de vi sota l'ombra d'un arbre.

En Josep es va anar aproximant progressivament a Llagostera i després d'Albacete va ser destinat a Alacant, a Flaçà i a Bordils. *Mentre era a Bordils, explica, va rebre l'aval del sergent de la Guàrdia Civil de Llagostera, a qui coneixia perquè ell li havia portat moltes vegades la llet que venien a la casa del Puig on eren masovers.*

Va abandonar el batalló de treballadors i va ser desti-

nat a Alacant a un regiment convencional. Hi va anar amb l'aval a la butxaca i una maleta pensant que s'hi hauria de quedar, però va poder retornar immediatament a Llagostera, on va romandre a l'espera de la mobilització, a primers de 1942, per acomplir el servei militar.

Emili Pons, a les seves *Memòries de la guerra* també relata el pas pels batallons de treballadors quan finalment va abandonar el duríssim camp de concentració de Miranda de Ebro. D'aquest període, a més d'explicar les tasques a les quals havien destinat el seu batalló, evoca un commovedor episodi esdevingut a Guadalajara durant "el desfilé de la Victoria" al qual els presoners estaven forçats a participar.

... el 17 de març de 1939 vaig marxar del camp de concentració amb el batalló núm 60. Ens porten a Daroca. Hi vàrem arribar el dia 1 d'abril, el dia que es va acabar la guerra. Daroca era... un poble molt catòlic, que vol dir un poble de feixistes. Ens instal·laren en un local que havia sigut un cine. El poble es va manifestar contra nosaltres i ens cridaven "Asesinos, rojos, que los fusilen !". L'alferes es va espantar i va doblar la guàrdia, varen haver-hi moments de molta tensió....

....llavors ens varen portar a Guadalajara. Vàrem arribar-hi el dia 6 d'abril d'aquell any de "la victòria". Guadalajara era poble molt d'esquerres. Allà va haver-hi una repressió molt forta. ... encara pels carrers es podien llegir pintades de "Resistir es vencer" "Muera Franco" "Viva la República"... no havien tingut temps

d'esborrar-les.

.... érem allà per recollir tot el material de guerra, que n'hi havia molt,...

Trobàvem enorme quantitat de munició, explosius i, menys abundós, armament. Al matí sortíem amb un camió i un oficial i recollíem les caixes, mines explosives, bombes de mà.... quan teníem el camió ple buscàvem un lloc adequat per descarregar-lo i fer una pila amb el material. L'oficial preparava un explosiu,..., l'encenia i tots corríem cap al camió que amb el motor en marxa esperava per allunyar-nos.... només en quedava un sot profund.

...un dia varen voler celebrar el "Día de la Victoria". A Guadalajara érem una barreja de forces. Hi havia moros, artilleria, infanteria... i també el nostre batalló de treballadors. Nosaltres anàvem vestits com els soldats excepte que no portàvem cap mena d'insígnia... i aquell dia, per desfil·lar... ens feren posar en el braç una lletra T (Trabajadores). Desfilàrem davant d'una banda i d'un general que presidia la desfilada. Guadalajara era un poble molt trist, molt castigat per la guerra... vàrem desfil·lar per "la calle mayor", el nostre batalló anava a l'últim lloc, darrera dels diferents cossos regulars. La gent contemplava l'espectacle des de voreres i des de balcons i finestres.

Jo, al ser dels primers a les files del batalló,... vaig sentir veus que sobresortien de la fressa de les botes marcant el pas, que cridaven "Prisioneros, prisioneros" S'havien adonat que no érem soldats sinó presoners. Jo pensava... per aquí ens fotran algun cop de roc perquè vaig veure que tiraven coses. De moment no veia quines coses ...fins que vaig veure que tiraven

flors. Al meu davant va volar una rosa que em va caure molt a prop i mentre desfilàvem els espectadors picaven de mans i cridaven “Vivan los prisioneros”. Encara es l’hora que al recordar-ho m’emociona.

És un episodi, aquest que descriu l’Emili Pons, extraordinàriament revelador de la profunda divisió que hi havia al país, de la persistència des dues espanyes del cèlebre vers de Machado.

La criminalització dels adversaris deu formar part de les beceroles de qualsevol lògica de guerra i durant el llarg itinerari dels nostres testimonis per diversos indrets de la península, en camps de concentració o en batallons de treballadors, la influència del discurs que havia estat predominant o l’experiència històrica pròpia de cada indret durant el conflicte, esdevenia fàcilment perceptible en el comportament i fins i tot en la mirada dels seus habitants.

En Josep Mallorquí ho explica evocant el pas de la columna de presoners que, escortats per soldats, caminaven pels carrers de Lleó per ingressar al camp de concentració de San Marcos. *“Un nen ens senyalla i cridant, preguntava molt espantat a la seva mare: Estos son los rusos, los que se comen a los niños?”*

La victòria, l’hegemonia i la submissió posterior de tota la societat a les autoritats franquistes es va aconseguir emprant sense miraments i sense límits tots els procediments repressius: les execucions, l’internament en centres de reclusió, la marginació, les humiliacions,

la criminalització i degradació moral dels adversaris i les seves idees o el cínic capgirament en la responsabilitat sobre l’origen del conflicte.

Finalitzada la guerra, els batallons disciplinaris de presoners es varen convertir en batallons disciplinaris de soldats treballadors. I des de l’11 de gener de 1940 fins a finals de maig, es va portar a terme un exhaustiu allistament que, de fet, era una depuració. L’objectiu era revisar la situació de tots els mossos de la zona que havia estat republicana i allistar-los en funció dels seus antecedents.

Es varen demanar informes als ajuntaments que calia lliurar a les caixes de reclutes, que és d’on, en darre-ra instància, sorgia el veredict.

Les tres noves categories són: els afectes, els indifere-
rents i els desafectes. Sempre, naturalment, en relació al Movimiento Nacional. Els afectes i indiferents passen al reclutament normal i els desafectes a unitats de soldats treballadors on compliran el servei militar en condicions molt més dures.

Els desafectes eren, fonamentalment, els combatents que s’havien presentat voluntàriament per lluitar a favor de la República o que, abans de la guerra, havien simpatitzat amb sindicats o partits revolucionaris o del Front Popular, encara que no hi haguessin col·laborat activament. Per altra banda, els mossos que havien travessat la frontera, si no retornaven abans del 17 de març de 1940 passaven a ser considerats pròfugs. Les quintes de 1936 a 1941, és a dir, els que havien nascut entre el

1915 i el 1920, havien lluitat a la guerra i justament per aquesta raó, no havien fet el servei militar. Se'ls incorporava després de sotmetre'ls a la classificació. Quant als mossos d'aquestes quintes que estan en presó atenuada o en llibertat condicional, és a dir, els que tenen imputacions penals de caràcter polític, són incorporats als batallons disciplinaris de soldats treballadors penats. No cal dir que en condicions encara més dures.

En realitat les valoracions depenien absolutament de la voluntat de les noves autoritats i eren molt sovint arbitràries, impulsades pels seus principis morals però també pels ressentiments, les aversions personals i tota la gamma de rancors que es poden covar a l'interior de la nostra complexa naturalesa. Les caixes no comunicaven als reclutes quina era la seva classificació, simplement feien dos reclutaments diferents. Als desafectes els adreçaven als Depósitos de Concentració, on eren agrupats en unitats disciplinàries, mentre que el reclutament de la resta es feia de la forma habitual.

El llagosterenc Pere Parés Capalleras a *Puerto Galis, retalls d'un captiveri* (2003), descriu amb precisió les espantoses condicions de vida que regien en els batallons disciplinaris.

... si mai algú llegeix aquest esbós mal forjat, sempre referit al sospit captiveri (al 15 Batallón Disciplinario), tindrà de perdonar les moltes i reiterades vegades que hi veurà escrita la paraula fam..... Tots els fets, per anys que hagin passat, són autèntics. Els supervivents de tan maleït estatge... ho ratificarien.

...en el capítol de bons records, no vull passar per alt l'ajuda que rebérem..

A la ciutat de Reus, on encara m'ofega l'emoció, quan recordo una nena molt bonica que sortí d'un pis amb un pa a la mà. – La mama diu que els doni això. El meu papa també hi és, en un Batalló.

El itinerari d'en Parés i de vuit joves més de la població havia començat el juny de 1940 quan.... *un agutzil que semblava l'amo del poble em regalà un paperet on s'hi llegia, després dels inevitables “Viva Franco” i “Arriba Espanya”, una citació per a presentar-me dintre de quinze dies a la Caixa de Reclutament de Girona.*

A partir d'aquí, en Pere Parés, que havia estat corresponsal del diari la Humanitat, l'òrgan oficial d'Esquerra Republicana de Catalunya, relata les brutalitats, les pallisses, la set, la fam, les humiliacions, les penalitats físiques, la degradació, les misèries que varen viure, durant més de dos anys al batalló disciplinari.

Alguns fragments de la seva evocació són d'una enorme eloquència:

... altres càstigs. Posar el presoner lligat al pal de la bandera i fuetejar-lo amb una tralla, fins a l'extenuació del castigat. Lligar un sac ple de sorra amb filferro, per sota l'aixella, talment que el castigat portés una pesada motxilla. També era un càstig terrible. Doncs no la deixaven treure del damunt, ni per a tre-

ballar, ni menjar, ni tan sol per dormir. Cada matí un sergent treia una mica de sorra del sac, fins exhaurir-la. Quan el castigat presoner havia perdut uns quants quilos, i ja no podia més.

El primer càstig esmentat, el del pal de la bandera, servia per a reprimir el més insignificant robatori comès per un de nosaltres. El sac de sorra a l'esquena, per a qualsevol nimiesa. Per trigar en presentar-te a la formació en tocar la corneta, per riure a la sagrada fila, i cosetes així. Afaitar una creu al cap, bufetades, cops de puny, garrotades, això en qualsevol instant i amb motiu o sense...

La descripció d'en Parés coincideix amb molts relats fets per antics membres dels batallons disciplinaris d'una banda a l'altra de la península, fins i tot en l'estil dels càstigs imposats. En un treball sobre els batallons disciplinaris destinats a les valls navarreses (a escassos quilòmetres d'on va ser, finalment, enviat en Ramiro) els testimonis recollits expliquen la seva experiència amb aquestes paraules:

Éramos ganado atemorizado y acorralado que no hace sino obedecer. Sois las mulas de España, nos decían. Castigos como trabajar con sacos de piedras atados con alambres a la espalda, los golpes, los latigazos, se nos aplicaban por las razones más absurdas.

Els batallons són uns instruments de càstig i de regeneració, una condemna per expiar els pecats contrets en la defensa de la República i abatre qual-

sevol voluntat de resistència, però també una eina molt valuosa per reconstruir amb mà d'obra barata les vies de comunicació destruïdes i per a múltiples feines relacionades amb la reconstrucció d'un país castigadíssim per la guerra.

A Catalunya, on amb la retirada de l'exèrcit republicà s'havien produït més de 1.400 voladures, la tasca realitzada pels batallons, en règim de treball forçat, va ser importantíssima: carreteres, vies de ferrocarril, ponts i múltiples camins des de la collada de Toses fins a l'Empordà que es varen millorar per qüestions defensives, per assegurar les comunicacions i el desplegaments de tropes, si era necessari.

El gener de 1939, poc abans de la victòria definitiva, el total de presoners internats en camps de concentració era de 277.000 i en batallons de 90.000. Abans del tancament definitiu, pels camps hi passarien més de mig milió de persones.

Els batallons de treballadors no varen desaparèixer fins al mes de gener de l'any 1943, i als biberons encara els faltava fer el servei militar. Els vencedors de la guerra civil varen ser implacables amb els derrotats i, de fet, la llarga vida del franquisme es va assentar i es va consolidar sobre aquesta enorme violència exercida durant els primers anys de postguerra.

L'exploració dels batallons de treballadors

El Valle de los Caídos és l'obra més coneguda i més simbòlica de l'exploració a la qual es va sotmetre la població reclosa, però no és precisament l'única. Desenes de milers de presos republicans es varen convertir en mà d'obra barata de la qual es varen servir ministeris, diputacions, ajuntaments, institucions i centenars d'empreses privades a tot el país.

A més de les tasques estrictament militars, les feines de fortificació i defensa, la construcció de vies pensades per a facilitar la comunicació de les tropes, també se'ls va emprar en múltiples obres civils. Trenta embassaments i canals de reg, presons com la mateixa Carabanchel de Madrid, carreteres, ponts com el de Torroella de Montgrí, Sarrià de Ter o Bonmatí, el túnel de Viella, viaductes i línies fèrries com la de Madrid-Burgos i Madrid-Galícia, fàbriques com la de ciments Portland Iberia a Castillejo (Toledo), feines als pous de les principals conques mineres, la reconstrucció de Belchite, Brunete, Guernica, Teruel i Oviedo, entre altres ciutats, tot va ser obra dels batallons de treballadors, en règim de treball forçat i sota una disciplina duríssima. Centenars d'empreses vinculades al nou règim varen treure enormes beneficis del seu treball forçat, com Dragados y Construcciones, Banús, Portland Iberia o Asland, en són alguns exemples.

Ramiro Lloveras Casadevall

Després d'abandonar el camp de concentració la sort d'en Ramiro va canviar radicalment. Faltava poc per l'abril de 1939, pel cèlebre comunicat de Franco, a Burgos, el dia 1 d'abril del "año de la Victoria", en el qual proclamava que després de capturar i desarmar l'exèrcit roig, les tropes nacionals havien aconseguit els últims objectius militars. Frases que varen passar a la història i a la mitologia dels partidaris del nou règim. La guerra ja feia mesos que s'havia acabat per a en Ramiro i la seva vida, aleshores, depenia de la naturalesa de les tasques que s'encomanaven a la seva companyia i al 116 batalló de treballadors en el qual estava enquadrat.

Fragment del dietari: ... a las dos de la tarde del día 20 de marzo llegamos a la estación de Calatayud, ... bajamos para formar y emprendemos la marcha hacia el pueblo. Qué alegría al ver a la gente civil y a las muchachas tan hermosas y aquellas casas... llegamos a un teatro y nos meten en el escenario... a los pocos días empezamos a ir a trabajar y esto ya era otra cosa. ... el primer día vemos aquellos almacenes llenos de todo, no sabíamos con que empezar. ... a los pocos días ya no hacíamos caso de nada. Los quitábamos del almacén para venderlo y luego nos íbamos al cine. Cuando teníamos que cargar o descargar un vagón de leche o de chocolate ya hacíamos el jornal. ... todos los días así. Cogíamos una lata o un cacho de tocino y nos íbamos a una cantina a almorzar. Íbamos al almacén a trabajar un poco y a comer... así pasé

dos o tres meses.

Luego me puse a fregar perolas y por la mañana teníamos que ir a suministrar y preparar la comida y después de comer y de fregar las perolas teníamos libre para pasearnos por el pueblo y cuando hacían cine, al cine.

...hacían falta panaderos y me fui de maestro pala. En la panadería sí que estábamos bien. Nos levantábamos por la mañana, a las ocho tomábamos café, y empezábamos a las 10 o a las 12 según queríamos terminar... A las 7 de la tarde...hora de ir a paseo y el día que había cine al cine, luego comíamos pan blanco y toda la noche andábamos por donde queríamos.

Després d'una temporada a Calatayud, en Ramiro, conjuntament amb 9 flequers més és destinat a Salinas de Medinaceli, una petita població de la província de Sòria, que deu el seu nom a l'existència de mines de sal i que l'any 1963 va quedar annexada a Medinaceli. ... *cuando llegamos nos quedamos de car-tón al ver un pueblo tan pequeño...* va deixar anotat al seu dietari.

Salinas era certament un poble petitíssim (en l'actualitat no arriba al centenar de persones) però en el terme municipal s'hi havia creat un camp de concentració provisional i en Ramiro, amb tota probabilitat, hi va ser destinat per treballar a les tasques de subministrament de pa al camp.

Més enllà de la reconstrucció d'infraestructures, les empreses privades, pagant a les autoritats, podien contractar batallons de treballadors en aquest règim de tre-

ball forçat. Però també es varen crear batallons d'especialistes, sobretot carnisers, flequers i mecànics, que desenvolupaven la tasca en tallers civils, als quals, de fet, s'anomenava Industrias Militarizadas, i que treballaven per satisfer les necessitats de l'exèrcit nacional. Els presoners destinats als batallons d'especialistes, en general, gaudien d'una autonomia i d'unes condicions de vida impensables en altres destins.

De fet, en Ramiro no explica en cap moment el sentit del seu treball, la justificació d'aquella companyia de flequers en una població com Salinas. Només parla del camp de concentració en una ocasió, en data 19 de novembre de 1939, quan comenta que tanquen el camp i que la seva companyia torna a Calatayud. Malgrat això ell segueix a Salinas, ja que arriba un batalló de treballadors de "pico y pala" per treballar en la via fèrria.

Aproximadament un mes abans, el 22 d'octubre, el seu germà gran havia estat afusellat. En Ramiro no inclou cap anotació en el dietari.

A Llagostera en aquells moments la repressió era duríssima. Les responsabilitats i la culpabilització, amb proves o sense, per la mort dels sacerdots durant el període revolucionari varen afectar molts llagostere-ncs.

En el document que l'Emili Soler va deixar escrit i que va cedir a l'arxiu municipal, parla de l'ambient d'opressió que es vivia a Llagostera, del pànic que pre-

Batallón de Trabajadores
Núm. 42

M A N D O

Por Orden de la superioridad, con esta fecha se concede el licenciamiento al trabajador de este Batallón Mano Florencia Comandovall

vecino de Caldas de Valaveilla de 20 años, hijo de Martin y de Dolores profesión peonada perteneciente al reemplazo de (1) 1941 el que marcha a su residencia debiendo hacer su inmediata presentación al Comandante de Puesto de la Guardia Civil.

Oyesun (Guiriquen) a 31 de mayo

de 1940.

El Comandante Jefe,

(1) Los pertenecientes a los reemplazos de 1939 a 1941, ambos inclusive debían presentarse en las Juntas Municipales para su alistamiento.

dominava entre els sectors que havien estat més compromesos amb la causa republicana i de l'impacte que va produir l'afusellament d'en Josep Lloveras.

.... la població quedà consternada. El dia 22 d'octubre de 1939 afusellaren a Girona en J. Lloveras Casadevall després d'estar dos mesos en capella. L'empresonaren quan arribava d'un camp de concentració amb els avals locals corresponents, ja que era una bona persona; però un fanàtic feixista del mateix poble el va denunciar sota mà, com a criminal rojo-separatista. En realitat havia sigut del Comitè Antifeixista Local i afiliat a la CNT. Encara que la seva actuació va ser molt prudent, salvant a molta gent de dretes i catòlics de possibles persecucions.

... era la novena víctima de la repressió després de la guerra, doncs el 12 de maig de 1939, després de tres mesos d'estar condemnats, moriren també a les parets del cementiri de Girona, els republicans de Llagostera que, inconscients, no volgueren exiliar-se, convençuts que eren innocents. Aquests foren: L. Gabarrón Pérez, E. Piferrer Viola, J. Valls Rives, J. Payret Mayol, J. Prim Gotarra, P. Ponce Pérez, F. Oms Jovanet, i va morir a la presó de malaltia i mals tractes en Josep Creus Perefrerrer.

Tots havien sigut denunciats per gent fanàtica, orgullosos de la seva victòria; els portaven al quarter de Falange que tenien al local de Can Franquesa del c/ Sant Pere, els prenia declaració amb amenaces i plantofades, els portaven al quarter de la Guàrdia

Civil, a can Quel, situat al carrer de la Barceloneta, tornaven a amenaçar-los i si les declaracions no corresponien amb l'informe que tenia la Guàrdia Civil, procedent de la Comissió Depuradora Local, sempre tendenciosa, els apallissaven amb un fuet "vit de bou" i no paraven de martiritzar-los fins que extenuats firmaven la conformitat de la denuncia, encara que fos completament falsa"

Can Franquesa, l'edifici que en l'actualitat ocupa el Museu Vilà Ilagosterenc, es va convertir durant uns dies en un improvisat centre de reclusió per on varen passar aquells als quals se'ls responsabilitzava de les barbaritats del període revolucionari, i també molts dels que s'havien significat en defensa de la causa republicana. Nombrosos Ilagosterencs varen veure's afectats per les denúncies, les pallisses, les incriminacions, les confessions sota tortura i per aquella histèria repressiva que s'havia ensenyorit de la població i del país.

... més tard, a primers d'Abril de 1940, al poble de Llagostera hi va haver una altra gran alarma i espant; a la matinada el vigilant de la línia del tren petit a trobar els carrils aixecats prop del pont de ferro de les Banyalobques, per provocar un descarrilament. La Guàrdia Civil ho va considerar un atemptat terrorista i seguidament feren una "redada", empresonant tot el personal de la brigada de conservació de la línia i també tots els ferrers del poble, ja que eren els únics que podien tenir les eines per tal sabotatge, i aprofitant l'avinentsa, feren també un escorcoll a tots els domicilis de la gent no molt afecta al Nou Règim,

sense tenir èxit ja que no trobaren explosius, armes ni documents comprometedors.

... els de la presó, els tingueren tancats uns tres mesos incomunicats, sense poder veure'ls la família, ni advocats, però al no trobar cap causa els deixaren anar sense càrrecs...

L'Emili Soler, en aquest fragment, també fa referència a la mort de l'Eugeni Gurnés, l'últim dels represaliats i executats llagosterencs.

... el 7 de maig de 1943 un altre terrible esdeveniment va colpir altra volta la moral de la població: l'Eugeni Gurnés i Bou fou afusellat dintre del cementiri de Girona, després de dos mesos de ser pres per la Guàrdia Civil. En Gurnés havia sigut batlle de Llagostera durant un temps de la guerra i pertanyia a la CNT, com la majoria dels obrers catalans. Va tenir una activitat molt humana durant tot el conflicte, auxiliant als malalts i ajudant als perseguits. A la retirada de Catalunya, com la majoria, es va exiliar a França, després, més tard, va aconseguir de la majoria de les autoritats feixistes de Llagostera els avals corresponents per tornar i ajuntar-se amb la família, però algun fanàtic politico-religiós del mateix poble el va denunciar com a criminal, sense cap justificació important i va ser condemnat a mort sense defensa.

L'historiador gironí Josep Clara en un treball recent sobre els batallons de treballadors inclou una reveladora ordre dictada pel governador militar de Girona el

28 de març de 1939:

Siendo imprescindible conocer con exactitud en todos los pueblos de esta provincia, el nombre de todos los individuos de filiación izquierdista que hayan colaborado con el llamado "Frente Popular", a los efectos de llevar a cabo el embargo de todos sus bienes e incautación de sus cuentas corrientes, es necesario que todos los Alcaldes envíen, a la brevedad posible, relaciones de estos individuos, en triplicado ejemplar, a este Gobierno Militar.

En la misma se anotarán todos aquellos que hayan desempeñado cargos como Alcaldes, Concejales, Jueces Suplentes, presidentes de Casas del Pueblo, Cooperativas, Sindicatos, entidades en general, fiscales suplentes, presidentes de Jurados mixtos, en una palabra, todos los dirigentes responsables de todo lo ocurrido.

Igualmente remitirán otra relación, también en triplicado ejemplar, de aquellos sujetos que se consideren desafectos a Nuestro Glorioso Movimiento, y que se hallen en un estado de tibieza e indiferencia, muestren con sus hechos frialdad y desagrado con nuestra Santa Cruzada, indicando en que situación económica se encuentran, al objeto de imponerles las multas a que se hagan acreedores por sus actos.

Asimismo en cada localidad se formará una junta, compuesta por seis personas honorables y solventes, de la que formaran ineludiblemente parte los Jefes de Milicias local y de Falange Española Tradicionalista y de las JONS, si los hay, para inspeccionar dichas relaciones, con el objeto de que los encargados de extenderlas no

eximan en ellas a parientes y amigos o gente recomendada, pues dichas relaciones hay que hacerlas con la más estricta Justicia, exenta de pasiones en absoluto. Espero de todos los Alcaldes, principalmente, esmeren su celo en el cumplimiento de cuanto se ordena, pues si tanta sangre se ha derramado en defensa de nuestro sagrado ideal para combatir tantos desmanes cometidos por los citados individuos, es muy justo que, cuando la hora ha sonado, paguen sus cuentas con Justicia, sin contemplaciones de ningún género.”

El mateix Clara indica que el nombre de condemnes dictades segueix essent desconegut, però que les execucions se situen entre els 70.000 i 130.000 al conjunt de l'Estat i unes 3.400 a Catalunya.

Aparentment lluny d'aquesta realitat i aparentment sense notícies de casa, en Ramiro segueix destinat a Salinas de Medinaceli fent de flequer. El seu és un destí afortunat, que més enllà de la llarga jornada laboral, li permet accedir a unes cotes de llibertat impensables en altres indrets o, per descomptat, a l'interior dels camps de concentració. Pot anar al cinema, a veure futbol o recórrer els balls de les poblacions properes. És durant aquest període, concretament el dia 25 de novembre de 1939, que comença a escriure el dietari o, com a mínim, que ho fa de forma sistemàtica, descrivint dia a dia alguns detalls de les ocupacions laborals o de les hores de lleure. En primer lloc però, probablement a partir d'algunes anotacions, relata les peripècies viscudes d'ençà la sortida

d'aquell tren que el 28 d'abril de 1938 abandonà l'estació de Llagostera amb els expectants membres de la quinta del biberó a l'interior.

A partir d'aquest moment la vida d'en Ramiro, sortosament si es tenen en compte les tràgiques circumstàncies del moment històric, se sumeix en la monotonia i en la rutina.

Fragment del dietari. Día 25, Noviembre. Me levanté a las 6 de la mañana para hacer el pan de una masa del panadero, luego me fui a lavarme, después a contar el pan, y luego a intendencia a buscar harina, después coger el pan y llevarlo a intendencia y luego desayunar. Después de desayunar otra vez a ayudar a hacer el pan, luego la masa de hacer los chuscos y al poco rato vamos a comer. Después de comer hacer otra masa, después otra y terminamos a las 7 de la noche y al poco rato a cenar y después a dormir.

Cap referència a la guerra, ni a la família, ni a la seva població. Únicament la freda descripció dels quefers diaris. En Ramiro, malgrat que no ho expressi de forma explícita, sembla perfectament conscient de la situació de privilegi. Especialment, com és natural, després de l'estada al front, de les ferides de guerra, del pas per camps de concentració i sabent, com era obvi que sabia, quines eren les condicions de vida que predominen al seu entorn.

Fa el pa a diari i altres feines excepcionals que encomanen al batalló, però també para el sol amb els companys, juga a dames, va al cinema o a ballar. Així

Tango

En Ramiro va conservar una llibreta del seu temps als batallons de treballadors que conté diverses cançons i dibuixos. Mentre feia de flequer a Salinas de Medinaceli hi va anotar aquesta versió d'un tango de Carlos Gardel, segurament obra d'algun company, que s'inspira en l'infortuni dels soldats republicans que havien estat empresonats i no podien veure la dona o la xicota. Parla de Miranda, de los Escolapios (Bilbao) o de San Pedro de Cardeñas perquè, en

aquells moments, aquests eren alguns dels indrets on hi havia camps de concentració. Durant aquest període, a més de dibuixar rostres de dona o les reixes de la cel·la que il·lustren aquesta cançó, els textos que en Ramiro anota són, fonamentalment, tangos o cançons festives. A Oiartzun, quan ja ha abandonat el privilegiat destí en una companyia de serveis i s'ha incorporat a un batalló que treballa en la construcció de carreteres sota una disciplina ferotge, hi incorpora cançons i himnes falangistes escrits amb una cal·ligrafia acuradíssima. Era la música que aleshores sonava entre els membres dels batallons de treballadors i, probablement, les cançons que, segons comenta en el dietari, a vegades assajava la seva companyia. Formava part del programa de submissió i de regeneració que el franquisme aplicava als enemics, com l'obligació d'alçar el braç i saludar a la romana, o la missa diària, o el Cara al Sol proclamat amb entusiasme.

La vida d'aquells homes derrotats, abatuts, mal alimentats, separats dels seu món i la seva família, estava absolutament a les mans dels vencedors, i milers d'execucions en donaven fe. No és fàcil esdevenir un heroi en aquestes condicions. El món i el discurs que, amb consciència política o sense, els havia enviat a la guerra s'havia esfondrat. No hi havia res on arrapar-se, res on dipositar les esperances, ni cap més objectiu que el de sobreviure i tornar a casa.

passa el Nadal del 39 i el Cap d'any, i així comença per a ell l'any 1940. El dietari, en el qual tot i el seu to permanentment distant ha descrit episodis terribles i experiències extremes, entra en una fase dominada per la monotonia. Les anotacions sovint es limiten a *"Igual que el dia anterior"* i a la succinta descripció d'alguns esdeveniments quotidians que surten de la rutina. El dia 6 de febrer anota *"...recibí un giro de 25 pts..."*, la qual cosa ens permet deduir que manté contactes amb la família i que, molt probablement, el silenci i la discreció en relació a l'assassinat del seu germà no es deu a la ignorància dels fets, sinó que té altres motivacions relacionades amb la repressió de la qual són víctimes, en aquells moments, els que s'identifiquen amb la defensa de la República o, encara més, els que havien estat compromesos amb el breu període controlat pels comitès.

El 5 de març del 40 les circumstàncies canvien. En Ramiro és desplaçat al País Basc. D'aquesta manera descriu el comiat:

Fragment del dietari. 5 Martes. *Me levanté, hice el pan y luego a prepararnos para marchar. ... no salimos hasta las 12 de la noche. Vinieron el Tomás de la harina y el Julio con una garrafa de vino. Tomamos un poco de vino y luego fuimos a tomar café.....nos fuimos a la panadería y Julio nos dio dos cubos de huevos y aceitunas y tres botes de pimientos. Cocemos los huevos al horno y empezamos a comer y cuando terminamos ya era hora de ir al tren. Cuando llegamos empezamos a cantar y al llegar el tren nos despedi-*

mos del panadero, el molinero, Julio u otros.

El dimecres 6 de març de 1940 arriba a Oiartzun, a pocs quilòmetres de Renteria, una de les poblacions basques més castigades per la repressió franquista durant la guerra. Al dietari comenta que ha de començar a treballar a pic i pala però en cap moment explica el sentit de l'obra a la qual els han destinat. Molt probablement treballa en la construcció de la carretera de Lesaka a Oiartzun que travessa el port de Aritxulegi, una de les múltiples obres fetes amb el treball forçat dels batallons. Les diverses carreteres i obres públiques que es fan en aquesta zona estan relacionades amb la construcció de la línia P, també coneguda irònicament com la "Línia Gutierrez" per evocar la cèlebre "Línia Maginot" francesa. Un seguit de fortificacions construïdes entre els anys 1939 i 1953 que s'estenen des d'Irún al golf de Roses en un traçat més o menys paral·lel a la frontera, per protegir el país d'una hipotètica invasió de les forces republicanes exiliades a França, dels aliats, d'un suposat bloc soviètic o, fins i tot, d'una possible invasió dels mateixos alemanys. Les nombroses carreteres construïdes durant aquest període en aquesta zona del País Basc, tot i que, com és natural permeten l'aprofitament civil i la connexió de poblacions deficientment comunicades, tenen una clara intenció estratègica i estan traçades per facilitar la mobilitat i els desplaçaments de tropes. Justament la d'Oiartzun a Lesaka va quedar definida en informes de geògrafs militars com una via fonamental. És la més llarga de totes (uns 18 Kms.) i per les seves característiques és la que en la cons-

trucció va necessitar més treballadors, probablement uns 4.000 del total situat entre 8.000 i 10.000 presoners que els historiadors consideren que varen treballar en aquests indrets des de mitjans del 39 fins a l'any 1945.

El dimecres 13 de març en Ramiro fa esment de les llistes que es varen confeccionar a cada localitat amb els integrants dels batallons disciplinaris compresos entre les quintes de 1936 i 1941, és a dir, els membres dels batallons que estaven en edat de fer el servei militar, que per causa de la guerra no havien pogut fer i als quals s'havia de classificar per assignar-los un destí. Bona part d'ells passen a formar part dels batallons disciplinaris de soldats treballadors. En molts casos és un simple canvi nominatiu, formal, ja que passen de presoners a soldats però es mantenen en un batalló de treballadors.

Fragment del dietari: *Nos levantamos a las 6 todos los que estábamos comprendidos en las quintas del 36 al 41, nos lavamos y luego tomamos café. Formamos y nos llevan a Oyarzun a tomarnos la medida de alto y de pecho, y al mismo tiempo nos pagaron las sobras de Enero y Febrero*” (Cobraven teòricament 1,90 pts. dia, però es destinava 1,65 pts. a la seva miserable manutenció. És a dir, treballaven per dos rals, en un moment en que els sous de la construcció rondaven les 10 pts.).

El dietari d'en Ramiro és molt poc explícit de a les condicions de treball o de disciplina. Cap queixa, cap retret, cap descripció de les penalitats i els horrors que vivia o

dels quals, com a mínim, era testimoni. Ni durant l'estada a Salinas de Medinaceli, treballant de flequer per a un camp de concentració del qual hi ha múltiples descripcions de misèries i crueltats, ni tampoc durant l'estada al batalló disciplinari. Els motius són fàcilment imaginables si considerem el clima de repressió predominant i que les anotacions, inevitablement, quedaven a l'abast dels comandaments o dels altres soldats.

Per fortuna un treball publicat recentment sobre els batallons disciplinaris destinats a les valls navarreses de Roncal i Salazar, a no gaire distància d'on hi havia el batalló 107 d'en Ramiro, aporta valuosos testimonis de soldats treballadors que varen viure l'experiència i de veïns de l'indret que en varen ser testimonis. Tots parlen de les contínues humiliacions, de l'obligació de cantar himnes franquistes i d'assistir a missa per forçar la seva regeneració. De la desconfiança, de la por a les delacions que, llevat dels cercles més íntims, no es relaxava ni entre els mateixos companys, ja que existia una àmplia xarxa de confidents que actuaven per guanyar el favor de les autoritats. D'entre els testimonis, el de Francisco Lluch, un dels presoners treballadors que l'any 40 havia estat destinat a aquesta zona, ens permet entendre fàcilment les raons de la discreció del dietari d'en Ramiro i també les condicions de treball. Va ser obligat a retractar-se i condemnat a dos mesos de calabós per haver enviat una carta a un amic seu, en la qual incloïa aquest fragment:

... estaba cayendo agua a más no poder, y hemos estado empomándola todo el día, y el que se levanta ba un poco para tocarse la cara,pués le amenazaban

con ponerle un saco de arena en las costillas, así que ya comprenderás tú cómo marcha el asunto por aquí, porqué eso los hombres que tienen algo de humanos no hacen lo que nos han hecho hoy, hasta los mismos escoltas decían que no había derecho a que se tratara así la gente....

Els batallons eren una derivació dels camps de concentració, els soldats seguien essent considerats presoners i tractats com a tals i els comandaments utilitzaven la violència fins a les darreres conseqüències. Vint-i-cinc dies abans que en Ramiro arribés a Oiartzun, a l'informe de la Comisión de Fortificación de los Pirineos Occidentales del mes de febrer s'indica:

Recientemente, el 12 del actual mes de febrero, ha dado cuenta el Jefe del Batallón 142, en Oyarzun, que habían resultado muertos ocho trabajadores de dicha Unidad al hacerse fuego sobre ellos cuando trataban de fugarse.

Considerant l'escassa distància que els separava de la frontera amb França, la fuga devia ser, òbviament, una temptació present entre els membres dels batallons.

Els vençuts varen esdevenir persones de segona classe, estigmatitzats, criminalitzats i permanentment vigilats. El pas dels batallons pels pobles, sovint es contemplava des d'aquesta perspectiva i els veïns de Vidángoz a la vall del Roncal recorden els batallons desfilant per la carretera, amb el pic i la pala al mus-

cle, encapçalats pel grup dels castigats que portaven motxilles de pedres a l'esquena i escortats per soldats armats. I també la seva presència a missa, bruts, dèbils i mal vestits. Quan transitaven per les poblacions els dies de festa es distingien de la resta de soldats perquè vestien uns pantalons amples lligats de baix i una gorra rodona amb la lletra T (trabajador).

Malgrat que el reglament que regia la vida dels batallons era determinant prohibint que els treballadors presoners transitessin pels pobles on estaven destinats i es relacionessin amb la gent de l'indret, l'ordre era difícil de complir i la prohibició absoluta generalment no es portava a terme.

Fragment del dietari: *Martes 16 de abril, fuimos a trabajar a las ocho de la mañana hasta las dos de la tarde. Luego fuimos a comer, después fui a lavar la ropa y a las cinco y media formamos y nos fuimos a la iglesia, rezamos el rosario y después un poco de sermón. A las siete y media salimos, vamos a cenar y a dormir*

Miércoles 17, Jueves 18. Igual que el 16.

Viernes 19. Fiesta. Por la tarde vamos a confesar todo el batallón 107 (antiguo)

El batalló 107 d'en Ramiro va quedar agregat al 42, en un procés iniciat ja a finals de 1939 de reducció i agrupació de les unitats disciplinàries. Les jornades, segons les anotacions del dietari, se succeeixen sense canvis. El treball a la carretera, l'obligada assistència als continus serveis religiosos i la descripció dels

Vicenç Mateu i Ramiro Lloveras amb les seves mullers Joaquina Casellas i Carme Mach.

moments d'esbarjo. Parar el sol, jugar a pilota, assajar cançons i, primer excepcionalment però després amb més freqüència, algun dissabte o diumenge, sortides a una taverna de la població.

A finals de maig comença a aproximar-se el moment esperadíssim de la llicència. L'11 de maig de 1940 s'ordenà l'alliberament de tots els presoners que portaven més d'un any en aquesta situació i durant el mes de juny de 1940 es dissolen tots els batallons de treballadors de presoners de guerra, que immediatament seran substituïts pels batallons disciplinaris de soldats treballadors, que segueixen fent les mateixes tasques i rebent el mateix tracte.

Fragment del dietari: Jueves, 23. Un licenciado. Domingo 26, Fuimos a misa, luego a comer. Por la tarde cantina, instrucción, cantina, instrucción, cantina, instrucción. Luego formamos una hora por una carretera y a cenar. Por la mañana salió una expedición de 19 andaluces y extremeños.

Lunes 27. cuando llegamos por la tarde del trabajo nombraron 8 compañeros que se marcharon licenciados. Todos andaluces. El martes 28, 10 asturianos. El miércoles 29, 11 de la provincia de Madrid. El jueves, 30, San Fernando, patrón de ingenieros hicimos fiesta. Por la tarde nombraron a 32 de Barcelona y 3 de Aragón para marchar licenciados. Después de cenar nombraron al resto de Cataluña. Tomamos la ropa, fuimos a entregarla a oficinas, después fuimos a comprar tabaco y a dormir. Viernes 31. Nos levantamos a las 5, tomamos un poco de café y a entregar el plato

y nos pagaron 5 Pts. Luego a recoger el pasaporte y para la estación de Rentería.

... Llegué a mi casa a la 1 de la mañana del 2 de junio de 1940.

També l'Emili Pons descriu en el seu relat el moment en què, després de tant esperar, pot deixar el batalló de treballadors.

...És veritat que no menjàvem gaire però, almenys en tots els llocs on vaig estar, tant jo com els altres intentàvem treballar ben poc, ho fèiem de mala gana i rendíem en consonància. No vaig entendre mai perquè havien de mantenir tants batallons de treballadors per a reconstruir ponts, arrencar i picar pedra o treballar en El Valle de los Caídos. La quantitat estipulada pel manteniment de cada home era de 1,65 pessetes diàries. Si tenim en compte la part que robava l'alferes, o el que fos, la minsa quantitat que quedava era insuficient per alimentar-nos.

L'afiliació ens la van prendre infinitat de vegades. A cada una, nosaltres pensàvem que era la fi de l'esclavitud, però els rumors s'esfumaven i nosaltres quedàvem igual, pitjor era una altra decepció. Fins que un dia em varen donar la fulla que encara guardo....

En Pons va ser alliberat del batalló de treballadors en data 30 de maig de 1940 (*"por llevar más de un año prisionero"*). Un dia abans que en Ramiro.

En total, escriu, vaig estar presoner des del 28 de març de 1938 fins el 30 de maig de 1940. Vaig pensar: per fi s'ha acabat la guerra; me n'he sortit bé. Suposo que em que-

daré a casa com és normal, però em vaig equivocar totalment. Resulta que llavors tornen a demanar la meua lleua i em toca fer tres anys menys tres mesos de servei militar.

En efecte, la guerra no va alliberar els que estaven en l'edat corresponent d'acomplir el servei militar, que en una llei del 8 d'agost de 1940 establí en una durada de vint-i-quatre mesos. Naturalment, en un estat tan militaritzat com l'espanyol en aquells moments i essent l'exèrcit ferventment franquista, la "mili" acomplia també una missió d'adoctrinament i d'acatament de la nova dictadura.

L'allistament, com ja s'ha esmentat, va incloure tots els joves de quintes del 36 al 41, i els ajuntaments havien de presentar la relació dels soldats classificada en funció dels antecedents. La Comissió classificadora local presidida per l'Alcalde, un representant de la Falange (FET i de les JONS) i un membre de la Guàrdia Civil o un "excautivo" o "excombatiente" nomenats per l'alcalde. La classificació es feia sempre atenent la conducta dels classificats en relació a "El Movimiento" i d'això se'n derivaven dues classes de servei militar. Els "afectos" o "indiferentes" es destinaven a les unitats ordinàries de l'exèrcit. Els "desafectos" eren els destinats als batallons disciplinaris de soldats treballadors.

Tot i que eren les caixes de reclutament les que decidien la classificació definitiva, les valoracions fetes per les comissions locals acostumaven a ser determinants. El poder dels representants del nou règim sobre la vida i el destí dels joves allistats era absolut, la qual cosa, en una població de la magnitud de Llagostera, amb les inevita-

bles proximitats, amb les històries personals i els xocs d'interessos, amb el rastre de les ineludibles xarxes de relacions familiars, sentimentals, d'amistat o laborals mantingudes fins aleshores, és fàcilment deduïble la densitat emocional d'aquells moments. I també l'impacte que va produir en l'estat anímic de tota la societat, la profunditat de les ferides dels que havien estat derrotats, els ressentiments, la inevitable amargor, la submissió, la vulnerabilitat, la necessitat de sobreviure empasant-se el fel, afogant la rancúnia en la pròpia impotència i, a la vegada, l'enorme poder dels que havien esdevingut victoriosos.

La incorporació de les successives quintes es va dur a

terme entre el juny de 1940 i el gener de 1942. La quinta de 1936, del 20 al 22 de juny de 1940; la del 1937 de l'1 al 3 de juliol del mateix any; la de 1938, del 30 d'agost a l'1 de setembre de 1941; la de l'any 1939, el 6 al 8 de setembre; la de 1940, del 12 al 14 de desembre i la de 1941 (els biberons) del 4 al 6 de gener de 1942.

A primers de 1943, els batallons de soldats treballadors varen ser dissolts i els presoners que estaven en edat militar s'incorporaven a unitats convencionals de l'exèrcit, llevat dels penats que seguien en batallons disciplinaris, que varen subsistir fins l'any 1948.

Per als biberons, i per a tots els que havien estat

— I ENCARA... EL SERVEI MILITAR —

mobilitzats, la guerra i les seves conseqüències tràgiques i la submissió a les disciplines i a les lògiques militars, no semblaven tenir fi. L'encadenament de la guerra espanyola amb la guerra europea, els temors franquistes sobre les derivacions de la segona guerra mundial i les precaucions en relació als moviments i les reaccions de les forces republicanes exiliades a França amb el pas del temps es varen anar apagant, però en aquells moments eren encara vius i no afavorien ni la relaxació repressiva ni la militar.

L'Emili Pons ho comenta amb aquestes paraules recordant el dia en què torna a ser mobilitzat: ... *per a mi aquest segon viatge fou un trauma, en aquells moments ja havia esclatat la segona guerra Europea i pensava que aquella història de guerres, penalitats, captivitats i exèrcits, no s'acabaria mai..*

Els membres de la quinta del biberó varen poder romandre a casa seva fins al mes de gener de l'any 1942, quan varen tornar a ser convocats per a la realització del servei militar.

En Ramiro, al dietari, comenta breument aquest període, abans de suspendre les anotacions que no reprendrà fins al 9 de gener del 1942. Aleshores ja exclusivament, detallant els serveis que se li assignaven durant la seva estada al *Regimiento de Caballería 14, 3er. Escuadrón* de Girona.

Fragment del dietari:... *a los primeros días fui a visitar a la familia y a los amigos, luego ayudé a mi padre*

a segar el trigo y luego a trillar, y cuando hube terminado, al no encontrar faena del oficio me fui a cortar pinos con mi cuñado en los quemados del mas Bota, luego fui a cortar alcornoques y a hacer corteza a la propiedad de can Llach y de aquí fuimos a Sant Grau de Tossa y en esta faena tuve que incorporarme al servicio militar.

Entre els serveis que anota al dietari, els permisos i els diversos arrests, que incloïen la rapada dels cabells al zero, en alguna ocasió va haver de fer guàrdies a la presó Model de Barcelona, un recinte penitenciari pensat per a 800 interns que l'any 1940 va arribar a tenir-ne 13.000, que el 1941 en tenia 8.600 i l'any 1942 en tenia 6.500, en condicions espantoses. Eren èpoques en què la població reclosa de Barcelona era la més nombrosa del món, i la presó Model un dels nuclis de la repressió a Catalunya.

En Ramiro, per raons que desconeixem, va ser llicenciat sense accomplir el període íntegre del servei militar, a primers d'agost del mateix any 1942 descriu el seu retorn en el darrer fragment del dietari.

Fragment del dietari:...*llegué a mi casa con los coches de las 12. A los pocos días trillamos el trigo y cuando se terminó la temporada de trillar...me salió faena a Can Cateura. Empecé a trabajar en un bosque quemado cerca de Vidreres..... fuimos a cortar unos pinos que había entre can Calonge i Can Seixanta. fuimos a can Quintana a cortar pinos y cuando terminamos me fui de mozo a cal Borni. El 11 de Abril*

Josep Mallorquí l'any 1942 quan feia el servei militar

Ramiro Lloveras l'any 1942 quan feia el servei militar

Vicenç Mateu l'any 1942 quan feia el servei militar

del año 1944 me fui a trabajar a Sant Feliu en la reconstrucción de las obras del puerto. Del 1 de agosto al 4 de setiembre trabajé de panadero en la Vienesá y luego volví al muelle. Por Navidad nos pagaron ... 105 pts., pasamos las fiestas muy bien, año nuevo y reyes.

La noche del 8 al 9 de enero de 1945 hizo una nevada de más de un palmo....el 12, viernes nevó aún más. Fui a la estación y no salió el tren....me fui al paseo y allí, con los amigos, venga a tirar nieve a las mujeres...y entre nosotros. Serian las 4 de la tarde cuando me decidí a venir con bicicleta a Llagostera. ...A las 7 llegaba a casa. A la mañana siguiente, sába-

do 13, nevó todo el día, el domingo salió el sol ... sin luz por la tarde no hubo cine, se hizo un poco de baile con una luz de la energía del Conde, a las 8 terminaron el baile, por la noche vino la energía eléctrica y fuimos al cine a ver las películas: La Vida de Carlos Gardel y La Nueva Melodía de Broadway.... Me quedé a dormir a casa de mi hermana, me levanté a las 9h., comí un poco y fui al Ayuntamiento a sacar el permiso para sacrificar el cerdo...

El martes 16 llovió todo el día, me levanté a las 10h, almorcé.... Fui a "esmolat" los cuchillos a cal Xai ... cenar y dormir.

Miércoles 17. Amaneció un día despejado, casi un día

de primavera esperando que llegue el matador de tocinos.

La recerca de feina i la lluita per la subsistència a la postguerra. Són èpoques magres, de misèria i cal treballar on sigui per guanyar-se la vida; un país de gent que es delectava en els avantatges de la victòria i s'hi rabejava, i de supervivents; un temps d'ombres que, naturalment, també tenia ràfegues de llum. La vitalitat, malgrat tot, dels 25 anys o la felicitat ingènua d'una nevada o els somnis llunyans de Broadway. Tot i les crueses del passat, les pors, les debilitats, potser les traïcions, la vida segueix i a aquesta edat només es pot mirar el futur.

En Ramiro tanca així el dietari, relatant episodis que semblen celebrar la supervivència i explicar els esforços per a la recuperació de la vida quotidiana, però sense adonar-se'n l'acaba anunciant un sacrifici. Exactament igual com el comença aquell 28 d'abril de 1938, quan amb els components de la seva quinta va pujar a un tren que el conduïa a la guerra. Perquè fins i tot els que varen sobreviure, els que varen tenir l'habilitat i la sort de sortir-ne bé, com diuen ara els testimonis, saben, sabien, que el sacrifici es va complir.

Josep Mallorquí Mascort

En Josep va ser destinat inicialment al quarter de Figueres i allà va romandre fins que a instàncies d'un caporal conegut seu va ser traslladat a la Jonquera, a

una secció topogràfica. Havia de tenir cura d'una mula, amb la qual va recórrer diversos indrets de l'Alt Empordà com Darnius, Recasens o Agullana, treballant en la construcció de nius de metralladores que com aquelles carreteres que el batalló de treballadors d'en Ramiro construïa al País Basc, formaven part de la línia "Gutierrez", la versió espanyola de la "Maginot" francesa.

Quan en una ocasió li varen permetre marxar a casa de permís, ho va haver de fer acompanyat de la mula, i plegats varen caminar des de Recasens fins a Llagostera durant 25 hores de viatge.

Passat un temps, conjuntament amb en Ramon Matas, en Ramon Mestres, antics companys de la quinta del biberó, va ser destinat a València, a enginyers, on va acabar fent d'instructor. Poc després els varen donar dos mesos de permís, que es va encadenar amb un permís trimestral que, malgrat les incerteses, varen anar prorrogant fins a la llicència definitiva. Quan va tornar definitivament havien transcorregut set anys d'ençà d'aquell dia d'abril de 1938 que varen mobilitzar la seva quinta.

En Josep és un home serè, mesurat, que sembla encaixar bé les ferides de l'existència. Quan finalment va poder tornar per quedar-se, va treballar a casa, de pagès. La guerra, diu, li va condicionar la vida. Li hauria agradat aprendre un ofici, fer de flequer per exemple, però ja era massa tard.

Vicenç Mateu Darder

Ramon Matas i Vicenç Mateu, entre altres, durant el servei militar a l'Alt Empordà. El seu batalló de fortificacions va participar en la construcció de la carretera de Roses a Cadaqués.

A en Vicenç també el varen destinar a l'Alt Empordà, al Regiment 153, 2n. Batalló 2ª companyia. Un batalló de fortificacions que va participar en la construcció de la carretera de Roses a Cadaqués. Ell, però, hi feia de barber i diu que, per fortuna, no va haver d'utilitzar gaire el pic i la pala.

Varen estar un temps a Roses, instal·lats a l'interior d'un cinema, i quan ho evoca, immediatament relata una anècdota de la qual va ser protagonista un company de la quinta del biberó, en Ramon Matas. En Vicenç explica que una enorme làmpada del cinema li va caure al damunt però que, miraculosament, dues maletes que aquest tenia situades a banda i banda del lloc on dormia varen impedir l'impacte que amb tota seguretat hauria resultat mortal. *No ens ho podíem creure, però en va sortir només amb una rascadeta*, afirma.

En Vicenç és un pou inesgotable d'anècdotes, de coneixences, de vivències, d'experiències que relata encadenadament, deixant que una el porti a l'altra i l'allunyin del punt d'origen. S'explica amb la mateixa vitalitat que m'imagino que ha viscut, nodrint-se d'una força interior, d'una vivesa, que tot i el seus ulls ja apagats per l'edat, manté encara a la mirada.

Quan finalment va tornar, va treballar a una serralleria i defineix ràpidament aquells com uns temps de misèria i d'enormes i resignades diferències socials.

El tren que va sortir de l'estació de Llagostera el 28

EL TREN DEL 28 D'ABRIL DE 1938

d'abril de 1938 va fer únicament el viatge d'anada. Mai va tornar. Aquells joves de 17 i 18 anys que formaven la quinta del biberó i que amb la manta, les sabates, el plat, la cullera i l'ànima dels familiars, marxaven de l'estació de Llagostera fent-se bromes, cantant, abandonant-se a les alegries del grup, encoratjant-se mútuament per no deixar cap espai a la por, quan després dels anys varen tornar a Llagostera, ni ells, ni el poble, ni el país, eren els mateixos.

Queden molt pocs testimonis però els que queden guarden a la memòria i en l'ànima trencaments profunds, irreparables, ferides que mai han cicatritzat i segurament, també, els secrets inconfessables de qui ha viscut en temps de foc i fel, de qui ha vist la pròpia vida portada al límit i ha notat l'alè dels abismes.

El joves biberons varen descobrir que el seu trànsit per la guerra i la postguerra, més que pel coratge va estar guiat per la fortuna, que la seva lluita, més enllà de les íntimes conviccions personals, es va convertir en la lluita per la supervivència i que no era la voluntat sinó la desesperació i l'instint qui la governava.

No hem estat justos amb els que varen lluitar i perdre en la guerra civil. No parlo de complicitats ideològiques, no ho dic pensant que la seva, la de la defensa del govern republicà, era la causa justa, que indiscutiblement ho era. La transició política del franquisme a la democràcia va estar massa concentrada en les incerteses del futur i l'exercici posterior de la democràcia massa pendent de les esclavituds del present.

La nostra societat no va trobar el moment de mirar el passat, de preguntar i escoltar els nostres pares i avis, de saber de les humiliacions, dels enormes sacrificis que varen viure. Molts han mort sense altra memòria que la que va forjar la dictadura, molts varen viure sense poder exercitar aquella forma de compartir i apagar mínimament el dolor i l'angoixa, que és trobant la comprensió, el reconeixement dels altres. Sobre el seu pas pels fronts, els camps de concentració o els batallons de treballadors es va construir un asfixiant discurs moral que els condemnava. Eren culpables i havien d'expiar, havien de regenerar-se pagant pels pecats comesos.

El món que els havia enviat a la guerra s'havia esfondrat i ja no quedava cap raó per la qual resistir, cap esperança col·lectiva a la qual oferir els enormes sacrificis que se'ls exigia. La seva vida va quedar, íntegrament, en mans de qui els havia derrotat i la repressió exercida per les noves autoritats va ser implacable fins a tenir la certesa que la seva victòria s'estenia sobre homes i voluntats.

Els sanguinaris excessos del període revolucionari a la reraguarda republicana, que només es varen distingir dels que es cometien a la reraguarda franquista pels objectius perseguits, es varen emfatitzar per sostenir i justificar la immensa violència sobre la qual la dictadura va bastir la seva llarga vida. I encara en l'actualitat s'emfatitzen per salvar tàcitament alguna de les seves herències. La mort és la mort i l'odi és l'odi i el dolor és el dolor amb independència de qui l'experi-

menta, i tots varen ser intensament conreats durant aquells anys. Tant a la reraguardes com als fronts o entre la població civil que moria víctima dels bombardejos o durant la llarguíssima repressió de postguerra.

La memòria que devem a tots els que varen pujar, atemorits o excitats, a aquells trens que únicament eren d'anada, també ens la devem a nosaltres. No cal burxar en les ferides, ni alimentar absurds anhels revengistes, però hem de establir les veritats històriques i situar la càrrega de la culpa damunt de qui li correspon. La causa en defensa de la qual varen convocar els biberons llagosterencs i per la qual en varen morir quatre; la causa per la qual va morir en Llorenç, aquell jove de la mateixa quinta que ningú sap on està enterrat i que ja únicament és present a la memòria de la seva germana; la causa que va exigir el sacrifici de tanta gent d'aquest país i per la qual molts varen ser represaliats i molts executats, era la causa legítima i no importa on els varem conduir, després, les lleis de la supervivència. Hem d'acomplir amb el deure pendent de reconèixer-ho, de buscar tots els noms i homenatjar-ne la memòria.

Aquell, en efecte, va ser un tren exclusivament d'anada.

El poble que deixaven va desaparèixer definitivament mentre s'allunyaven de l'estació. Les humils ambicions que els nostres testimonis ens confessaven a les entrevistes es varen esvair. Els rostres de qui havia anat a acomiadar-los mudarien durant la seva absència sota els efectes de la misèria i la tristesa. L'odi, la por i les rancúnies enraririen durant molts anys els aires d'aquella població de quatre mil habitants on tothom es coneixia. I els joves que a penes sis anys més tard del dia en què posaven per la fotografia que il·lustra la portada marxaven cap a la guerra, quan varen tornar, si varen tornar, després de les crueses del front, de la fam i la violència dels camps de concentració, de les misèries dels batallons de treballadors i de les agrors dels diversos exilis, havien canviat tant, que a vegades, expliquen, a casa seva no els reconeixien.

De fet, potser els trens mai tornen, potser mai se'ns ofereix la tranquil·litzadora possibilitat de recuperar les estacions que abandonem, potser aquest és, justament, el preu de la vida i la valuosa lliçó que ens pot proporcionar el testimoni d'en Ramiro, en Josep i en Vicenç.

BIBLIOGRAFIA

- Aixalà, E. (2004) La quinta del biberó. Els anys perduts
- Beaumont , E. i Mendiola, F. Propuestas para el estudio de los Batallones de trabajos forzados en la posguerra a partir del caso navarro.
- Barriuso, J. Camps de Concentració i unitats disciplinàries de Treballadors a l'Espanya de Franco (Treball de Recerca Tercer Cicle de Doctorat. Seneca.uab.es/hmic/recerca.html)
- Clara, J. (2007) Esclaus i Peons de la Nueva España. Els batallons de treballadors a Catalunya (1939-1942)
- Crémer, V. (1981) Libro de San Marcos
- Galitó, P., Gimeno, M., Pita, R. Tarragona, J. (2006) Les batalles del Segre i la Noguera Pallaresa
- Galofré, J. (2005) La repressió franquista a Banyoles
- Grau, D. (2004) Diari d'Emili Cantal
- Jiménez, À. (1995) La guerra civil a Sant Feliu de Guíxols
- Jiménez, À. (2006) Els bombardejos de 1937 a Sant Feliu de Guíxols
- Maymí, J., Ros, J. Turró, X. (2006) Els refugiats de la Guerra Civil a les comarques del Gironès i el Pla de l'Estany
- Maymí, J. (2001) Entre la violència política i el conflicte social. Els comitès antifeixistes de Salt i Orriols en el context de la Guerra Civil.
- Oliva, J (1999) El cost humà de la guerra civil a les comarques gironines
- Wyden, P, (2000) La guerra apasionada. Historia novelada de la guerra civil espanyola
- Parés Capalleras, P. (2003) Puerto Galis. Retalls d'un captiveri.
- Puell, F. i Huerta, J. (2007) Atlas de la guerra civil española
- Ribera, C (2003) Notícia d'un republicà. Biografia i textos de Joaquim Aleixandri
- Rodrigo, J. (2005) Cautivos: Campos de concentración en la España franquista 1936-1947
- Soler Sabaté, J.M. i Vilarroya, J. (1989) La repressió a la rera guarda a Catalunya .
- Centre d'Estudis de la Batalla del Ebre.
<http://www.tinet.org/~cebe/>
<http://www.batallaebre.org/>

Memòria. Records i testimonis és una col·lecció destinada a publicar memòries, epistolaris, dietaris... testimonis de la vida quotidiana escrits en contacte directe amb la realitat que s'explica.

Trens d'anada. L'itinerari dels biberons llagostencs a partir del dietari de Ramiro Lloveras i dels testimonis de Vicenç Mateu i Josep Mallorquí és un treball escrit amb la cura de qui valora els individus com a protagonistes de la història i busca descobrir els secrets que mouen la conducta humana. A través de tres testimonis l'autor recull experiències personals per encaixar-les amb precisió en la història general.

L'ARXIU MUNICIPAL
AJUNTAMENT DE LLAGOSTERA

AJUNTAMENT
DE LLAGOSTERA
ÀREA DE CULTURA

Amb la col·laboració

memorial
democràtic

